

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΕΩΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
ΕΤΟΣ 90
ΤΕΥΧΟΣ 817
ΜΑΪΟΣ - ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 2007

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΠΑΛΑΜΑΣ

Βογατσικοῦ 7, 546 22 (ἢ Τ.Θ. 10335, 541 10) Θεσσαλονίκη

ΙΔΡΥΘΗ ΕΝ ΕΤΕΙ 1917
ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ ΓΕΝΝΑΔΙΟΥ (†)

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΟΣ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
κ.κ. ΑΝΘΙΜΟΣ

ΕΚΔΟΤΗΣ-ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΣ-ΣΥΝΤΑΚΤΗΣ
ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ ΚΟΝΤΑΚΗΣ, Διδάκτωρ Θεολογίας

ΣΥΝΔΡΟΜΑΙ
ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: 15 εὐρώ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: 50 δολλάρια Η.Π.Α.
ΑΞΙΑ ΤΟΜΩΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ ΕΤΩΝ: 20 εὐρώ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ISSN 1011-3010

Μ. Γ. Βαρβούνη
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Λαογραφίας
Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης

Σύγχρονες μορφές θρησκευτικότητας στόν ἑλληνικό λαϊκό πολιτισμό

Ἡ ἐπιστήμη τῆς λαογραφίας*, ἀντιμετωπίζοντας τό ἐρώτημα γιά τήν χρονική διάρκεια καί τά ἱστορικά ὅρια τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ἔχει καταλήξει στό συμπέρασμα ὅτι αὐτά δέν συνδέονται μέ χρονικές, ἀλλά μέ πολιτισμικές παραμέτρους. Ὅτι δηλαδή, σέ συνάρτηση μέ τήν ἑκάστοτε ἱστορική συγκυρία, μορφές λαϊκῶν ἐθίμων, ἀλλά καί μορφές λαϊκοῦ πολιτισμοῦ εὐρύτερα, θά ὑπάρχουν, ὅσο θά ὑπάρχουν ὀργανωμένες ἀνθρώπινες κοινωνίες[1]. Κάθε ἐποχή, μέ τίς ἰδιαίτερες συνθῆκες καί συγκυρίες της, φέρνει ἀλλαγὲς καί τροποποιήσεις στό περιεχόμενο, στίς μορφές καί τίς ἐξωτερικεύσεις τοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ κάθε περιοχῆς. Γιά τόν λόγο αὐτό, τά λαογραφικά φαινόμενα εἶναι ἱστορικά προσδιορίσιμα καί κοινωνικά ἑρμηνευτέα, ἀλλά δέν παύουν νά ὑπάρχουν, ὅσο ἐξυπηρετοῦν τίς ψυχολογικές ἀνάγκες τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου[2].

Αὐτό πού διαπιστώνεται γιά τά λαογραφικά φαινόμενα γενικότερα, ἰσχύει εἰδικότερα καί γιά τίς μορφές τῆς λαϊκῆς θρησκευτικότητας, γιά τήν ἐθιμικά καθορισμένη σχέση, δηλαδή,

---

* Ἀνακοίνωση στό 7th International Conference on Greek Research (Adelaide, Australia, 28 Ἰουνίου-1 Ἰουλίου 2007 - Flinters University / Dept. of Languages-Modern Greek).

1. Βλ. Δ. Λουκόπουλος-Δ. Πετρόπουλος, *Ἡ λαϊκή λατρεία τῶν Φαράσων*. Ἀθῆναι 1949, σ. 56-57, μέ ἀνάλογες διαπιστώσεις.

2. Δ. Πετρόπουλος-Ἑρμ. Ἀνδρεάδης, *Ἡ θρησκευτική ζωή στήν περιφέρεια Ἀκσεράϊ-Γκέλβερι*. Ἀθήνα 1971, σ. 116 καί R. Cormack, *Writing in Gold*. New York 1985, s. 50-94.

τοῦ ἀνθρώπου μέ τό θεῖον καί τόν κόσμο τοῦ ὑπερφυσικοῦ, ὅποιο περιεχόμενο κι ἄν δίνει κάθε λαός καί ἄνθρωπος στίς ὀντότητες αὐτές. Ὁ λαϊκός ἄνθρωπος, εἴτε ζεῖ στήν πόλη, εἴτε δραστηριοποιεῖται στό χωριό, ἔχει ἄμεση ἀνάγκη τά θρησκευτικά του ἔθιμα, διά τῶν ὁποίων οἰκειώνεται τό θεῖον καί αἰσθάνεται ἀσφαλής καί προστατευμένος ἀπό τίς θεότητες στίς ὁποῖες πιστεύει[3]. Αὐτές εἶναι, λοιπόν, οἱ γενικές ἀρχές καί κατευθύνσεις πού διέπουν τήν λαϊκή θρησκευτικότητα τῆς ἐποχῆς μας, σέ ὁρισμένες μορφές τῆς ὁποίας παρακάτω θά ἀναφερθοῦμε.

Θά πρέπει ὡστόσο, στό σημεῖο αὐτό, νά διατυπωθοῦν κάποιες παρατηρήσεις, γιά τήν πληρέστερη κατανόηση ὅσων θά ἀκολουθήσουν. Καταρχήν, ἡ ὀπτική τῆς ἐξέτασης ἐδῶ εἶναι ἐκείνη τῆς παραδοσιακῆς θρησκευτικῆς συμπεριφορᾶς καί τῆς θρησκευτικῆς λαογραφίας, ὄχι τῆς λαϊκῆς λατρείας, στήν ὁποία καί περιοριζόταν ἡ παλαιότερη ἀκαδημαϊκή λαογραφία. Μᾶς ἐνδιαφέρει δηλαδή τό σύνολο τῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου μέ τή θρησκεία, ἀκόμη καί στίς οἰκονομικές καί κοινωνικές παραμέτρους τους, καί ὄχι οἱ μορφές ἐθίμων πού θά μποροῦσαν νά ἀναχθοῦν στό παρελθόν, σέ προχριστιανικές κληρονομιές, στό πλαίσιο αὐτοῦ πού θά μπορούσαμε νά ἀποκαλέσουμε "λαογραφία τῆς συνέχειας"[4]. Αὐτό, μέ τή σειρά του, δέν σημαίνει ὅτι ἀπομακρυνόμαστε ἀπό τά πλαίσια τῆς ἐπιστήμης τῆς λαογραφίας, ἀλλά ὅτι ἀκολουθοῦμε τήν ἱστορικοκοινωνική μέθοδο[5], ὅπως τήν προσδιόρισε ἡ νέα ἑλληνική λαογραφία, μέ σεβασμό στό παρελθόν καί τήν παράδοση τῆς ἐπιστήμης μας.

Ὁ χῶρος πάλι στόν ὁποῖο ἀναπτύσσονται καί ὑπάρχουν οἱ μορφές αὐτές εἶναι, κατά κύριο λόγο, τό ἄστυ, ἄν καί μέ τήν ἐξαγωγή τοῦ ἀστικοῦ τρόπου ζωῆς στήν ὕπαιθρο μποροῦμε νά συναντήσουμε παρόμοιες μορφές καί στήν ἑλληνική ἐπαρχία. Διαμορφώνεται ἔτσι μιά νέα παράδοση, ἀστικῆς προέλευσης, μέ παγκοσμιοποιημένες μορφές, πού ὡστόσο προσαρμόζονται στά ἐθνικά καί τοπικά πολιτισμικά δεδομένα καί πρότυπα κάθε περιοχῆς. Ἀποτελεῖ, ἄλλωστε, αὐτό μιά πραγματικότητα, πού θά ἐπιδράσει σημαντικά στό περιεχόμενο καί στήν μέθοδο τῆς ἐπιστήμης τῆς λαογραφίας, τά χρόνια πού ἔρχονται. Σέ κάθε περίπτωση, ἔχουμε τήν

3. Πρβλ. Στ. Σταυρίδης, *Ἡ συμβολική σχέση μέ τό χῶρο. Πῶς οἱ κοινωνικές ἀξίες διαμορφώνουν καί ἑρμηνεύουν τό χῶρο*. Ἀθήνα 1990, σ. 70.

4. Βλ. σχετικά M. G. Varvounis, "Survival of ancient elements in the traditional culture of the Greek people", *Mesogeios 1* (1998), σ. 161-169. Ὁ ἴδιος, "Συνέχειες καί ἀσυνέχειες στόν παραδοσιακό ἑλληνικό πολιτισμό. Ἰδεολογικές ἀντιπαραθέσεις καί ἐπιστημονικά δεδομένα", *Ἀπόψεις 7* (1995), σ. 499-509.

5. Μ. Γ. Μεράκλῆς, *Λαογραφικά Ζητήματα*. Ἀθήνα 1989, σ. 20-21.

διαμόρφωση μιᾶς νέας παράδοσης, πού ἀποτελεῖ χαρακτηριστικό δεῖγμα τῶν μεταβατικῶν καιρῶν καί τῶν ἐποχῶν πολιτισμικῶν μετασχηματισμῶν, στούς ὁποίους ζοῦμε.

Μία τάση πού κυριαρχεῖ, στίς μορφές αὐτές σύγχρονης λαϊκῆς θρησκευτικότητας, εἶναι ἡ μεταφορά τῶν συνηθειῶν τοῦ τόπου προέλευσης, τῆς ἰδιαίτερης μικρῆς πατρίδας, στό νέο ἀστικό τόπο ἐγκατάστασης καί ζωῆς. Στό ἐπίπεδο τῆς παραδοσιακῆς θρησκευτικῆς συμπεριφορᾶς, αὐτό κυρίως σημαίνει ὅτι οἱ προερχόμενοι ἀπό ἕναν τόπο μεταφέρουν στό ἄστυ τίς συνήθειες καί τα ἔθιμά τους, στό οἰκογενειακό ἤ στό εὐρύτερο κοινωνικό ἐπίπεδο. Στήν πρώτη περίπτωση, πρόκειται γιά συνήθειες τῆς οἰκιακῆς λατρείας, γιά σπιτικά ἔθιμα, πού συνεχίζουν νά τελοῦνται, ἀκόμη καί στό ἄξενο περιβάλλον τῶν πολυκατοικιῶν, ἤ στό πολυσυλλεκτικό περιβάλλον τῶν μεγαλουπόλεων[6]. Στήν δεύτερη ὅμως περίπτωση, ἡ τέλεση τῶν ἐθίμων συνεπάγεται συλλογική συμμετοχή καί κοινωνική ἀποδοχή, ὅπως αὐτά ἐξασφαλίζονται μέσα ἀπό τή δράση τῶν ἐθνοτοπικῶν μας συλλόγων[7]. Μεταφορές πανηγυριῶν τοῦ γενέθλιου τόπου, ἀφιερώσεις σχετικῶν εἰκόνων - ἀντιγράφων τῆς κύριας θαυματουργῆς εἰκόνας κάθε τόπου, ἀκόμη καί τέλεση εἰδικῶν λειτουργιῶν καί ἀρτοκλασιών ἀπό τά μέλη τῶν συλλόγων αὐτῶν, ἀποτελοῦν τίς κύριες ἐκδηλώσεις τῶν σύγχρονων μορφῶν λαϊκῆς θρησκευτικότητας.

Ὁ ἑλληνικός λαός τιμοῦσε πάντοτε τούς ἁγίους, τήν Παναγία καί τίς μεγάλες ἑορτές τοῦ ἐτήσιου ἑορτολογικοῦ κύκλου μέ πανηγύρια, ὅπου συνδυάζονταν τό πνευματικό μέρος τῆς πανηγύρεως, ἡ λατρευτική ζωή καί ἡ λειτουργική τιμή μέ πλευρές τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὅπως ἡ ψυχαγωγία, ἡ σύσφιξη τῶν κοινωνικῶν σχέσεων, ἀκόμη καί οἰκονομικές συναλλαγές ἤ συμφωνίες. Ὁ λαός πίστευε ὅτι οἱ ἅγιοι, μέ τή χάρη τους, εὐλογοῦν ὅλες αὐτές τίς παραδοσιακές δραστηριότητες, γι᾿ αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία, ἐνῶ κατ᾿ ἀρχάς ἦταν ἀντίθετη σέ κάθε ἐκδήλωση πού διασποῦσε ἤ διατάρασσε τήν πνευματικότητα κάθε ἑορτῆς, κατόπιν ἄρχισε νά συγχωρεῖ καί νά ἀνέχεται αὐτές τίς ἐκδηλώσεις, στό βαθμό βεβαίως πού δέν ξεπερνοῦσαν τό μέτρο, ὡς δείγματα μιᾶς ἰδιότυπης ἴσως, ἀλλά πάντως γνήσιας καί ἀνυπόκριτης εὐσέβειας[8].

---

6. Πρβλ. Henri Glassie, *Material Culture. Bloomington*-Indiana University Press 1999, σ. 41, μέ ἀνάλογες παρατηρήσεις.

7. Βλ. σχετικά Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη, *Ἀνάμεσα στό ἀστικό κέντρο καί τίς τοπικές κοινωνίες. Οἱ σύλλογοι τῆς ἐπαρχίας Κόνιτσας στήν Ἀθήνα*. Κόνιτσα 1999, σ. 1-9, μέ ἐνδιαφέρουσες θεωρητικές θέσεις.

8. Πρβλ. Louis-Jean Calvet, *Ἡ προφορική παράδοση* (μετάφρ. Μαρ. Καρυολέμου). Ἀθήνα 1995, σ. 91-92.

Ἡ μετακίνηση μεγάλων μαζῶν πληθυσμοῦ στά ἀστικά μας κέντρα, εἴτε στήν Ἀθήνα καί στή Θεσσαλονίκη, εἴτε στίς μεγάλες ἐπαρχιακές πόλεις καί πρωτεύουσες νομῶν, κατά τα μέσα περίπου τοῦ 20οῦ αἰῶνα καί ἐντεῦθεν, δημιούργησε νέες συνθῆκες γιά τίς ἐκδηλώσεις τοῦ παραδοσιακοῦ μας πολιτισμοῦ, καί γιά τίς θρησκευτικές πανηγύρεις κατ᾽ ἐπέκταση. Τίς συνθῆκες αὐτές καλοῦνται νά καταγράψουν καί νά μελετήσουν ἐπιστημονικοί κλάδοι ὅπως ἡ λαογραφία καί ἡ κοινωνιολογία, καλεῖται δέ νά ἀντιμετωπίσει καί νά διαχειριστεῖ ἡ Ἐκκλησία, στά πλαίσια τῆς εὐρύτερης ποιμαντικῆς μέριμνας καί φροντίδας της. Κι αὐτό ἐπειδή οἱ ἐκδηλώσεις αὐτές ἔχουν ὡς ἐπίκεντρο καί ἀφορμή τόν πανηγυρίζοντα ναό καί τήν συγκεκριμένη θρησκευτική γιορτή, ἀπό τήν ὁποία συναρτᾶται καί ἡ συμμετοχή τοῦ λαοῦ, πού δέν θά συνέρρεε στόν τόπο ἐκεῖνο ἄν δέν ὑπῆρχε τό πανηγύρι.

Ὁ καθηγητής Δημήτριος Σ. Λουκᾶτος πρῶτος μελέτησε, στή δεκαετία τοῦ '60 τά πανηγύρια τῆς Ἀθήνας, διαπιστώνοντας ὅτι σέ αὐτά ἐπιζοῦσαν ἀκόμη παραδοσιακές συνήθειες καί πρακτικές, ἀλλά καί εἶχαν ἐνσωματωθεῖ δεδομένα πού οἱ κάθε εἴδους ἐσωτερικοί μετανάστες εἶχαν φέρει μαζί τους στήν πόλη[9]. Μέ τά χρόνια, διαμορφώθηκε ἕνα ἑνιαῖο λαϊκό τυπικό γιά τίς ἀστικές πανηγύρεις, διαφαίνονται ὅμως ἀκόμη καί ἀναμνήσεις ἀπό τοπικά ἔθιμα, ἰδίως σέ περιοχές πού ἔχουν ἐγκατασταθεῖ σχεδόν συμπαγεῖς πληθυσμοί ἀπό μία περιοχή τῆς Ἑλλάδος, ὅπως συμβαίνει, γιά παράδειγμα, στό Γαλάτσι μέ τούς Ναξίους ἤ στό Μαροῦσι μέ τούς Σιφνίους.

Τό πρᾶγμα δέν εἶναι παράδοξο. Ἀρκεῖ νά θυμηθοῦμε ὅτι ὁ ἑλληνικός λαός ὑπῆρξε ἀνέκαθεν τόσο δεμένος μέ τήν ὀρθοδοξία, ὥστε ὅλες τίς κοινωνικές καί πολιτισμικές ἐκδηλώσεις του τίς συναρτοῦσε μέ στιγμές τῆς ὀρθόδοξης λειτουργικῆς καί λατρευτικῆς ζωῆς, ἀλλά καί τοῦ ὀρθόδοξου ἑορτολογίου. Τήν ἰδιαίτερη πατρίδα, πού νοσταλγεῖ, ὁ ἀστός ἔχει συνδέσει ἄρρηκτα μέ τήν τιμή τῶν ἁγίων καί τῶν θαυματουργῶν του εἰκόνων, ἀκριβῶς ὅπως ὁ Ἕλληνας μετανάστης τοῦ ἐξωτερικοῦ συναρτᾶ ἄμεσα στήν κοινωνική του ζωή καί τήν ἐπαφή του μέ τούς ὁμοεθνεῖς καί ὁμογενεῖς του μέ τήν ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί τίς ἐκδηλώσεις της. Καί εἶναι αὐτή ἡ ψυχολογική σχέση καί ἀμεσότητα πού ἀποτελεῖ τόν στόχο ὅλων ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μηχανεύονται - ἐπί ματαίῳ - τήν ἀποκοπή τοῦ λαοῦ μας ἀπό τίς ρίζες καί τήν παράδοσή του.

Οἱ σύγχρονες ἀστικές πανηγύρεις ἔχουν λοιπόν, ἐν μέρει, τόν χαρακτήρα τῆς κοινωνικῆς ἐπαφῆς, ἐνῶ ἔχει σχεδόν καταργηθεῖ ἡ διάσταση τῆς διασκέδασης. Αὐτό ἐπειδή στά πλαίσια τῶν πόλεων

9. Δ. Σ. Λουκᾶτος, *Σύγχρονα Λαογραφικά. Folklorea Contemporanea*. Ἀθήνα 2003 (β' ἔκδοση), σ. 93-99.

δίνονται ἄφθονες καί καθημερινές εὐκαιρίες γιά ψυχαγωγία καί διασκέδαση, ἀπό τήν πλέον ἐπωφελή ὡς τήν πιό ὀλέθρια, ἔτσι ὥστε τά πανηγύρια νά μήν ἀποτελοῦν, ὅπως ἄλλοτε, μοναδικούς τρόπους ἤ εὐκαιρίες γιά τραγούδι καί χορό. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ὁρισμένες περιπτώσεις κατά τίς ὁποῖες σύλλογοι ἤ δῆμοι διοργανώνουν παραστάσεις μέ παραδοσιακά χορευτικά συγκροτήματα ἤ "παραδοσιακά γλέντια", οἱ ὁποῖες καί λίγες εἶναι, ἀλλά καί συνήθως ἀποτελοῦν παραστατικά θεάματα, χωρίς τόν χαρακτήρα τῆς συμμετοχικῆς ἀμεσότητας, ὅπως αὐτός ὑπῆρχε στήν διασκέδαση τῶν παραδοσιακῶν τοπικῶν πανηγυριῶν. Στήν πόλη, ἀλλά καί στό σύγχρονό μας λαϊκό πολιτισμό, ἡ διασκέδαση ἔχει, ἐν πολλοῖς, ἀποκοπεῖ καί αὐτονομηθεῖ ἀπό τήν θρησκευτική ἐθιμοταξία τῆς πανηγύρεως, χωρίς ἡ δεύτερη νά χάσει τίποτε ἀπό τήν ψυχολογική ἀπήχηση καί τήν λαϊκή ἀποδοχή πού πάντοτε ἀπολάμβανε[10].

Σήμερα, νέες ἀστικές μορφές ἐθίμων ἔρχονται νά συμπληρώσουν τό κενό καί νά καλύψουν τήν πανάρχαια λαχτάρα τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου γιά τίς τελετουργικές ἐκδηλώσεις. Οἱ λιτανεῖες ἐντός τοῦ ἀστικοῦ κορμοῦ, οἱ πολλές ἀρτοκλασίες, τά μαγαζιά μέ τά διάφορα εἴδη πού στήνονται γύρω ἀπό τόν πανηγυρίζοντα ναό, ἀκόμη καί νέες μορφές οἰκονομικῆς εἰσφορᾶς, ὅπως τά αὐτοκόλλητα σήματα[11], πού ἐνισχύουν ἐνοριακούς συλλόγους ἤ τό ἐνοριακό ταμεῖο ἀπ' εὐθείας, χαρίζουν τόν ἰδιαίτερο τόνο στά ἀστικά αὐτά πανηγύρια. Ἀξιοσημείωτο ἐπίσης εἶναι καί τό ὅτι ἑτοιμάζονται πλέον εἰδικές ἀφίσες, πού τοιχοκολλημένες εἰδοποιοῦν τούς κατοίκους μιᾶς περιοχῆς γιά τό πανηγύρι, τήν ἐθιμοταξία του, τίς ὧρες τῶν ἀκολουθιῶν, τούς ἐπισκόπους πού θά χοροστατήσουν ἤ θά τελέσουν τήν θεία εὐχαριστία, ἀκόμη καί γιά τά δρομολόγια τῶν λεωφορείων, γιά ὅσους μένουν μακριά καί θά ἤθελαν νά προσκυνήσουν. Οἱ ἀφίσες αὐτές, μέ τόν θρησκευτικό τους διάκοσμο καί τό ἰδιαίτερο περιεχόμενό τους, ἀποτελοῦν ἐξόχως ἐνδιαφέρον θέμα γιά τήν σύγχρονη λαογραφία μας, γιά τό ὁποῖο ὁ γράφων ἑτοιμάζει ἤδη σχετική μελέτη.

Ὅλα αὐτά, καί πολλά ἀκόμη πού δέν ἀναφέρονται ἐδῶ ἤ πού θά ἀναπτυχθοῦν στό μέλλον, ἕνα καί μόνο ἀποδεικνύουν : τήν μεγάλη,

---

10. Στ. Κυριακίδης, Ἑλληνική Λαογραφία 1. Μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἐν Ἀθήναις 1965 (β' ἔκδοση), σ. 41 καί Στ. Παπαδόπουλος, "Ὑλικός πολιτισμός", Ἐθνολογία 3 (1994), σ. 216 [= Ὁ ἴδιος, Ἀνθρωπολογικά-Μουσειολογικά. Μικρά Μελετήματα. Ἀθήνα 2003, σ. 388-389].

11. Βλ. Γ. Βοζίκας, "Τό αὐτοκόλλητο σῆμα στό θρησκευτικό πανηγύρι τῆς πόλης. Σχόλιο ἐπάνω στά ὅρια καί τίς πολιτισμικές διαστάσεις τῶν ἀντικειμένων", *Ἐπετηρίς Κέντρου Ἐρεύνης Ἑλληνικῆς Λαογραφίας* 29-30 (1999-2003), σ. 350-351.

ἁπτή καί ἀκατάλυτη σχέση τοῦ λαοῦ μας μέ τήν ὀρθοδοξία καί τῆ λαϊκή θρησκευτική παράδοση. Μιά σχέση πού δέν κλονίστηκε, παρά τίς κατά καιρούς ἀντίξοες συνθῆκες, καί ἡ ὁποία δέν πρόκειται καί στό μέλλον νά κλονιστεῖ, ἀφοῦ μέσα στήν Ἐκκλησία ὁ ἄνθρωπος βρίσκει πειστικές ἀπαντήσεις γιά τά μεγάλα καί σπουδαῖα ἐρωτήματα τοῦ ἀνθρώπου, τά σχετικά μέ τήν βιοθεωρία καί τήν κοσμοθεωρία του. Ἀλλά καί ἡ κοινωνία τῶν πιστῶν μεταξύ τους καί μέ τόν Θεό, πού ἡ ἐνοριακή ζωή ἐξασφαλίζει καί ἐγγυᾶται, ἀποτελεῖ βασικό συστατικό τῆς ζωῆς τῶν Ἑλλήνων, πού ζοῦν μέσα στό ἐκκλησιαστικό περιβάλλον καί καταρτίζονται πνευματικά καί ἠθικά στά πλαίσια τῶν ἐνοριῶν τους.

Πρόκειται γιά μιά σχέση ζωῆς, τήν ὁποία ὁ κλάδος τῆς "θρησκευτικῆς λαογραφίας" διαπιστώνει, καταγράφει καί μελετᾶ[12]. Κανείς ὅμως ἐπιστημονικός λόγος καί καμιά ἀποστεωμένη περιγραφή δέν μπορεῖ νά ἀποδώσει τήν ἐσωτερική χαρά καί τήν ἐνδόμυχη ἀγαλλίαση τοῦ ἁπλοῦ ἀνθρώπου, στά ὅρια καί στά πλαίσια ἑνός θρησκευτικοῦ πανηγυριοῦ, στήν πόλη ἤ στό χωριό, στόν ἀστικό ἤ στόν ἀγροτικό οἰκιστικό καί πολιτισμικό χῶρο. Εἶναι ἡ βαθύτερη καί πνευματικότερη αὐτή ἱκανοποίηση πού ὠθεῖ τούς πιστούς στά πανηγύρια, καί πού ὁδηγεῖ τόν λαό μας στούς ναούς, γιά νά ἐκκλησιαστεῖ, νά καταρτιστεῖ πνευματικά, νά στηριχθεῖ ψυχολογικά καί νά ἐπιδιώξει τήν σωτηρία του. Εἶναι ἡ ἀλήθεια καί ἡ λαμπρότητα τῆς πίστης τῶν πατέρων μας, πού μᾶς κάνει νά συνεχίζουμε παλαιότερες θρησκευτικές ἐθιμικές ἐκδηλώσεις καί μᾶς παρακινεῖ νά δημιουργήσουμε, μέ σεβασμό στό παραδοσιακό παρελθόν μας, νέες μορφές θρησκευτικῆς παράδοσης, ὅπως αὐτές ἐκδηλώνονται στά σύγχρονα ἀστικά πανηγύρια μας.

Εἶναι ἀπολύτως χαρακτηριστικό τό παράδειγμα τῶν Κυθνίων τοῦ Περιστερίου : χάρισαν ἀντίγραφο τῆς ἐφέστιας εἰκόνας τοῦ νησιοῦ τους, τῆς Παναγίας τῆς Κανάλας, στόν ἐνοριακό ναό τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς πατρικίας, στή Νέα Ζωή τοῦ Περιστερίου, καί τελοῦν ἐκεῖ κάθε χρόνο τό πανηγύρι τους, πού ταυτοχρόνως ἀποτελεῖ καί τήν βασική θρησκευτική ἐκδήλωση τοῦ συλλόγου τους, ἀλλά καί εὐκαιρία γιά τήν σύσφιξη τῶν σχέσεων καί τήν ἀνάπτυξη νέων φιλικῶν καί οἰκογενειακῶν δεσμῶν, ἀνάμεσα στούς καταγόμενους ἀπό τήν Κύθνο. Ὡστόσο, τό ἀστικό περιβάλλον, μέ τήν περίοδο τῶν καλοκαιρινῶν διακοπῶν πού ἀποσαθρώνει τόν κοινωνικό ἱστό τῆς πόλης, δέν εὐνοεῖ τήν τέλεση τοῦ πανηγυριοῦ στίς 8 Σεπτεμβρίου, ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τοῦ Γενεθλίου τῆς Θεοτόκου,

---

12. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά καί θρησκευτική λαογραφία*. Ἀθήνα 1995, σ. 10-11.

ὁπότε πανηγυρίζει ἡ Κύθνος[13]. Γι᾽ αὐτό, μέ στόχο νά ἐξασφαλιστεῖ ἡ μεγαλύτερη δυνατή συμμετοχή πανηγυριστῶν, ἡ ἀντίστοιχη ἀστική πανήγυρη τελεῖται στίς 21 Νοεμβρίου, ἡμέρα τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου. Γίνεται ὡστόσο ἀρτοκλασία, ὑπάρχει τό παραδοσιακό κέρασμα καί παρασκευάζονται, εὐλογοῦνται καί διανέμονται στούς πιστούς οἱ χαρακτηριστικοί ἄρτοι μέ ζάχαρη, πού συνηθίζονται καί στό πανηγύρι τῆς Κύθνου. Θυμίζω μάλιστα ὅτι παλαιότερα, ὁ κεντρικός ἑορτασμός ὅλων τῶν Κυθνίων γιά τήν προστάτιδα καί ὑπέρμαχο τοῦ νησιοῦ τους γινόταν στήν ἐνορία τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, στήν ὁδό Αἰόλου τῶν Ἀθηνῶν, μέ ἀνάλογες ἐκδηλώσεις. Ἔτσι, τό πανηγύρι μεταφέρεται ἀπό τόν τόπο καταγωγῆς στόν ἀστικό τόπο κατοικίας, καί ἡ θρησκευτική πανήγυρη ἀποκτᾶ καί τόν χαρακτήρα μνήμης, σεβαστικῆς ἀνάμνησης καί νοσταλγικῆς ἀναπόλησης τοῦ γενέθλιου τόπου, ἀλλά καί σύσφιξης καί ἀναδημιουργίας τῶν σχέσεων μεταξύ τῶν συμπατριωτῶν, οἱ ὁποῖοι συχνά χάνουν τήν ἐπαφή τους, στά πλαίσια τῶν μεγάλων καί ἀπροσώπων πόλεων.

Ἡ περίπτωση αὐτή, εἰσάγει τό μεγάλο ζήτημα τῆς ἐθιμικῆς διάρθρωσης τῆς ἐνορίας, στά πλαίσια τοῦ ἀστικοῦ κέντρου[14]. Στήν πόλη, μέ τά ἑτερόκλητα πληθυσμιακά στοιχεῖα, τό ἐθιμικό πλαίσιο κάθε ἐνορίας, τά ἰδιαίτερη ἤθη καί ἔθιμα πού πιθανόν νά τελοῦνται σέ αὐτήν, ἀποτελοῦν προϊόν τῶν ἐπιλογῶν τῶν ἱερέων ἤ τῶν ἐπιτρόπων, κάποιων δραστήριων συλλόγων ἤ καί ἰδιωτῶν, πού ἐπιβάλλουν τίς ἰδιαίτερες παραδόσεις τῶν τόπων καταγωγῆς τους στό γενικότερο σύνολο. Οἱ ὑπόλοιποι ἐνορίτες πάλι, ἀποδέχονται τίς ἐθιμικές αὐτές μορφές, δεδομένης τῆς ἀγάπης τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου στίς τελετές καί στίς τελετουργίες, πού ἀναζωπυρώνουν καί τό θρησκευτικό του συναίσθημα. Ἔτσι, κάθε ἐνορία ἀποτελεῖ ἰδιαίτερη περίπτωση, πού χρήζει ξεχωριστῆς μελέτης. Εἶναι μάλιστα εὐχῆς ἔργον το ὅτι ἤδη ἔχει ξεκινήσει ἡ μελέτη τῶν ἐπιμέρους περιπτώσεων τῶν ἐνοριῶν, πού ἀποφέρει μιά πλούσια ἐθιμική θεματολογία, ἀπρόσμενη ἴσως, ἀπό πρώτη ἄποψη.

Εἶναι γνωστό ὅτι ἡ χριστιανική ζωή καί ἡ ἐκκλησιαστική ὕπαρξη τοῦ ὀρθόδοξου χριστιανοῦ δομεῖται μέ βάση τήν ἐνορία, τό βασικό αὐτό καί ζωντανό κύτταρο πνευματικῆς παρουσίας καί δράσης. Ἡ σχέση τοῦ ὀρθόδοξου χριστιανοῦ μέ τήν ἐνορία του ὑπῆρξε, ἀνά τούς αἰῶνες, ζωντανή καί παραγωγική, τόσο γιά τήν πνευματική συγκρότηση καί τήν λατρευτική πράξη, ὅσο καί γιά τήν

---

13. Ν. Α. Κεφαλληνιάδης, *Ἡ λατρεία τῆς Παναγίας στά ἑλληνικά νησιά* 1. Ἀθήνα 1990, σ. 68-69.

14. π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, *Ἐνορία : Ὁ Χριστός ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν*. Ἀθήνα 1990, σ. 63-72.

ἐθνική, θρησκευτική καί πολιτισμική ταυτότητα τοῦ λαοῦ μας[15].

Ἄς μήν ξεχνοῦμε ὅτι μέσα στά ἐνοριακά πλαίσια, κατά τούς μακρούς καί κρίσιμους χρόνους τῆς ὀθωμανικῆς κυριαρχίας, ὀργανώθηκαν καί ἔδρασαν τά ζωντανά καί ἐνεργά στοιχεῖα τῶν ἑλληνορθόδοξων κοινοτήτων, τά ὁποῖα δημιούργησαν τό περίφημο κοινοτικό σύστημα, μέ βάση τό ὁποῖο τό Γένος πορεύτηκε, διατήρησε τήν φυσιογνωμία καί τήν ἰδιοπροσωπία του, καί ὁδηγήθηκε, ἀκμαῖο καί δυναμικό, στήν ἐπαναστατική διεκδίκηση τῆς ἐλευθερίας καί τήν αὐτόνομης ἐθνικῆς καί πολιτικῆς του ὕπαρξης. Στά πλαίσια τῶν ἐνοριῶν ὀργανώθηκε τό κοινωνικό, φιλανθρωπικό καί ἐκπαιδευτικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, μέσα στήν ἐνορία ξεκίνησαν οἱ παραδοσιακές ἐθιμικές ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ μας, μέ κέντρο καί ἐπίκεντρο τό ναό οἱ ὑπόδουλοι γιόρταζαν καί θυμοῦνταν, λάτρευαν καί κατάρτιζαν ἰδεολογικά, θρησκευτικά καί ἐθνικά τά παιδιά τους, πού θά συνέχιζαν μέ εὐθύνη τό νῆμα τῆς παράδοσης, κατά τήν διαδοχή τῶν γενεῶν.

Ἡ σχετική μέ τίς ἐνορίες βιβλιογραφία, εἴτε ἐπικεντρώνεται στήν θεολογική πλευρά τοῦ ἔργου καί τῆς σημασίας της, εἴτε πραγματοποιεῖ ἱστορικές ἀναγωγές στήν κοινότητα, συχνά μέ τήν δημοσίευση καί χρήση ἐνοριακῶν ἀρχείων καί κωδίκων, χωρίς ὡστόσο νά ἐπισημαίνει τήν πολλαπλή λειτουργικότητα καί τήν ἐθνικά καί θρησκευτικά πολύτιμη δράση τῆς ἐνορίας κατά τήν ἱστορική διαδρομή τοῦ Γένους. Οἱ λίγες ἐξαιρέσεις πού ὑπάρχουν, ἐπιβεβαιώνουν τόν κανόνα. Οἱ ἐνορίες λοιπόν προσφέρουν ἄφθονο ὑλικό γιά μιά νέα προσέγγιση, ἱστορική, θεολογική καί λαογραφική μαζί, γιά μιά νέα διεπιστημονική θεώρηση τοῦ ἔργου καί τῆς προσφορᾶς τους, ἡ ὁποία ὁπωσδήποτε βρίσκεται στούς στόχους καί τά ζητούμενα τοῦ κλάδου τῆς "θρησκευτικῆς λαογραφίας".

Τό ζήτημα ὅμως δέν ἐξαντλεῖται ἐκεῖ, ἀφοῦ οἱ ἐνορίες καί τό ἐνοριακό σύστημα συνεχίζουν νά ἀποτελοῦν ζωντανές μονάδες πίστης καί λατρείας, μέσα στό μεγάλο πλαίσιο τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας μας, καί ἔχουν νά προσφέρουν πολλά καί σημαντικά στόν ταλαιπωρημένο καί γεμᾶτο ἀγωνία ἄνθρωπο τῶν ταραγμένων καιρῶν μας. Φυσικά, οἱ ἀλλαγές συνθηκῶν ἐπέβαλαν καί ἀλλαγές στίς ἐξωτερικές ἐκδηλώσεις καί τίς δράσεις τῶν ἐνοριῶν, ἀφοῦ τό κέντρο καί ἡ οὐσία παραμένουν πάντοτε τά ἴδια : ἡ ἐνορία ἀποτελεῖ μέρος τοῦ σώματος τῶν πιστῶν, κεφαλή τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ Χριστός, ἕναν οὐσιώδη καί μοναδικό τρόπο ὀργάνωσης τῶν πιστῶν μέσα στήν ἀγάπη τῆς παρουσίας τοῦ ἴδιου τοῦ Κυρίου μας. Ὅπως παλαιότερα εὔστοχα ἔγραψε ὁ π. Γεώργιος Μεταλληνός, ἡ ἐνορία

15. π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, Ἐνορία ... ὅ.π., σ. 37-42.

εἶναι "ὁ Χριστός ἐν μέσῳ ἡμῶν".

Ἡ σχέση ὅμως τῶν μελῶν τῆς ἐνορίας μεταξύ τους, ἀλλά καί μέ τούς ἐφημερίους καί τούς κληρικούς πού ὑπηρετοῦν ἐκεῖ, κινδυνεύουν νά διαταραχθοῦν στά πλαίσιο τῶν πολυάνθρωπων καί ἀπρόσωπων μεγάλων πόλεών μας. Ξέρουμε ἀπό τίς διάφορες λαογραφικές καταγραφές ὅτι παλαιότερα, σέ ὁρισμένα χωριά, ὁ ἱερέας δέν ἔψαλε τό "Χριστός Ἀνέστη", ἄν δέν ἦταν παρόντα ὅλα τά μέλη τῆς ἐνορίας, πού δέν κωλύονταν ἀπό ἀνυπέρβλητα προβλήματα, γιά νά τό ἀκούσουν. Ἔστελνε μάλιστα τούς ἐπιτρόπους νά καλέσουν ὅσους ἔλειπαν, γιά νά ἀκούσουν ὅλοι μαζί τόν "καλό λόγο". Φυσικά, κάτι τέτοιο θά ἦταν σήμερα ἀδιανόητο, σέ μεγάλες ἐνορίες τῶν ἀστικῶν μας κέντρων, ὅπου οἱ ἐφημέριοι, παρά τήν καλή τους θέληση καί τίς συνεχεῖς ἐργώδεις προσπάθειές τους, εἶναι ἀδύνατον νά γνωρίζουν προσωπικά ὅλους τούς ἐνορίτες τους, καί, σέ μερικές περιπτώσεις, ἀκόμη καί νά καλύψουν ὅλη τήν ἔκταση τῆς ἐνορίας τούς ἁγιάζοντας τά σπίτια κατά τά Θεοφάνεια. Ἡ πολυανθρωπία καί τά μεγέθη ἀποκλείουν ἤ περιορίζουν τήν οὐσιαστική ἐπαφή, ψυχολογική καί πνευματική, μεταξύ τοῦ συνόλου τῶν πιστῶν καί τῶν ποιμένων τους.

Ἐνώπιον αὐτῆς τῆς καταστάσεως, οἱ ἐνορίες ἔχουν ἀναπροσαρμόσει τήν κοινωνική καί φιλανθρωπική δράση τους, ἀλλά καί μέρος τῆς ποιμαντικῆς διακονίας τους, ὥστε νά ἀνταποκρίνεται πρός τίς νέες συνθῆκες[16]. Μεγάλες γιορτές, σέ πνευματικά κέντρα καί ἐκκλησιαστικές αἴθουσες, κύκλοι ἑρμηνείας τῶν καινοδιαθηκικῶν ἀναγνωσμάτων τῆς θείας λατρείας ἤ τῆς Καινῆς Διαθήκης, συνεστιάσεις καί ἐκδρομές, μέ προσκυνηματικό χαρακτήρα, ἔκδοση ἡμερολογίων καί ἐντύπων, ὅλα αὐτά ἀποτελοῦν τρόπους πραγματώσεως τοῦ ἐνοριακοῦ ἔργου πού ἦταν ἄγνωστοι στίς παραδοσιακές κοινωνίες, ἐνῶ ἀντιστοίχως πολλές ἀπό τίς δράσεις τῶν ἐνοριῶν τῆς τουρκοκρατίας ἔχουν τώρα περάσει σέ ἄλλους φορεῖς, στήν τοπική καί τή νομαρχιακή αὐτοδιοίκηση, ἀλλά καί σέ ὑπηρεσίες τοῦ εὐρύτερου δημόσιου τομέα[17]. Ἔτσι, ἡ προσφορά τῆς Ἐκκλησίας, διά τῶν ἐνοριῶν, εἶναι διαρκής καί πάντοτε ἐκσυγχρονιζόμενη, μέ στόχο πάντοτε τήν ἀδιάκοπη καί θερμή θεία λατρεία, τήν ἀνακούφιση τοῦ ἐμπεριστάτου ἀνθρώπου, τήν ἠθική

---

16. π. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, *Ἐκκλησιολογικές διαστάσεις τῆς Ἐνορίας στήν ἱστορία καί τό παρόν*. Ἀθήνα 1985. Ὁ ἴδιος, *Ὀρθόδοξη θεώρηση τῆς κοινωνίας*. Ἀθήνα 1986, σ. 10.

17. Χρ. Βάντσος, "Ἐνορία καί νέοι", *Κοινωνία 28* (1985), σ. 68-81. Εὐάγγ. Θεοδώρου, "Συνεργασία κληρικῶν καί λαϊκῶν ἐν τῇ ἐνοριακῇ ζωῇ", *Ἐφημέριος* (1968), σ. 609-610.

ἀνύψωση τοῦ ποιμνίου, τήν ἀγάπη.

Στό πλαίσιο αὐτό ὑπάρχουν νέες μορφές πού ἀποτελοῦν μετεξέλιξη παλαιότερων. Χαρακτηριστικό εἶναι τό παράδειγμα τοῦ τρόπου ἀναγγελίας καί γνωστοποίησης τῶν πανηγυριῶν. Τή θέση τοῦ παλαιότερου δημόσιου κήρυκα, τοῦ ντελάλη, ἔχουν πάρει πιά οἱ ἔγγραφες καί τυπωμένες ἀναγγελίες πανηγυριῶν. Πρόκειται γιά ἀφίσες ἤ μικρότερες ἀνακοινώσεις, στίς ὁποῖες ἀναγράφεται ὁ ναός, ἡ πανήγυρη καί τό πρόγραμμα τῶν σχετικῶν ἀκολουθιῶν. Τήν παλαιότερη μορφή τῶν ἁπλῶν τυπωμένων ἀνακοινώσεων, ἔχει διαδεχθεῖ πλέον μία περισσότερο διακοσμημένη καί προσεγμένη ὄψη, μέ τήν εἰκόνα τοῦ ἁγίου ἤ τῶν ἁγίων πού ἑορτάζουν, διακοσμητικά στοιχεῖα, συνήθως ἀπό τήν βυζαντινή ἁγιογραφία ἤ τήν διακόσμηση τῶν χειρογράφων κωδίκων, πολύχρωμες ἐπιγραφές καί ἀναλυτικό πρόγραμμα ὅλων τῶν λειτουργικῶν λεπτομερειῶν. Ἡ χρήση μάλιστα αὐτῶν ἔχει ἐπεκταθεῖ καί στήν ἑλληνική ἐπαρχία, ὥστε παρόμοιες ἀναγγελίες νά συναντᾶ κανείς τοιχοκολλημένες σέ διάφορα δημόσια σημεῖα μέ κοινή θέα, ἀλλά καί ἔξω ἀπό τούς ναούς κάθε περιοχῆς. Ὁπωσδήποτε, ἡ ἀνάπτυξη αὐτοῦ τοῦ τρόπου γνωστοποίησης τῶν πανηγύρεων στούς πιστούς, πού ἐνέχουν καί ὁρισμένα στοιχεῖα διαφήμισης, σχετίζεται μέ τό πέρασμα ἀπό τήν προφορικότητα στήν ἐγγραμματοσύνη, πού γενικότερα χαρακτηρίζει τόν σύγχρονό μας λαϊκό πολιτισμό. Αὐτό πού πρὶν ἦταν προφορικό, καί ὑπαγόταν στίς κανονικότητες τοῦ προφορικοῦ λόγου, ἔχει πλέον παγιωθεῖ καί ὁριστικοποιηθεῖ σέ κείμενο, μέ ὅσες συνέπειες μπορεῖ αὐτό νά ἔχει γιά τήν τυποποίηση τόσο τῆς ἐξωτερικῆς μορφῆς, ὅσο καί τοῦ περιεχομένου του[18]. Ἡ ἐξέλιξη μάλιστα αὐτή εἶναι ἀπολύτως ἐνδεικτική γιά τίς τάσεις πού ἐπικρατοῦν στήν σύγχρονή μας λαϊκή ἐθιμική θρησκευτική πραγματικότητα.

Τό ἔργο τῶν ἐνοριῶν, προωθεῖται πιά μέ ἄλλους, περισσότερο σύγχρονους τρόπους. Λαχειοφόρες ἀγορές, μικρές ἤ πολυήμερες προσκυνηματικές ἐκδρομές, ἔκδοση ἐντύπων καί ἡμερολογίων τοίχου, συνεστιάσεις καί ἀνάλογες ἐκδηλώσεις (τσάϊ, οὖζο κ.λπ.) ὁρίζουν μιά νέα κοινωνικότητα, πού ἐξακτινώνει τό ἐνοριακό ἔργο, τό ἐπικαιροποιεῖ καί τό συγχρονίζει. Ἡ συμμετοχή τῶν πιστῶν σέ ὅλα αὐτά γίνεται μέ τήν μαζικότητα πού χαρακτήριζε παλαιότερα τά λαϊκά θρησκευτικά ἔθιμα. Ἀπό μιά ἄποψη μάλιστα πρόκειται γιά νέες ἐθιμικές ἐκδηλώσεις τῆς παραδοσιακῆς θρησκευτικότητας, ἀφοῦ μέσα ἀπό αὐτές ὁ πιστός αἰσθάνεται ὅτι ἐπικοινωνεῖ μέ τό

---

18. Πρβλ. E. Hallam-J. Hockey, *Death, memory and material culture*. Oxford 2001, σ. 4, 18.

θεῖον καί ὅτι συσφίγγει τούς συνεκτικούς δεσμούς πού τόν ἑνώνουν μέ τά ὑπόλοιπα μέλη τοῦ ἴδιου σώματος πιστῶν, τῆς ἴδιας ἐνορίας. Οἱ ἱερεῖς πάλι φροντίζουν, μέ κάθε τρόπο, νά ἐνισχύουν τούς δεσμούς αὐτούς, ὥστε νά δημιουργεῖται ἕνα πιό ἰσχυρό καί ἀποδοτικό πνεῦμα ἐνορίας[19].

Στά ὅρια αὐτῆς τῆς προσπάθειας, οἱ ἐνορίες τῶν πόλεων προσπαθοῦν νά ἐγκαινιάσουν νέες λειτουργικές μορφές, ἤ νά δώσουν νέο περιεχόμενο καί νόημα σέ παλαιότερες, ὥστε νά ἐπιτελέσουν πληρέστερα τό ἔργο τους. Στήν ἐνορία τῆς Ἁγίας Ἀναστασίας τῆς πατρικίας, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Περιστερίου, γιά παράδειγμα, κάθε Δευτέρα τελεῖται παράκληση στόν ἅγιο Φανούριο καί εὐλογοῦνται φανουρόπιτες, ὥστε νά ἀποκτήσει ἑβδομαδιαία τελεστικότητα ἕνα ἔθιμο πού παλαιότερα ἦταν ἐντοπισμένο στόν ἑσπερινό τῆς παραμονῆς, κατά τήν ἑορτή τοῦ ἁγίου (27 Αὐγούστου). Στή συγκεκριμένη περίπτωση, οἱ ὑποστάσεις τοῦ βορείου καί τοῦ νοτίου κλίτους τοῦ ναοῦ εἶναι ἀφιερωμένες στούς ἁγίους Φανούριο καί Μάμαντα, κάτι πού δικαιολογεῖ τήν εἰσαγωγή τῆς τελετῆς αὐτῆς, ἀφοῦ μάλιστα ὁ ποιμενικός ἅγιος Μάμας δέν συγκινεῖ τούς ἀστούς ἐνορίτες τόσο, ὅσο ὁ ἅγιος πού, ἀπό παρετυμολογία τοῦ ὀνόματός του, εἰδικεύεται, κατά τήν λαϊκή πίστη καί δοξασία, στήν διευκόλυνση τῆς θαυματουργικῆς εὕρεσης χαμένων ἀντικειμένων ἤ ἐπιζητούμενων καταστάσεων καί ἀγαθῶν[20].

Θά πρέπει ἐδῶ νά σημειωθεῖ ὅτι ἡ πρακτική τῆς οἰκοδόμησης τῶν μεγάλων ἐνοριακῶν ναῶν τῶν ἀστικῶν κέντρων εἶχε τίς συνέπειές της στή λαϊκή θρησκευτική πράξη καί πρακτική τῶν πιστῶν. Λόγω τοῦ ὄγκου τῶν κτισμάτων, ὥστε νά ἐξυπηρετοῦν τήν πολυπληθῆ ἐνορία, ἀλλά καί τοῦ οἰκονομικοῦ μεγέθους τῆς κατασκευῆς τοῦ κτίσματος, συνήθως δημιουργεῖται πρῶτα ἕνας ὑπόγειος ἤ ἡμιυπόγειος, κάποτε δέ καί ἰσόγειος, χῶρος, πού λειτουργεῖ ἀρχικά ὡς ναός, μέχρι νά οἰκοδομηθεῖ πάνω του τό κυρίως ναϊκό κτίσμα. Μετά ὅμως τήν ὁλοκλήρωση τοῦ κυρίως ναοῦ, ὁ πρῶτος πρόχειρος ναός συνεχίζει νά λειτουργεῖ σέ ὁρισμένες περιπτώσεις καί ὑπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Δίνεται ἔτσι ἡ εὐκαιρία γιά τήν καθιέρωση περισσοτέρων τοῦ ἑνός ναῶν, στή

---

19. Ἀποστολική Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, *Ἡ ἐν τῇ ἐνορίᾳ ἐκκλησιαστική δράσις. Αἱ θεμελιώδεις, διά τήν ὀργάνωσιν τοῦ ἔργου, ἐκκλησιαστικαί ἀποφάσεις*. Ἐν Ἀθήναις 1960, σ. 12-13.

20. Βλ. σχετικά Γ. Α. Μέγας, *Ἑλληνικαί ἑορταί καί ἔθιμα τῆς λαϊκῆς λατρείας*. Ἀθήνα 1963, σ. 230-231. Γ. Ν. Αἰκατερινίδης, "Ὁ ἅγιος Φανούριος εἰς τήν λαϊκήν παράδοσιν τῆς Κρήτης", *Κρητική Πρωτοχρονιά* (1965), σ. 163-170. Δ. Σ. Λουκᾶτος, *Τά καλοκαιρινά*. Ἀθήνα 1981, σ. 139-140.

μνήμη διαφόρων ἁγίων, τά πανηγύρια τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν δευτερεύουσες πανηγύρεις γιά τήν ἐνορία, χαρίζοντας ἔτσι στήν ἐθιμική καί λατρευτική ζωή τῶν πιστῶν ποικιλία καί πολυμορφία. Οἱ ἴδιοι μάλιστα αὐτοί χῶροι, τίς ὑπόλοιπες μέρες καί ὧρες, ἔχουν πολλαπλές λειτουργικότητες, μέ τήν κάλυψη τοῦ τέμπλου καί τοῦ ἱεροῦ ἀπό ἕνα φορητό χώρισμα, πού συχνά ἔχει τήν μορφή ἁπλῆς καί εὔχρηστης κουρτίνας : ἐκεῖ φιλοξενοῦνται τά κατηχητικά σχολεῖα, συνεστιάσεις καί ἐκδηλώσεις, κοπές πρωτοχρονιάτικης πίτας, οἱ κύκλοι ἑρμηνείας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἀλλά καί ἐκεῖ προσφέρεται συχνά ὁ καφές στά μνημόσυνα πού τελοῦνται στό ναό. Μέ τίς ἐκδηλώσεις αὐτές, ὁ ναός, σέ ὅλα τά ἐπίπεδά του, δένεται μέ τόν πιστό, ὥστε αὐτή ἡ σύνδεση νά ἀποκτᾶ τόν χαρακτήρα ἐθιμικοῦ φαινομένου, πού προσδιορίζει καθοριστικα τή σύγχρονή μας λαϊκή θρησκευτική ζωή.

Φαινόμενο ἐπίσης σχετικό μέ τίς ἐνορίες ἀποτελεῖ καί ἡ εἰσαγωγή λατρευτικῶν καί λειτουργικῶν μορφῶν πού σχετίζονται μέ τήν μοναστική ζωή καί τό ἀντίστοιχο μοναστηριακό τυπικό. Ὅλο καί περισσότερες ἐνορίες, τόσο στά μεγάλα ἀστικά κέντρα, ὅσο καί στήν ἑλληνική ἐπαρχία, συνηθίζουν τήν διοργάνωση ἀγρυπνιῶν καί ὁλονυκτιῶν, μέ ὧρες, ὄρθρο, μεσονυκτικό καί θεία λειτουργία, μέ διάφορες εὐκαιρίες : τήν ἐπέτειο τῶν ἐγκαινίων τοῦ ναοῦ, τήν παραμονή μιᾶς μεγάλης δεσποτικῆς ἤ θεομητορικῆς ἑορτῆς, τὴν ἐπέτειο τῆς πανηγύρεως τοῦ ναοῦ κ.λπ. Συχνά μάλιστα, μετά τήν ὁλοκλήρωση τῆς ἀγρυπνίας, πού τελειώνει τίς πρῶτες πρωϊνές ὧρες, ἡ ἐνορία παραθέτει κέρασμα ἤ τράπεζα, μέ ἐλαφρύ φαγητό, κατά μίμηση ἀντιστοίχων μοναστηριακῶν προτύπων καί τυπικῶν. Οἱ νέες αὐτές ἐκδηλώσεις σχηματοποιοῦν τήν ἀστική λαϊκή θρησκευτικότητα, καί οὐσιαστικά "ἐξάγονται" ἀπό τό ἄστυ πρός τήν ἑλληνική ἐπαρχία, καθώς ἔχουν ἀρχίσει βαθμιαῖα νά ἐνσωματώνονται στήν λατρευτική ζωή καί στήν λαϊκή θρησκευτική παράδοση διαφόρων τόπων. Τό ἴδιο ἄλλωστε ἰσχύει καί γιά ἄλλες λατρευτικές λεπτομέρειες ἤ ἰδιαιτερότητες, ὅπως γιά τήν τέλεση τῆς θείας λειτουργίας, τό πρωΐ τοῦ Μεγάλου Σαββάτου στό κέντρο τοῦ ναοῦ, πάνω στόν ἐπιτάφιο πού στολίστηκε καί περιφέρθηκε τήν προηγούμενη μέρα, κάτι πού ἐπίσης ἔχει παραληφθεῖ ἀπό τά μοναστηριακά τυπικά ὁρισμένων ὀρθοδόξων μοναστηριῶν.

Σέ ὅλες αὐτές τίς περιπτώσεις, ὁ κυριότερος παράγοντας εἰσαγωγῆς καί καθιέρωσης τῶν νέων αὐτῶν μορφῶν εἶναι ἡ γνωστή ἀγάπη τοῦ λαϊκοῦ ἀνθρώπου γιά τήν τελετουργία, καί ἰδιαιτέρως γιά τό ἐκκλησιαστικό λειτουργικό καί λατρευτικό τελετουργικό[21].

21. Richard Wolfram, *Prinzipien und Probleme der Brauchtumsforschung*. Wien 1972, σ. 52.

Αὐτός βεβαίως εἶναι καί ὁ λόγος πού οἱ ἄνθρωποι συνεχίζουν νά δημιουργοῦν ἔθιμα, καί συνηθίζουν νά ἀνανεώνουν ἤ νά ἀνασημασιοδοτοῦν τά παλαιότερα[22], ὥστε ἡ θρησκευτική τους ζωή νά χαρακτηρίζεται ἀπό πολυμορφία καί ποικιλία. Χαρακτηριστικό εἶναι τό παράδειγμα τῆς Σάμου, στίς ἐξοχικές πανηγύρεις τῆς ὁποίας συνηθίζεται ἡ παρασκευή ἑνός κοινοῦ ἑορταστικοῦ φαγητοῦ, ἀπό κρέας καί σιτάρι, τῆς "γιορτῆς"[23], πού κατόπιν διανέμεται δωρεάν στούς πανηγυριστές, ὡς προσφορά ἐκείνου πού εἶχε τάξει στόν ἅγιο τό συγκεκριμένο δόσιμο. Στή δεκαετία τοῦ '90, ἡ "γιορτή" βαθμιαῖα ἐπεκτάθηκε καί σέ πανηγύρια τῶν ἐνοριῶν τοῦ νησιοῦ, στά δύο ἀστικά κέντρα του, τήν πόλη τῆς Σάμου καί τό Καρλόβασι, ὡς μιά εὐδιάκριτη προσπάθεια ἐμπλουτισμοῦ τῆς τοπικῆς λατρευτικῆς καί ἐθιμικῆς πρακτικῆς.

Στά ἀστικά κέντρα τῆς ἑλληνικῆς ἐπαρχίας, ἰδίως στίς πρωτεύουσες τῶν νομῶν, παρατηρεῖται τό φαινόμενο τοῦ συχνοῦ κυριακάτικου ἐκκλησιασμοῦ ὄχι στίς ἐνορίες, ἀλλά σέ μονές τῆς περιοχῆς. Ἡ ὕπαρξη ἐνεργῶν πνευματικά καί δραστήριων ἀδελφοτήτων, ἀλλά καί ἡ ραγδαία ἀνάπτυξη τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος τοῦ-οὕτως ἤ ἄλλως ἔντονα θρησκεύοντος-ἑλληνικοῦ λαοῦ, κατά τίς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα, ὁδηγοῦν συχνά τούς πιστούς στά μοναστήρια, μέ τά ὁποῖα ἀναπτύσσουν πολλές καί στενές ἐθιμικές, λειτουργικές καί πνευματικές σχέσεις. Μέ τήν ἐπίδραση μάλιστα τῶν μοναχῶν εἰσάγονται, ἤ ἐπανεισάγονται, θρησκευτικά ἤθη καί ἔθιμα, σέ ἀτομικό, οἰκογενειακό καί κοινωνικό ἐπίπεδο, ὅπως ἡ συχνή ἐξομολόγηση καί ἡ συχνή μετάληψη, πού ἀναγεννοῦν, σέ κάθε τομέα, τήν λαϊκή θρησκευτικότητα καί τήν παραδοσιακή θρησκευτική συμπεριφορά τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Βασικός παράγοντας γιά τήν ἀνάπτυξη καί τήν διάρθρωση τῆς ἑλληνικῆς λαϊκῆς θρησκευτικότητας εἶναι ὁ φολκλορισμός, πού μαζί μέ τή συμφυή δράση τῶν συλλόγων, γιά τήν ὁποία ἔγινε λόγος καί παραπάνω, προσδιορίζουν τόν σύγχρονο λαϊκό πολιτισμό. Ὁ φολκλορισμός[24], πού ξεκίνησε ἀπό τά ἀστικά κέντρα καί ἔχει ἐπεκταθεῖ στίς παρυφές τῆς ἑλληνικῆς ἐπικράτειας, συνίσταται στήν ἀναβίωση παλαιότερων θρησκευτικῶν καί λατρευτικῶν

---

22. Μ. Γ. Μερακλῆς, *Ἑλληνική Λαογραφία*. Ἀθήνα 2004, σ. 134-135.

23. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Λαϊκή λατρεία καί θρησκευτική συμπεριφορά τῶν κατοίκων τῆς Σάμου*. Ἀθήνα 1992, σ. 32, μέ τή σχετική παλαιότερη βιβλιογραφία.

24. Πρβλ. Μ. Γ. Μερακλῆς, "Τί εἶναι ὁ folklorismus", *Λαογραφία* 28 (1972), σ. 27-38 [= Ὁ ἴδιος, *Λαογραφικά Ζητήματα* ... ὅ.π., σ. 109-125]. Στ. Ἡμελλος, *Λαογραφικά 2. Ποικίλα*. Ἀθήνα 1992, σ. 308-321.

μορφῶν, πού εἶχαν πλέον καταστεῖ ἀνενεργές, λόγω τῆς ἀλλαγῆς τῶν κοινωνικῶν καί οἰκονομικῶν συνθηκῶν πού τίς στήριζαν καί τίς συντηροῦσαν. Στά πλαίσια τῆς φολκλοριστικῆς δράσης, οἱ κάθε εἴδους σύλλογοι ἀναβιώνουν θρησκευτικά ἔθιμα καί συνήθειες, πρέπει δέ νά παρατηρηθεῖ ὅτι κάποτε οἱ ἀναβιώσεις αὐτές βρίσκουν οὐσιαστικό λαϊκό ἔρισμα, ἀκριβῶς λόγω τοῦ ὅτι συνδέονται μέ ζωντανές πίστεις καί ἐνεργές τελετουργίες, καί δέν ἔχουν τόν χαρακτήρα παραστάσεων, ἀλλά γίνονται ἐνεργά κομμάτια τῆς λαϊκῆς θρησκευτικότητας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα, στά πλαίσια αὐτά, ἀποτελοῦν οἱ ἐθιμικοί ἐκκλησιαστικοί πλειστηριασμοί πού κατά περιπτώσεις ἀναβιώνονται : τό ἔθιμο, στενά δεμένο μέ τόν κοινοτισμό καί τήν συνακόλουθη διάρθρωση τοῦ ἐνοριακοῦ συστήματος, ἐξέπεσε βαθμιαῖα, στίς δύο πρῶτες δεκαετίες τοῦ 20οῦ αἰῶνα, μέ τήν ἐνσωμάτωση μεγάλων τμημάτων τοῦ ἀλύτρωτου Ἑλληνισμοῦ στό ἑλληνικό κράτος, μέ τίς πιό συγκεντρωτικές καί κεντρικές διοικητικές δομές του. Ἀκολούθως, στήν δεκαετία τοῦ '90, ἄρχισαν οἱ ἀναβιώσεις του, ἀπὸ διάφορους τοπικούς συλλόγους, καί ἔτσι συνδέθηκε μέ τήν ἔννοια τῆς προβαλλόμενης τοπικῆς πολιτισμικῆς καί ἐθιμικῆς ταυτότητας, μέ ἀποτέλεσμα σέ πολλές περιοχές , ὅπως γιά παράδειγμα στούς Καππαδόκες τῆς Νέας Καρβάλης Καβάλας[25] καί τοῦ Καππαδοκικοῦ τῆς Καρδίτσας[26], νά ἐπανενταχθεῖ στό τοπικό ἐθιμικό ρεπερτόριο, καί νά ἀρχίσει νά τελεῖται ξανά, καί μάλιστα ὄχι ὡς παράσταση, ἀλλά ὡς ὀργανικό στοιχεῖο τοῦ τοπικοῦ λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Αὐτό συνέβη ἐπειδή ἡ βάση πάνω στήν ὁποία στηρίζεται τό ἔθιμο, ἡ ὀρθόδοξη χριστιανική πίστη καί ἡ λαϊκή ἐκδοχή της, παρέμεινε ἀμετάβλητη, παρά τίς ἀλλαγές στίς οἰκονομικές καί κοινωνικές συνθῆκες τῆς εὐρύτερης περιοχῆς.

Πολλές φορές μάλιστα, ἡ ἐθιμική καί ἡ ἐνοριακή ἀναδιάρθρωση συμβαδίζουν ἀπολύτως, καί ἀλληλοεξαρτῶνται. Ἄς μή νομισθεῖ ὅτι καί οἱ μικρές ἐνορίες τῶν χωριῶν, μέ τό λίγο ποίμνιο, δέν ἀντιμετωπίζουν ἀνάλογα προβλήματα. Ἐκεῖ, εἶναι οἱ μικροί ἀριθμοί πού συχνά ὁδηγοῦν στήν ἀποσάρθρωση τῆς ἐνοριακῆς ζωῆς, διά τῆς λειψανδρίας ἤ τοῦ φυσικοῦ καμάτου ὑπερηλίκων ἱερέων. Καί στίς περιπτώσεις αὐτές, ὁ ἄξιος καί νέος ἱερέας μπορεῖ νά φέρει τήν ἀναγέννηση. Ἔχω πρό ὀφθαλμῶν τό παράδειγμα τῆς μικρῆς ἐνορίας τοῦ χωριοῦ Πρόδρομος, τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως

---

25. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Νεοελληνικοί ἐθιμικοί ἐκκλησιαστικοί πλειστηριασμοί*. Θεσσαλονίκη 2002, σ. 111.

26. Κ. Ἀλινανόγλου-Παπαγγέλου, *Ἀπό τό Τσουχούρ Καππαδοκίας στό Καππαδοκικό Καρδίτσας*. Σοφάδες 2000, σ. 52, 55.

Θηβῶν καί Λεβαδείας. Ἡ ἄφιξη καί ἐγκατάσταση τοῦ νέου ἱερέα στό χωριό, ἔφερε πραγματική πνευματική κοσμογονία. Ἀναζωπύρωση τῆς λειτουργικῆς ζωῆς, διάρκεια καί συνέχεια τῆς θείας λατρείας, ἐκδηλώσεις καί πνευματική κατάρτιση τῶν πιστῶν μέσα ἀπό κατάλληλα κηρύγματα, εὐταξία καί εὐκοσμία κατά τίς ἀκολουθίες καί τά μυστήρια, εὐσέβεια, εὐλάβεια καί φόβος Θεοῦ, πού περνοῦν ἀπό τόν ἐφημέριο στό ποίμνιο, τό ὁποῖο ἔτσι, σταδιακά, ἀναβαπτίζεται πνευματικά καί γνωρίζει τήν πίστη τῶν πατέρων του.

Ἡ ἀναγέννηση τῆς συγκεκριμένης ἐνορίας πραγματοποιεῖται δυναμικά τά τελευταῖα χρόνια, καί ἀποτελεῖ πιλοτικό παράδειγμα ἀνάλογων δράσεων, πού ἀναπτύσσονται, ἀθόρυβα καί στιβαρά, σέ διάφορες ἐνορίες πολλῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων, σέ ὅλη τήν ἐκκλησιαστική ἐπικράτεια. Ὁ ἐφημέριος τῆς ἐνορίας τοῦ Τιμίου Προδρόμου, πού προαναφέρθηκε, διδάσκει μέ λόγους καί ἔργα, μέ θεωρία καί παράδειγμα, ἐξηγεῖ τά δύσληπτα καί προσπαθεῖ νά ἁπλοποιήσει τά περιπλεγμένα, χωρίς νά κάνει καμία ὑποχώρηση στήν οὐσία τῆς πίστης καὶ τῶν πραγμάτων. Ἔτσι, ἡ μικρή ἐνορία ἄρχισε πάλι νά λειτουργεῖ σωστά καί ἀποτελεσματικά, παρά τά προβλήματα πού δημιουργεῖ ἡ ἔλλειψη πόρων καί ἀνθρώπινου δυναμικοῦ, καί νά ἀποτελεῖ φάρο πνευματικῆς ζωῆς καί δράσης γιά τήν μικρή κοινωνία τοῦ χωριοῦ.

Τέλος, θά πρέπει νά ἐπισημανθεῖ ὅτι κοντά σέ ὅσα παραπάνω ἀναφέρθηκαν ὑπάρχει καί ἡ εὐθύνη τοῦ ποιμνίου. Μόνο ἄν κατανοήσουμε ὅτι ἡ ἐνορία ἀποτελεῖ ὑπόθεση ὅλων μας, καί ὅτι ὅλοι πρέπει νά ἐνεργοποιηθοῦμε στά πλαίσιά της, ὑπακούοντας καί συνεργαζόμενοι μέ τούς ἐφημερίους της, οἱ ὁποῖοι διευθύνουν καί ὀργανώνουν τό ἐνοριακό ἔργο σέ συνεργασία μέ τούς λαϊκούς συμβούλους, μέλη τοῦ ἐνοριακοῦ συμβουλίου, θά ἔχουμε καί θά ἀπολαμβάνουμε πραγματικά ζωντανές καί δραστήριες ἐνορίες, ἀπό τήν προσφορά τῶν ὁποίων ὠφελούμαστε πρωτίστως ἐμεῖς οἱ ἴδιοι. Κι αὐτό ἐπειδή ἡ ἐνεργός ἐνοριακή ζωή διδάσκει καί καθοδηγεῖ τόν ἄνθρωπο στίς σπουδαῖες ἀρετές τῆς ἀγάπης, τῆς ἀνιδιοτελοῦς καί ἐθελοντικῆς προσφορᾶς, τῆς ἔγνοιας γιά τόν συνάνθρωπο, τῆς κοινωνικῆς ὕπαρξης καί τοῦ συνακόλουθου ἀποκλεισμοῦ τῆς ἀπομόνωσης καί τοῦ ἀτομισμοῦ.

Στό γενικό αὐτό πλαίσιο ἀναγεννῶνται καί τά τοπικά λατρευτικά ἔθιμα, οἱ συνήθειες, οἱ τελετουργίες καί πρακτικές πού εἶχαν πέσει στή λήθη. Ἡ περίπτωση τῆς ἐνορίας τοῦ Προδρόμου Θηβῶν, μᾶς δείχνει ὅτι οἱ τάσεις πού παραπάνω διαπιστώθηκαν δέν περιορίζονται στίς πόλεις, ἀλλά ἐξακτινώνονται καί στήν ἑλληνική ἐπαρχία, σύμφωνα μέ ὅσα σχετικά διαπιστώθηκαν παραπάνω, γιά τήν ἐξαγωγή λαογραφικῶν μορφῶν ἀπό τό ἄστυ πρός τήν ὕπαιθρο.

Ἄς μήν ξεχνοῦμε, γιά παράδειγμα, ὅτι σέ περιστάσεις τοῦ κύκλου τῆς ζωῆς, ὅπως ὁ γάμος, τά σύγχρονα ἔθιμα τῶν ἐπαρχιακῶν ἀστικῶν κέντρων, ἀκόμη καί τῶν χωριῶν, ἐλάχιστα διαφέρουν ἀπό τά ἀντίστοιχα τῶν πόλεων, ἀφοῦ μέ τα μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας, ἰδιαιτέρως δέ μέ τήν τηλεόραση, γίνεται συστηματική ἐξαγωγή πολιτισμικῶν μορφῶν ἀπό τό ἄστυ πρός τά χωριά[27].

Σέ γενικές γραμμές, θά μποροῦσε κανείς νά παρατηρήσει ὅτι ἡ σύγχρονη λαϊκή θρησκευτικότητα στήν Ἑλλάδα διακρίνεται γιά τήν ἐπιβιωση παλαιότερων ἐθιμικῶν μορφῶν, γιά τήν ἀναβίωση ἄλλων - ὄχι πάντοτε στό κλασσικό σχῆμα τοῦ φολκλορισμοῦ, ὅπως τόν γνωρίζουμε ἀπό ἄλλες περιπτώσεις - καί γιά τήν εἰσαγωγή νέων ἐθίμων καί τελετουργιῶν, πού εἴτε ἀντιγράφονται, εἴτε δημιουργοῦνται ad hoc. Οἱ μορφές αὐτές, στό σύνολό τους, στηρίζονται πάνω στό στέρεο ὑπόστρωμα τῆς βαθιᾶς καί ζέουσας ὀρθόδοξης χριστιανικῆς πίστης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καί ἐκδηλώνουν τήν παραδοσιακή του εὐσέβεια. Στό πλαίσιο αὐτό, παλαιές μορφές ἀνασημασιοδοτοῦνται, νέες ἐπιστρατεύονται, εἰσάγονται στοιχεῖα ἀπο διαφορετικές παραδόσεις - ἄλλων περιοχῶν, μοναστικῶν κέντρων κ.λπ. - ὅλα αὐτά ὅμως ἐντάσσονται ὁμαλά στό ἑκάστοτε τοπικό ἐθιμικό ρεπερτόριο, ὥστε νά συναποτελέσουν τόν ἐθιμικό πλοῦτο κάθε περιοχῆς. Τέλος, πρέπει νά παρατηρηθεῖ ὅτι στό ἐπίπεδο τῶν μεγάλων ἑλληνικῶν πόλεων, τόν ρόλο τοῦ κύριου συντονιστῆ τῶν ἐξελίξεων αὐτῶν ἀναλαμβάνει ἡ ἐνορία, ἡ ἐθιμική δράση τῆς ὁποίας χρειάζεται ὁπωσδήποτε λεπτομερέστερη διαπραγμάτευση, παρά τά ὅσα ἐνδεικτικά ἀναφέρθηκαν ἐδῶ. Σέ κάθε περίπτωση, ἐντοπίστηκαν ἐδῶ ὁρισμένες βασικές ἀρχές, ὡς μικρή συμβολή σέ μιά μεγάλη καί σπουδαία σύγχρονη λαογραφική ἔρευνα, ἡ ὁποία εἶναι ἀκόμη σέ ἐξέλιξη, καί ἀφορᾶ ἄμεσα τήν πνευματική, ἐθιμική καί πολιτισμική φυσιογνωμία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, στήν ἀρχή τῆς τρίτης χιλιετίας.

---

27. Πρβλ. Anna Papamichael, "Material used in the production of household wares and its cultural influence in Greece", *The International Seminar on Tribal Culture in a Changing World*. 1988, σ. 1-3, μέ σημαντικές σχετικές παρατηρήσεις.

Χρίστου Θ. Κρικώνη
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ ΑΠΘ

Θεολογία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου

Ὁ Παῦλος μέ τό κήρυγμά του στά σημαντικότερα κέντρα τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου ἔκανε τό χριστιανισμό παγκόσμια θρησκεία καί μέ τίς ἐπιστολές του ἔθεσε τίς βάσεις τῆς θεολογίας χωρίς αὐτό νά σημαίνει ὅτι ἔγραψε συστηματικές θεολογικές μελέτες γιά νά δώσει λύσεις σέ κάποια θεολογικά θέματα. Ἔγραψε μόνο γιά νά ἀντιμετωπίσει συγκεκριμένα ἐκκλησιαστικά προβλήματα πού εἶχαν παρουσιασθεῖ ἀνάμεσα στούς πιστούς τῶν Ἐκκλησιῶν πού ἵδρυσε ὁ ἴδιος.

Ἔτσι, μόνο οἱ σωζόμενες ἐπιστολές του ἀποτελοῦν καί τήν κύρια πηγή ἀπό τήν ὁποία μποροῦμε νά ἀντλήσουμε τή θεολογική σκέψη του καί ἀποδεικνύουν ὅτι δέ γράφηκαν ἀπό ἕνα συστηματικό θεολόγο, ἀλλά ἀπό τόν ἱεραπόστολο, εὐαγγελιστή καί ὀργανωτή τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν ἐθνῶν στά ὁποῖα ἐκήρυξε τό λόγο τοῦ Θεοῦ.

Ὁ Παῦλος μέ τίς περιοδεῖες του σέ ὅλο τόν τότε γνωστό κόσμο ἐκήρυξε τό Εὐαγγέλιο στά πέρατα τῆς οἰκουμένης καί ἀπέβη ὁ ἀνυπέρβλητος ἱεραπόστολος. Ἀναπτύσσοντας μέ τά κηρύγματά του τό περιεχόμενο τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως, περί Θεοῦ, περί Χριστοῦ, περί σταυρώσεως καί ἀναστάσεώς Του, περί Ἁγίου Πνεύματος, περί Ἐκκλησίας, σωτηρίας κλπ., ἀναδείχθηκε σέ κορυφαῖο θεολόγο τοῦ χριστιανισμοῦ. Ὅλη ἡ διδασκαλία του ἀποπνέει τό ἄρωμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ, τοῦ ὁποίου, ὅπως ἔλεγε, εἶχε "*νοῦν Χριστοῦ*" καί ἑπομένως τό κήρυγμά του ἦταν ἀπόλυτα σύμφωνο μέ τό λόγο τοῦ Χριστοῦ. Λόγῳ ἀκριβῶς τῆς πλήρους ἀφοσιώσεώς του στό Χριστό αἰσθανόταν, ὅπως ὁ ἴδιος ἔλεγε, "*συνεσταυρωμένος*" μέ Ἐκεῖνον καί ζοῦσε πλέον μιά νέα ἐν Χριστῷ ζωή, πιστεύοντας καί προσδοκώντας ὅτι μετά τό θάνατό του θά ἑνωθεῖ μέ τό Χριστό.

Γι᾽ αὐτό καί διδάσκει γιά τό Χριστό ὅτι εἶναι ἡ "*σοφία τοῦ Θεοῦ*", ὅτι σ᾽ αὐτόν κατοικεῖ ὅλο τό πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικά καί ὅτι ὑπῆρξε θεῖος παράγοντας τῆς δημιουργίας, τῆς ὁποίας

προϋπῆρχε, ὄντας πάντοτε ἑνωμένος μέ τό Θεό. Διδάσκει ἐπίσης ὅτι ὁ Χριστός ἀποτελεῖ τήν ἐκδήλωση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιά τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμο καί ὅτι καθ᾽ ὅλη τή διάρκεια τῆς ἐπί γῆς παρουσίας του ἦταν ὑπόδειγμα ταπεινώσεως καί ἀναμάρτητος. Ὄντας Θεός, ἦλθε στόν κόσμο, ἔγινε ἄνθρωπος γιά τή σωτηρία τῶν ἀνθρώπων, σταυρώθηκε ὅμως ἀπ᾽ αὐτούς, ἀπέθανε ἐπί τοῦ σταυροῦ καί τελικά ἐθριάμβευσε ἀναστηθείς καί ὅσοι ἄνθρωποι πιστέψουν καί βιώσουν τή διδασκαλία του θά σωθοῦν.

Ειδικότερα γιά τή σωτηρία τῶν ἀνθρώπων διδάσκει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἀπόγονος τοῦ Ἀδάμ εἶναι ἁμαρτωλός· μπορεῖ ὅμως νά γίνει τέκνο τοῦ Θεοῦ καί νά σωθεῖ μόνο ἄν πιστεύσει στό Χριστό καί μετάσχει στή χάρη τοῦ Χριστοῦ μέ τήν υἱοθεσία. Ἡ σωτήρια αὐτή χάρη τοῦ Χριστοῦ ἀπορρέει ἀπό τή σταυρική θυσία τοῦ Θεανθρώπου καί τήν ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Ἡ σταυρική θυσία καί ἡ ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ ἀποτελοῦν τό κέντρο τῆς θεολογίας καί τῆς ὅλης ζωῆς τοῦ Παύλου. Μέ τήν πίστη σ᾽ αὐτή τή σταυρική θυσία καί ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ὁ κάθε πιστός ἐπιτυγχάνει τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν του, τή χορήγηση τῆς ἀπολυτρώσεως καί τή νέα ζωή, πού ἔχει ὡς χαρακτηριστικά τήν πίστη καί τήν ἀγάπη στό Χριστό.

Ὁ Παῦλος ἐκήρυττε Χριστό ἐσταυρωμένο καί ἀναστάντα. Ὁ χριστιανισμός του αὐτός ἀποτελεῖ τή θεολογική ἔκφραση τῆς βαθειᾶς ἐμπειρίας πού εἶχε καί πού ζοῦσε καί τήν ὁποία διατυπώνει συχνά στίς ἐπιστολές του.

Ἡ χάρη τοῦ Θεοῦ δίδεται δωρεάν γιά τή σωτηρία τῶν πιστῶν, ἀρκεῖ μόνο ὁ ἀποδεχόμενος αὐτήν ἄνθρωπος νά διακρίνεται γιά τήν πίστη καί τή νέα ἐν Χριστῷ ζωή.

Ἡ χριστιανική ζωή εἶναι γεμάτη ἀπό τά δῶρα πού χορηγεῖ τό Ἅγιο Πνεῦμα ὄχι μόνο στόν κάθε πιστό, ἀλλά καί σ᾽ ὁλόκληρη τήν Ἐκκλησία. Τά διάφορα πνευματικά δῶρα καί ἀξιώματα προέρχονται ἀποκλειστικά ἀπό τή χάρη τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί τοῦ Χριστοῦ, πού εἶναι ἡ πηγή τῆς ζωῆς τῆς Ἐκκλησίας.

Ἔτσι ἡ θεολογική σκέψη τοῦ Παύλου, ὅπως ἔχει παρατηρηθεῖ, εἶναι βέβαιο ὅτι προϋποθέτει ἀσφαλῶς τό περιεχόμενο τῆς θεολογικῆς παραδόσεως τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ παρουσίασή της δύναται νά θεωρηθῆ ὡς συμβολή τοῦ Παύλου στό πλαίσιο τοῦ γενικοῦ σωτηριολογικοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ μέ ἰδιαίτερη ἔμφαση στήν πρώτη Ἐκκλησία. Τήν πραγματοποίηση αὐτοῦ τοῦ σχεδίου τοῦ Θεοῦ ἀποτελοῦν, ἡ ζωή, ὁ θάνατος, ἡ ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἡ δημιουργία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπως κατά διαφόρους τρόπους ἀποδεικνύει στούς ἀναγνῶστες τῶν ἐπιστολῶν του ὁ ἴδιος. Τό μυστήριο τό ἀποκεκρυμμένο ἀπό αἰώνων ἀποκαλύφθηκε τώρα στόν κόσμο (Ρωμ. 16, 25.Α' Κορ. 2, 7-8. Κολ. 1, 26-27. Ἐφεσ. 1,9,3, 3 ἑ. 9, 1 ἑ.) μέ τή θριαμβευτική μάλιστα νίκη τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ ἐναντίον τῶν

δυνάμεων τοῦ σκότους καί μέ τή δημιουργία μιᾶς νέας κοινωνίας ἀνθρώπων, τῆς Ἐκκλησίας, τῆς ὁποίας κεφαλή εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Κύριος καί ἡ ὁποία παρουσιάζεται ὡς ἔργο τῆς χάρης τοῦ Θεοῦ (*Κολ.* 1, 19. *Γαλ.* 1, 15. *Α' Κορ.* 1, 21. *Φιλιππ.* 2.13, *Ἐφ.* 1,8· 9) καί τῆς ἀγάπης Του πρός τούς ἀνθρώπους (*Ρωμ.* 9, 11. 8, 28. *Ἐφ.* 1, 11. 3, 11).

Μέ τή δημιουργία τῆς Ἐκκλησίας συνδέεται ἡ ἐλπίδα τοῦ κόσμου ἀλλά καί τοῦ ἀνθρώπου γιά τήν ἀπελευθέρωσή τους ἀπό τά δεσμά τῆς δουλείας καί τῆς ἁμαρτίας. Καί ἐνῶ ὁ Θεός ἐδημιούργησε τόν ἄνθρωπο γιά νά συμμετάσχει στή δόξα του, ὁ ἄνθρωπος μέ τήν ἀνυπακοή του στό Θεό ἀμαύρωσε τό κατ᾽ εἰκόνα του, πού ἀποτελεῖ τήν ἀντανάκλαση τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ καί ἔχασε τή θεία δόξα, ἀπομακρυνθείς ἀπό τό Θεό (*Ρωμ.* 5, 2 ἑ.). Οἱ συνέπειες τῆς ἀνυπακοῆς ἐκείνης τοῦ πρώτου ἀνθρώπου δίδουν τήν εἰκόνα τοῦ μακριά ἀπό τό Θεό ἀνθρώπου.

Στή σκέψη τοῦ Παύλου δέν ὑπάρχει μόνο ἡ κατάσταση τοῦ μακριά ἀπό τό Θεό ἀνθρώπου καί κόσμου, ἀλλά καί τό ἐργο τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας τους, χρησιμοποιώντας τούς χαρακτηριστικούς ὅρους, ἀπολύτρωση, δικαίωση, καταλλαγή κ.λ.π. Γιά τό λόγο αὐτό ὁ ἱστορικός Ἰησοῦς ἀποτελεῖ τή βάση τῆς Χριστολογίας του. Τό ἔργο τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητος συνδέεται ἄμεσα μέ τόν ἀναστάντα Ἰησοῦ καί σ᾽ αὐτό μεγάλη εἶναι ἡ συμβολή τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τό ἔργο τοῦ ὁποίου μέσα στήν Ἐκκλησία εἶναι ἡ ἐπέκταση τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τῶν ἀνθρώπων.

Τό Ἅγιο Πνεῦμα δέν εἶναι ἕνα ἁπλό θεῖο δῶρο σέ κάθε πιστό, ἀλλά ἡ θεία ἐκείνη ἐνέργεια ἐντός τῆς Ἐκκλησίας πού δημιουργεῖ μέσα στήν ἐν Χριστῷ κοινωνία τήν ἀπό κοινοῦ ζωή· ὅπως καί ἡ χριστιανική ἀγάπη, ὡς κατ᾽ ἐξοχήν καρπός τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δέν εἶναι μία ἁπλῆ ἄσκηση μιᾶς ἀρετῆς, ἀλλά ἡ ἔντονη ἀμοιβαιότητα καί κοινωνία ἀνάμεσα στά μέλη τῆς ἐκκλησίας.

Ἡ Ἐκκλησία ὡς νέα κοινωνία καί τά μέλη της, ἀποτελοῦν τό σῶμα, τοῦ ὁποίου κεφαλή εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός. Ἡ εἰκόνα αὐτή εἶναι πολύ χαρακτηριστική στόν Παῦλο, γιατί μ᾽ αὐτήν ἀφ᾽ ἑνός δηλώνεται ἡ ὀργανική ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ ἀμοιβαιότητα μεταξύ τῶν μελῶν της (*Ρωμ.* 12, 4-5) καί ἀφ᾽ ἑτέρου τονίζεται ἡ ἑνότητα τοῦ Χριστοῦ, ὡς κεφαλή, μέ τό σῶμα του, τήν Ἐκκλησία.

Ἡ ἑνότητα τῆς Ἐκκλησίας εἶναι ἔργο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἀφοῦ αὐτό συνιστᾶ τό θεσμό τῆς Ἐκκλησίας, πού εἶναι, κατά τόν Παῦλο, "*ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος*" (*Α' Κορ.* 13, 13). Στήν Ἐκκλησία εἰσέρχεται κανείς μέ τό βάπτισμα, πού σημαίνει τό θάνατο τοῦ παλαιοῦ ἀνθρώπου καί τήν ἔγερσή του σέ μιά νέα ἐν Χριστῷ ζωή μέ τόν ἀναστάντα Χριστό. Ἡ ἀληθινή κοινωνία τοῦ σώματος καί τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου ἐπιτυγχάνεται μέ τήν εὐσυνείδητη συμμετοχή στό μυστήριο τῆς θείας Εὐχαριστίας (*Α' Κορ.* 11, 26).

Το προαιώνιο σχέδιο τοῦ Θεοῦ γιά τή σωτηρία τοῦ ἀνθρώπου ἄρχισε με το Χριστο καί τήν Ἐκκλησία (*Ρωμ.* 1,2. *Α΄ Κορ.* 2, 7. *Κολ.* 1, 26), και όταν *"ἦλθε το πληρωμα τοῦ χρονου"* (*Γαλ.* 4, 4) καί πραγματοποιηθηκαν οἱ ἐπαγγελίες τοῦ Θεοῦ, πού εἶχαν δοθεῖ στήν Π.Δ. (*Ρωμ.* 1, 2), τα πάντα ἐγιναν πλεον *"καινά"* (Β΄ Κορ. 5, 17).

Με τήν ἐμφανιση τοῦ Χριστοῦ στόν κόσμο ἄρχισε μία νέα ἀνθρωποτητα και κατα συνέπεια ὁ Χριστός εἶναι ἡ ἀρχή τοῦ τέλους και μεχρι να φθασει τό τελος, στό διάστημα αὐτό, τά ἔσχατα, συντελεῖται δια τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μία ἀνακαίνιση· ἡ κατάσταση αὐτη κατα τον Παῦλο εἶναι ἡ ἐσχατολογία. Ἡ ἡμέρα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ (*Α΄ Κορ.*1, 8) θά εἶναι ἡ ἡμέρα τῆς κρίσεως τοῦ Κυριου, όποτε *"μετα τῶν ἁγιων"* αὐτοῦ θά κρίνει ὅλο τόν κόσμο, όρατο και ἀορατο (Α΄ Κορ. 6,2) καί θά ἀποδώσει στόν καθένα κατά τά ἔργα του.

Προμηνυματα τῆς ἡμέρας αὐτῆς ἀναφέρονται στή δευτέρα προς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολή, ὅπου ὑπενθυμίζει ὅτι ὅλα αὐτά τά εἶχε διδαξει και σ᾽ αὐτούς καί σ᾽ ὅλους προφορικά, γι᾽ αὐτό καί τελικα συνιστᾶ· *"ἀδελφοι στηκετε και κρατεῖτε τάς παραδόσεις ἅς ἐδιδαχθητε ειτε δια λογου ειτε δι᾽ ἐπιστολῆς ἡμῶν"* (Β΄ Θεσ. 2, 15).

Οἱ σωζομενες ἐπιστολές τοῦ Παύλου ἀποτελοῦν τά πρῶτα σωζόμενα, περιστασιακά γραπτά μνημεῖα τῆς Κ.Δ.

Δεν εἶναι συστηματικά ἔργα οὔτε ἐπιδιώκουν νά ἀναπτύξουν κατα τροπο συστηματικό κάποια θεολογικά θέματα, ἀλλά προσπαθοῦν να ἀνταποκριθοῦν σέ πρακτικές ἀνάγκες καί νά δώσουν λυσεις καί απαντήσεις σέ διάφορα ἐρωτήματα πού παρουσιάζονταν στις Ἐκκλησίες, τίς όποῖες εἶχε ἱδρύσει ἢ νά ἀντιμετωπίσουν καποια συγκεκριμενα θεματα πού ἀνέκυψαν ἀπό παρανοήσεις τῆς διδασκαλιας του. Μεσα στο πλαίσιο τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν τῶν θεματων ὁ Παῦλος εἶχε τήν ευκαιρία νά ἀναπτύξει καί κάποια θεολογικα θεματα, ἀπο τά όποῖα ἀναδεικνύεται ὁ μεγαλύτερος θεολόγος τῆς Ἐκκλησίας.

Οἱ επιστολές του παρουσιάζουν σχεδόν τά ἴδια χαρακτηριστικα στοιχεῖα τῆς ἑλληνικῆς επιστολογραφίας τῆς εποχῆς του. Δηλαδη προοιμιο με τόν αποστολέα, τόν παραλήπτη καί τό χαιρετισμό· στη συνεχεια την ἀναπτυξη τοῦ θέματος καί τέλος τίς παραινέσεις και τους χαιρετισμούς. Ὁ Παῦλος συνήθιζε νά ὑπαγορεύει τίς ἐπιστολές του και στο τέλος για νά δηλώσει τή γνησιότητά τους πρόσθετε ἰδιοχειρο χαιρετισμό (βλ. *Ρωμ.* 16, 22. *Α΄ Κορ.* 16, 21. *Γαλ.* 6,11. *Κολ.* 4.18. *Β΄ Θεσ.* 3, 17. *Φιλημ.* 19). Οἱ ὅποιες παρουσιαζόμενες τυχόν διαφορες ὕφους ἢ λεξιλογιου μποροῦν νά αποδοθοῦν στή φραστική διατυπωση τῶν σκέψεών του από τούς γραμματεῖς συνεργάτες του.

Ἀνάλογα πρός ποιούς ἀπευθύνονται καί ποιοί εἶναι οἱ παραλῆπτες τους οἱ ἐπιστολές τοῦ Παύλου μποροῦν νά διακριθοῦν σέ διάφορες κατηγορίες: α) Ἡ μία κατηγορία, εἶναι οἱ ἐπιστολές πού ἀπευθύνονται σέ μία συγκεκριμένη Ἐκκλησία, ὅπως εἶναι οἱ ἐπιστολές ἐκεῖνες πού ἀπευθύνονται πρός Θεσσαλονικεῖς (Α' καί Β'), πρός Κορινθίους (Α' καί Β'), πρός Φιλιππησίους, πρός Κολοσσαεῖς. β) Ἄλλη κατηγορία, μποροῦν νά θεωρηθοῦν οἱ ἐπιστολές πού ἀπευθύνονται γενικά σέ μιά ὁμάδα Ἐκκλησιῶν καί ἀποκαλοῦνται "ἐγκύκλιες ἐπιστολές", ὅπως εἶναι οἱ ἐπιστολές ἐκεῖνες πού ἀπευθύνονται πρός Ἐφεσίους καί πιθανόν πρός Ρωμαίους. γ) Τρίτη κατηγορία, μποροῦν νά θεωρηθοῦν οἱ ἐπιστολές πού ἀπευθύνονται σέ ἕνα συγκεκριμένο πρόσωπο, ὅπως εἶναι οἱ ἐπιστολές πρός Τιμόθεο (Α'καί Β'), Τίτο, Φιλήμονα. δ) Ὡς τέταρτη κατηγορία, μποροῦν νά θεωρηθοῦν μερικές ἐπιστολές πού γράφτηκαν κατά τό χρονικό διάστημα πού ἦταν φυλακισμένος, γι᾿ αὐτό καί οἱ ἐπιστολές αὐτές χαρακτηρίζονται ὡς "ἐπιστολές τῆς αἰχμαλωσίας" ἤ "τῶν δεσμῶν". Τέτοιες ἐπιστολές εἶναι οἱ πρός Ἐφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαεῖς, Φιλήμονα καί ἡ Β' πρός Τιμόθεο. ε) Μερικές ἐπιστολές, ἀργότερα, λέγονται "Ποιμαντικές ἐπιστολές" ἐπειδή ἀπευθύνονται σέ ποιμένες τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν, ὅπως εἶναι οἱ ἐπιστολές πρός Τιμόθεο (Α' καί Β') καί πρός Τίτο.

Διάταξη τῶν ἐπιστολῶν

Στόν κανόνα τῆς Κ.Δ. ἡ τοποθέτηση τῶν ἐπιστολῶν κατά σειρά ἔγινε μέ βάση τήν ἔκτασή τους. Ἔτσι πρώτη κατατάχθηκε ἡ πρός Ρωμαίους, λόγῳ τῆς μεγαλύτερης ἐκτάσεώς της ἀπό ὅλες τίς ἄλλες ἐπιστολές του. Ἀκολουθοῦν, ἀνάλογα μέ τήνἔκτασή τους, κατά σειρά οἱ ἐπιστολές Α'καί Β' πρός Κορινθίους, Γαλάτας, Ἐφεσίους, Φιλιππησίους, Κολοσσαεῖς, Α'καί Β' Θεσσαλονικεῖς, Α' καί Β' Τιμόθεο, Τίτο καί τελευταία ἡ πρός Φιλήμονα. Ἡ πρός Ἑβραίους ἐπιστολή στόν Κανόνα κατατάσσεται στό τέλος τῶν 13 ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου. Ὅμως ὑπάρχει καί διαφορετική διάταξη τῶν ἐπιστολῶν σέ κάποιες ἄλλες περιπτώσεις. Σέ μερικά χειρόγραφα προτάσσονται τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου οἱ 7 καθολικές ἐπιστολές, ἐπειδή οἱ συγγραφεῖς τους ἀνήκουν στήν ὁμάδα τῶν δώδεκα Ἀποστόλων.

Γιά περισσότερα στοιχεῖα σχετικά μέ ἐξειδικευμένα θεολογικά, ἱστορικά, χρονολογικά καί ἄλλα συναφῆ θέματα καθώς καί γιά πληροφορίες περισσότερο λεπτομερεῖς σχετικά μέ τό εἰδικότερο περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Παύλου μπορεῖ κανείς νά καταφύγει στά Ἑρμηνευτικά Ὑπομνήματα καί στίς εἰδικές εἰσαγωγές τῶν ἐπιστολῶν τῆς Κ. Διαθήκης πού ἔχουν γραφεῖ κατά καιρούς ἀπό εἰδικούς συγγραφεῖς.

Γιά τή σύνταξη τοῦ ἄρθρου αὐτοῦ χρησιμοποιήθηκαν βασικά ἔργα Ἑλλήνων καί ξένων συγγραφέων πού εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα σχετίζονται ἤ ἀναφέρονται στήν προσωπικότητα καί τό ἔργο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου.

(Πληροφορίες καί στοιχεῖα γιά τή ζωή, τή δραστηριότητα καί τό ἔργο τοῦ Ἀποστόλου Παύλου παρέχονται ἀπό τό βιβλίο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων καί ἀπό τίς ἀποσπασματικές αὐτοβιογραφικές ἀναφορές τοῦ ἰδίου στίς ἐπιστολές του· ὅπως Γαλ. 1, 1-2, 14. Α' 1 Κορ. 15, 8-9. Β' Κορ. 11, 22-12, 12. Ρωμ. 11, 1. Φιλ. 3, 4-6. Β' Τιμ. 1.5 καί 3, 10-11 κ.ἄ.

Γεωργίου Νεκταρίου Ἀθ. Λόη
Δρ. Ἱστορίας, Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ.

Ὁ Πατριάρχης τῶν Σέρβων Γερμανός (1958-1990) ὡς Πρόεδρος τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν (1968-1975) καί ἡ ἀποδοχή τῆς ἐκλογῆς του ἐπί τῇ βάσει τῆς ἀποφάσεως τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Σερβικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας

Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἀποτελοῦσε καί ἀποτελεῖ τόν ἀρωγό καί τήν ἐγγύηση τῆς ἑνότητας τῆς Ὀρθοδοξίας.[1] Οἱ διορθόδοξες πρωτοβουλίες καί προσπάθειες τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐνδυνάμωσαν καί σφυρηλάτησαν τήν ἑνότητα τῶν Ὀρθοδόξων αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ἔτσι, ὥστε νά ὑπάρχουν μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν ὄχι μόνο καλές σχέσεις ἀλλά καί νά ἀναπτύσσονται δεσμοί ἀμοιβαίας ἀγάπης. Ὁ ρόλος τῆς Πρωτόθρονης Μεγάλης Ἐκκλησίας εἶναι καθοριστικός καί στόν διαχριστιανικό τομέα, ὅπου προώθησε τό διάλογο καί πέτυχε νά ἐξυψώσει καί νά τοποθετήσει τίς διμερεῖς συνομιλίες καί Θεολογικές συζητήσεις πάνω σέ διορθόδοξο ἐπίπεδο.

Ἡ λεγόμενη Οἰκουμενική κίνηση ἤ Οἰκουμενισμός ξεκίνησε μέ πρωτοβουλία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Ἰωακείμ Γ', ὁ ὁποῖος ἔστειλε (1902) πρός ὅλους τούς κατά τόπους Προκαθημένους τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Ἐγκύκλιο Πατριαρχική μέ θέμα τήν "φιλι-

1. Σχετικά μέ τήν ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, βλ. Βασ. Σταυρίδη: *Ἱστορία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου* (1453-σήμερον), Θεσσαλονίκη 1989 & Χρυσοστόμου Κωνσταντινίδη Μητρ. Ἐφέσου: *Τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο φορεύς τῆς ἑνότητος τῆς Ὀρθοδοξίας. Ὀρθοδοξία*, ἀρ. 34, 1959, σσ. 498-505.

κή ἀμοιβαία προσπέλαση καί προσέγγιση τῶν Ἐκκλησιῶν".[2]

Λίγα χρόνια ἀργότερα τό 1920 ὁ τοποτηρητής τοῦ Πατριαρχικοῦ Θρόνου, Μητροπολίτης Προύσης Δωρόθεος ἔστειλε νέα Ἐγκύκλιο μέ τό ἴδιο θέμα ἀλλά αὐτή τή φορά "πρός τάς ἁπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ", προτρέποντας αὐτές "ὅπως συμπήξωσι Κοινωνίαν τῶν Ἐκκλησιῶν, κατά τό παράδειγμα τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν".[3]

Ἡ πρωτοβουλία αὐτή τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου βρῆκε ἀμέσως ἀνταπόκριση ἀπό τούς Προτεστάντες καί στή συνέχεια ἀπό τούς Ρωμαιοκαθολικούς καί Ἀγγλικανούς. Συνεκλήθησαν διάφορες Ἐπιτροπές καί ἄρχισαν συζητήσεις, ὥσπου φτάσαμε στήν ἵδρυση τοῦ Π.Σ.Ε. τό ἔτος 1948 στό Ἄμστερνταμ τῆς Ὀλλανδίας. Ἀπό τό 1948, ὅταν ἔγινε Οἰκουμενικός Πατριάρχης ὁ Ἀθηναγόρας, ὁ Οἰκουμενισμός ἔκαμε ἐντυπωσιακά ἅλματα.

Ἄν μέσω τοῦ Οἰκουμενισμοῦ καί τοῦ Π.Σ.Ε. γινόταν καί γίνεται προσπάθεια γιά τήν εἰρηνική συνύπαρξη τῶν λαῶν, τήν ἀμοιβαία κατανόηση καί συνεργασία, τήν ἀλληλοβοήθεια καί προαγωγή τῶν διαχριστιανικῶν σχέσεων, τότε εἶναι θετικό. Ἄν ὅμως γινόταν ἤ καί γίνεται προσπάθεια νά ἑνωθοῦν ὅλοι οἱ Χριστιανοί χωρίς νά λαμβάνονται ὑπ' ὄψιν οἱ ἀπαγορεύσεις τῶν Ἱερῶν Κανόνων καί οἱ δογματικές διαφορές πού μᾶς χωρίζουν, τότε πρόκειται γιά αἵρεση.

Ὁ π. Ἰουστίνος Πόποβιτς, ὁ ὁποῖος διετέλεσε καί καθηγητής τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου, τονίζει: "Ὁ Οἰκουμενισμός εἶναι κοινό ὄνομα γιά τούς ψευδοχριστιανούς, γιά τίς ψευδοεκκλησίες τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης... Ὅλοι αὐτοί οἱ ψευδοχριστιανοί, ὅλες αὐτές οἱ ψευδοεκκλησίες, δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά μία αἵρεση παραπλεύρως στήν ἄλλη αἵρεση. Τό κοινό εὐαγγελικό ὄνομά τους εἶναι Παναίρεση..."[4]

Τήν ἴδια περίοδο μέ τόν π. Ἰουστίνο Πόποβιτς, ο γνωστός καθηγητής καί Κοσμήτορας τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Βελιγραδίου Τσέντομιρ Ντράσκοβιτς μέ διαφορετικό τρόπο ἐπισημαίνει: "Ὁ Οἰκουμενισμός μπορεῖ ν' ἀνοίξει τό δρόμο γιά τήν ἑνότητα ὅλων τῶν Χριστιανῶν. Γιά νά ἐπιτευχθεῖ αὐτό χρειάζεται νά ἀναπτυχθεῖ ὁ διάλογος. Ὁ διάλογος ἀποτελεῖ τό μέσο μέ τό ὁποῖο ἡ ἀνθρωπότητα μπορεῖ νά ξεκινήσει πρός μία νέα ἐποχή... Στόχος τοῦ διαλόγου εἶναι ἡ ἀλληλογνωριμία... Διάλογος σημαίνει καί ὑπευθυνότητα καί γιά τήν ὁμαλή διεξαγωγή του χρειάζεται ὡριμότητα ἀλλά καί ἀρκετές γνώσεις γιά τό ἀντικείμενο πού

---

2. *Ἐκκλησιαστική Ἀλήθεια*, Κωνσταντινούπολη 1903, σσ. 162-165.

3. Μαξίμου Μητρ. Σάρδεων: *Τό Οἰκουμενικόν Πατριαρχεῖον ἐν τῇ Ὀρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ*, Θεσσαλονίκη 1989, σ. 335.

4. Popović Justin: *Pravoslavna Crkva i Ekumenizam (Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία καί ὁ Οἰκουμενισμός)*, Θεσσαλονίκη 1974.

ἀποτελεῖ θέμα τοῦ διαλόγου...

Ἡ Ὀρθοδοξία δέν πρόκειται νά ἀπαρνηθεῖ ποτέ τίς προσπάθειες ' ἵνα πάντες ἕν ὦσι ' (Ἰωάν. Ιζ 21), ἡ Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἀνοιχτή γιά διάλογο 'ἐπί ἴσοις ὅροις'...

Οἱ ἀμοιβαῖες συναντήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχη Ἀθηναγόρα μέ τόν Πάπα Παῦλο Στ' (Ἱεροσόλυμα 1964, Κωνσταντινούπολη – Ρώμη 1967) καί τῶν ἀντιπροσωπειῶν (Κωνσταντινούπολη – Ρώμη 1965), μαρτυροῦν ὅτι ἐπρόκειτο γιά προπαρασκευή τοῦ διαλόγου ἀνάμεσα στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί τή Ρωμαιοκαθολική...

Γιά τή διεξαγωγή τοῦ διαλόγου τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας μέ τούς ἐκπροσώπους τοῦ ὑπόλοιπου χριστιανικοῦ κόσμου χρησιμοποιήθηκαν πρῶτα καί κύρια, οἱ γενικές συνελεύσεις τοῦ Π.Σ.Ε...

Ἐμεῖς δέν πρέπει νά δείχνουμε ἀδιαφορία, δυσπιστία καί καχυποψία ἀπέναντι στόν Οἰκουμενισμό, ἀλλά οὔτε πάλι καί νά νιώθουμε κάποιον ὑπερβολικό ἐνθουσιασμό...

Ἡ πρώτη προϋπόθεση γιά τόν ἀληθινό διάλογο κυρίως ἀνάμεσα στή Ρωμαιοκαθολική καί τήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία εἶναι ἡ ὕπαρξη ξεκάθαρων σχέσεων μεταξύ τους. Ἡ δεύτερη προϋπόθεση εἶναι νά ἀπαλλαγεῖ ὁ διάλογος ἀπό κάθε εἴδους πολιτικές ἀπαιτήσεις...

Ἐμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι πρέπει νά εἴμαστε ἰδιαίτερα προσεκτικοί καί σοφοί σ' αὐτόν τό διάλογο... Ἀπομένει ἀκόμα μακρύς ὁ δρόμος πρός τήν ἐπίτευξη τῆς ἑνότητας. Ὅμως πρέπει νά ἀποφευχθεῖ κάθε μορφή μισαλλοδοξίας ἀπό τό παρελθόν καί κάθε μορφή πνευματικῆς, ἐξουσιαστικῆς, κυριαρχίας...

Τέλος, σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν Σερβική Ὀρθόδοξο Ἐκκλησία, αὐτή ἐξέφραζε, πάντα, θετική στάση ἀπέναντι στόν Οἰκουμενισμό. Ὁ Πατριάρχης Γερμανός στή γαλλική ἐφημερίδα La Monde δήλωσε ὅτι βλέπει στόν Οἰκουμενισμό τήν πραγματοποίηση τοῦ κοινοῦ ἰδανικοῦ –δηλ. τή συνένωση ὅλων τῶν Χριστιανῶν, τήν ἀπαρχή μίας νέας ἐποχῆς στίς σχέσεις ἀνάμεσα στίς Χριστιανικές Ἐκκλησίες. Ὅμως, γιά νά ἐπιτευχθεῖ αὐτό, πρέπει πρῶτα ἡ Ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία νά μᾶς δείξει στήν πράξη πώς ἀπαρνήθηκε τόν παλιό ἑαυτό της καί τίς παλιές μεθόδους συμπεριφορᾶς ἀπέναντι στήν Ὀρθόδοξη Ἐκκλησία καί κυρίως σέ ὅ,τι ἀφορᾶ τήν Οὐνία...

Εἶναι σαφέστατο τό γεγονός ὅτι ὁ σύγχρονος δρόμος τοῦ Οἰκουμενισμοῦ δέν ἀποτελεῖ τό δρόμο τοῦ προσηλυτισμοῦ ἀλλά τό δρόμο τῆς ἀληθινῆς συνεργασίας, κατανόησης καί σεβασμοῦ... Ὁ Οἰκουμενισμός πρέπει νά εἶναι Χριστοκεντρικός καί νά συνδέεται μέ τήν παλιά Ἐκκλησία, Καθολικός καί Ἀποστολικός".[5]

---

5. Čedomir Drašković: Pravoslavlje i Ekumenizam (*Ὀρθοδοξία καί Οἰκουμενισμος*), Vjerske zajednice u Jugoslaviji, Zagreb, 'Binoza' 1970, σσ. 116-126.

Ἕνα βασικό λάθος τοῦ Οἰκουμενισμοῦ τό ὁποῖο ὑποστηρίζεται κυρίως ἀπό τούς Ἀγγλικανούς καί τούς Προτεστάντες, πού ἀποτελοῦν μέλη τοῦ Π.Σ.Ε., εἶναι ἡ ἄποψη ὅτι καμία ἀπό τίς χριστιανικές Ἐκκλησίες δέν κατέχει τήν πλήρη ἀλήθεια. Σάν νά ἦταν ἡ ἀλήθεια τῆς Ἐκκλησίας ἕνας καθρέπτης πού ἔσπασε καί κάθε μία ἀπό τίς Ἐκκλησίες αὐτές νά κράτησε καί νά κατέχει ἕνα κομμάτι ἀπό τόν σπασμένο καθρέπτη. Ἡ ἄποψη αὐτή εἶναι γνωστή ὡς "Θεωρία τῶν Κλάδων"

Ἐπίσης ἀνοίγματα τοῦ Οἰκουμενισμοῦ στίς θρησκεῖες τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ καί τοῦ Μουσουλμανισμοῦ ἴσως νά ἀνοίγουν τό δρόμο γιά τή θρησκευτική ἰσοπέδωση.

Νομίζω ὅτι πρέπει νά εἴμαστε ἰδιαίτερα προσεκτικοί καί τό Π.Σ.Ε. νά τό δοῦμε, ὅπως τό χαρακτήρισε καί ὁ Πατριάρχης Γερμανός (1958-1990), ὡς ἕνα Ὀργανισμό, ὅπως τόν Ο.Η.Ε.

Κατά τήν διάρκεια τῆς Ὁλομέλειας τοῦ Π.Σ.Ε ἡ ὁποία πραγματοποιήθηκε στήν αἴθουσα τελετῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Κέντ, στίς 12 Αὐγούστου 1969, ὁ Πατριάρχης Γερμανός στό λόγο πού ἐκφώνησε μεταξύ ἄλλων εἶπε: "...Μετά ἀπό τήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, στόν κόσμο ὑπάρχουν δυό διακεκριμένοι ὀργανισμοί πού πρέπει νά ἐργάζονται γιά τό καλό της ἀνθρωπότητας – ὁ Ὀργανισμός Ἡνωμένων Ἐθνῶν καί τό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν, δυό ὀργανισμοί πού ἔχουν μεγάλα καθήκοντα καί ὑποχρεώσεις... Ἐμεῖς ἐδῶ ἀκούσαμε νά γίνεται λόγος γιά διάφορα προβλήματα καί διάφορες λύσεις νά προτείνονται. Ἐγώ, ὅμως, νομίζω ὅτι μποροῦμε, πολύ πιό εὔκολα, νά βροῦμε τή λύση στό ἑκάστοτε πρόβλημα, ἀρκεῖ νά υἱοθετήσουμε ἕναν κανόνα, ἕνα κριτήριο, τό Εὐαγγέλιο τοῦ Κυρίου Ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ˙ ἐκεῖ βρίσκονται ὅλες οἱ λύσεις. Ἐκεῖνο πού πρέπει νά κάνουμε ἐμεῖς εἶναι νά υἱοθετήσουμε τά ὅσα ἀναφέρονται στό Εὐαγγέλιο καί νά τά ἐφαρμόσουμε στήν πράξη. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιά τήν ἀναζήτηση κάποιων δρόμων, ἐνῶ ἐμεῖς ἤδη γνωρίζουμε πολύ καλά ποιός εἶναι ὁ δρόμος, 'Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς˙ ἐγώ εἰμι ἡ ὁδός καί ἡ ἀλήθεια καί ἡ ζωή' (Ἰωάν. Ιδ 6) καί ἄν τό Παγκόσμιο Συμβούλιο Ἐκκλησιῶν τηρήσει αὐτό τό κριτήριο, τότε θά βρεῖ, πράγματι, τό σωστό δρόμο καί τήν ἀλήθεια καί θά ἐξασφαλίσει ὄχι μόνο γιά τίς Ἐκκλησίες-μέλη του, ἀλλά καί γιά ὁλόκληρη τήν ἀνθρωπότητα μία ἤρεμη καί γαλήνια ζωή ἐδῶ στή γῆ καί ταυτοχρόνως θά τήν προετοιμάσει γιά τήν αἰώνια Βασιλεία..."[6]

Ἡ ζωή τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας[7] εἶχε ἀλλάξει μετά τόν Β' Πα-

---

6. Glasnik S.P.C. (*Ἀγγελιοφόρος - Κήρυκας, ἐπίσημο περιοδικό Σερβικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*), Beograd 1969, σσ. 220-222.

7. Σχετικά μέ τήν ἱστορία τῆς Σερβικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, βλ.

γκόσμιο πόλεμο καί χειροτέρευε συνέχεια λόγω τῆς ἐπιβολῆς τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος, τό ὁποῖο, ἰδίως κατά τά πρῶτα χρόνια, ἀσκοῦσε σκληρή ἀντορθόδοξη πολιτική στερώντας της σχεδόν ὅλα τά δικαιώματα καί προβάλλοντας ἐμπόδια στό ἔργο της.[8] Ὅμως μέσω τῆς δυναμικῆς παρουσίας τοῦ Πατριάρχη Γερμανοῦ (1958-1990) στίς διεθνεῖς σχέσεις, τῆς διορθόδοξης καί διαχριστιανικής δραστηριότητας, ἡ Σερβική Ἐκκλησία ἀπέκτησε παγχριστιανική ἀκτινοβολία ἀναβαθμίζοντας τό κύρος της, μέ ἀποτέλεσμα νά μπορεῖ νά ἀντιμετωπίζει μέ σθένος τίς ἰδιοτελεῖς ἐπιδιώξεις σέ βάρος της ἀπό τό ἄθεο καθεστώς.

Μέ τή διεθνῆ δράση καί ἀναγνώριση τοῦ Γερμανοῦ οἱ πολιτικές ἀρχές τῆς Γιουγκοσλαβίας ἄρχισαν νά ἀνησυχοῦν φοβούμενες ὅτι αὐτό θά ἀποτελέσει ἰσχυρό μοχλό πίεσης στά χέρια τοῦ Πατριάρχη ἔναντι τῶν προθέσεων τοῦ καθεστῶτος, κυρίως μετά τήν ἐκλογή του ὡς προέδρου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν (1968). Ὁ Πατριάρχης Γερμανός ἦταν ἰδιαίτερα εὐφυής καί προσεκτικός στίς κινήσεις του. Βασικός στόχος ὅλων τῶν προσπαθειῶν του ἦταν ἡ βελτίωση τῆς ἐξαιρετικά δυσμενοῦς κατάστασης στήν ὁποία βρισκόταν ἡ Σερβική Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία.

Ἡ Σερβική Ἐκκλησία ἀρχικά ἦταν ἐκτός τοῦ Π.Σ.Ε. καί στή συνέχεια ἔστελνε μόνο παρατηρητές στά διάφορα Συνέδριά του.[9] Τήν περίοδο αὐτή ἡ συμβολή τοῦ Π.Σ.Ε. ἦταν πολύ σημαντική ἀπό οἰκονομικῆς πλευρᾶς γιά τή Σερβική Ἐκκλησία, ἰδιαίτερα στή λειτουργία τῆς Ἱερατικῆς Σχολῆς τοῦ Καρλοβακίου καί τοῦ Ἱεροδιδασκαλείου στή μονή Κρκά, καθώς ἐπίσης καί στήν ἐκτύπωση διαφόρων συγγραμμάτων γιά τίς Ἱερατικές Σχολές,[10] δεδομένου ὅτι δέν ὑπῆρχε καμμία ἐνίσχυση ἀπό τό καθεστώς τῆς χώρας.

Ἀγγελόπουλου Ἀθ., *Σύντομος Ἱστορία τῆς Σερβικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*, Ἀθήνα 1967, τοῦ ἰδίου, *Ἡ Σερβική Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία*, Θεσσαλονίκη 1984. Ταρνανίδη Ἰωάν., *Ἱστορία τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη 1982. Slijepcevic Djoko, *Istorija srpske pravoslavne crkve. III toma (Ἱστορία τῆς Σερβικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας*. III τόμοι, Beograd 1962.

8. Ἀναφορικά μέ τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στή μεταπολεμική Γιουγκοσλαβία, βλ. Popovic Justin, *Srpska pravoslavna crkva u komunistickoj Jugoslaviji (Ἡ Σερβική Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία στή κομμουνιστική Γιουγκοσλαβία)*, Beograd, Ἰανουάριος 1960, σσ. 527-531.

9. Τό ἔτος 1961 ἡ Σερβική Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἔστειλε ἐπίσημα παρατηρητή στή Γ΄ Γενική Συνέλευση τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν στό Νέο Δελχί.

10. Radomir Rakić: *Patrijarh German u Hrišćanskom svetu (Ὁ Πατριάρχης Γερμανός στό Χριστιανικό κόσμο), Spomenica povodom dvadesetogodišnjice njegovog patrijaršijskog služenja*, Beograd 1978, σ. 69.

Ἀργότερα, τό Φεβρουάριο τοῦ 1964, στήν τακτική συνεδρίαση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου οἱ Ἱεράρχες ζυγίζοντας τά πράγματα καί ἀπό διπλωματικῆς πλευρᾶς καί θέλοντας νά ἔχει λόγο ἡ Σερβική Ἐκκλησία στά διεθνῶς δρώμενα, ἀποφάσισαν τήν ἔνταξή της, μάλιστα ἦταν ἡ τελευταία ἀπό τίς Ὀρθόδοξες Ἐκκλησίες. Ἔτσι, ἀπό τήν 1η Ἰανουαρίου τοῦ 1965 ἡ Σερβική Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἦταν καί ἐπίσημα μέλος τοῦ Π.Σ.Ε. [11]

Τό Π.Σ.Ε συνέχισε νά βοηθάει αὐτή τή δύσκολη περίοδο τή Σερβική Ἐκκλησία σχεδόν πάντα ὅποτε αὐτή τό ζητοῦσε. Χαρακτηριστικές εἶναι οἱ δυό περιπτώσεις τῶν σεισμῶν, στά Σκόπια τό 1963 καί στή Μπανιαλούκα τό 1969.

Ὁ Κρίστοφερ Κίνκ, ὑπεύθυνος γιά τήν παροχή διεκκλησιαστικῆς βοήθειας τοῦ Π.Σ.Ε ἐπισκέφθηκε, στίς 24 Μαρτίου 1964, τόν Πατριάρχη Γερμανό μέ σκοπό νά τόν ἐνημερώσει ὅτι μία ἀποστολή τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου πρόκειται νά ἐπισκεφθεῖ τή Γιουγκοσλαβία, τόν ἑπόμενο μήνα, γιά νά παραδώσει 125 λυόμενα σπίτια στήν πόλη τῶν Σκοπίων, ἡ ὁποία εἶχε πληγεῖ ἀπό καταστρεπτικό σεισμό. Καί πράγματι τά μέλη τῆς ἐν λόγῳ ἀποστολῆς ἔφθασαν ἀεροπορικῶς στό Βελιγράδι ἀπό τή Γενεύη, στίς 21 Ἀπριλίου τό βράδυ.[12] Τόν ἑπόμενο μήνα στά Σκόπια ἦταν ἕτοιμος ὁ οἰκισμός Τρίοντολ γιά τούς πληγέντες ἀπό τό σεισμό τῆς 26ης Ἰουνίου τοῦ 1963. Τόν οἰκισμό ἐπισκέφθηκε ἐπίσημα ὁ Πατριάρχης Γερμανός τόν Ἰούνιο τοῦ 1964.[13]

Ὕστερα ἀπό προσωπική παρέμβαση τοῦ Γερμανοῦ, κατεβλήθησαν 120 χιλιάδες δολάρια, ἀπό τό τμῆμα ἀλληλοβοηθείας τοῦ Π.Σ.Ε. γιά τήν ἀνέγερση "Κέντρου Κοινωνικῆς Πρόνιας" στή Μπανιαλούκα, ἡ ὁποία εἶχε πληγεῖ ἐπίσης ἀπό καταστρεπτικό σεισμό στίς 30 Ὀκτωβρίου 1969. Τά ἐπίσημα ἐγκαίνια τοῦ κτηρίου ἔγιναν στίς 6 Νοεμβρίου 1971, ὅπου καί παρέστησαν πολλές ἐκκλησιαστικές καί πολιτικές προσωπικότητες.[14]

---

11. Μετά τήν ἔνταξη στό Π.Σ.Ε ἡ Σερβική Ἐκκλησία διοργάνωσε στό Βελιγράδι Πανορθόδοξη Συνδιάσκεψη ἀπό τήν 1η ἕως τήν 15η Σεπτεμβρίου 1966. Παρόντες ἦταν ἐκπρόσωποι σχεδόν ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν. Σκοπός τῆς Συνδιασκέψεως ἦταν νά καταρτιστεῖ ὁ κατάλογος τῶν θεμάτων βάσει τοῦ ὁποίου θά διεξάγονταν ὁ διαχριστιανικός διάλογος μέ τούς Ἀγγλικανούς καί τούς Παλαιοκαθολικούς. Τήν Συνδιάσκεψη αὐτή ὁ Καθηγητής Ἰωάννης Καρμίρης τήν ὀνομάζει τέταρτη Πανορθόδοξη. R. Rakic: ὁ.π., Spomenica, σσ. 65-66. & Ἀγγελόπουλου Ἀθ., *Ἡ Σερβική Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία*, σ. 88.

12. Glasnik S.P.C. , ἔτος 1964, σ. 279.

13. Gradimir Stanić: *Patrijarh German u narodu (Ὁ Πατριάρχης Γερμανός ἀνάμεσα στό λαό)*, Spomenica, ο.π., σ. 42.

14. *Ἐπίσκεψις*, ἔτος 2, ἀρ. 44, 14 Δεκεμβρίου 1971, σ.10.

Στήν Δ' Γενική Συνέλευση τοῦ Π.Σ.Ε. ποῦ ἔλαβε χώρα στή σουηδική πόλη Uppsala ἀπό τίς 4 ἕως τίς 19 Ἰουλίου τοῦ 1968 ὁ Πατριάρχης Γερμανός ἐξελέγη πρῶτος μεταξύ τῶν ἕξι προέδρων τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου (ὡς ἐκπρόσωπος ὅλων τῶν ὀρθοδόξων). Ὅμως, ὁ Πατριάρχης Γερμανός δέν ἀποδέχθηκε τή θέση καί συγκάλεσε συνεδρίαση τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου μέ σκοπό νά λάβει ἡ Σύνοδος τήν ἀπόφαση ἐπί τοῦ προκειμένου. Ἔτσι, βάσει τῆς ἀποφάσεως, ὑπ' ἀριθμόν Sin.br. 2584/445, τῆς 18ης Ἰουλίου 1968, τά μέλη τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας υἱοθέτησαν τήν πρόταση τοῦ Π.Σ.Ε. καί ὁ Πατριάρχης Γερμανός ἀποδέχθηκε καί ἐπίσημα τήν ἐκλογή του.[15] Ἡ ἐκλογή τοῦ Πατριάρχη Γερμανοῦ στό Π.Σ.Ε. ἀποτέλεσε τήν εἴσοδο τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας σέ μία νέα φάση ἐπικοινωνίας καί ἐνίσχυσης κυρίως τῆς θέσης της στή Γιουγκοσλαβία ἔναντι τοῦ κομμουνιστικοῦ καθεστῶτος.

Στό τέλος τῆς παρούσης ἐργασίας δημοσιεύουμε αὐτούσιο τό Πρακτικό τῆς συνεδρίασης τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, τῆς 18ης Ἰουλίου 1968, μέσω τοῦ ὁποίου ἀπεικονίζεται ἡ στάση τοῦ Πατριάρχη Γερμανοῦ σχετικά μέ τήν ἐκλογή του στό Π.Σ.Ε.[16]

Κατά τή διάρκεια πού ὁ Γερμανός ἦταν ἕνας ἀπό τούς προέδρους τοῦ Π.Σ.Ε., ἐπισκέφθηκε τή Γενεύη δυό φορές. Ἡ πρώτη ἦταν ἀπό 28 ἕως 31 Ἰουλίου 1969 καί ἡ δεύτερη φορά μέ τήν εὐκαιρία τῆς ἑορτῆς τῶν 25 χρόνων λειτουργίας τοῦ Π.Σ.Ε. ἀπό 22 ἕως 26 Αὐγούστου 1973.[17]

Στόν ἐπίσημο λόγο του στό Οἰκουμενικό κέντρο τῆς Γενεύης κατά τήν πρώτη ἐπίσκεψη τόν Ἰούλιο τοῦ 1969, διαπιστώνουμε τό πῶς ὁ Πατριάρχης Γερμανός ἔβλεπε τόν Οἰκουμενισμό. "...Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, τό Ἀναστημένο Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, στήν ἱστορία δέν μπορεῖ νά κατακερματιστεῖ, δέν μπορεῖ νά διαιρεθεῖ. Συμβαίνει ὅμως αὐτό ἀπό μεμονωμένες ὁμάδες ἀνθρώπων ἤ λαούς, γιά διάφορους λόγους, καί κατ' αὐτόν τόν τρόπο ἀπό μόνοι τους ἐξέρχονται ἀπό τήν ἑνότητα τῆς Ὀρθοδόξου πίστεως. Ἡ ἱστορία ὅμως μας ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία πάντα μας ἔδινε τό δικαίωμα γιά τήν ὕπαρξη ἀσυμφωνίας καί διαφορετικῆς γνώμης, τονίζοντας ὅμως ὅτι ὅλο τό ρίσκο καί την εὐθύνη παίρνουν ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀποσχίζονται ἀπό τήν Ὀρθοδοξία... Θεωροῦμε ὅτι ἡ παρουσία μας στήν Οἰκουμενική κίνηση δικαιολογεῖται μόνο ἄν συμμετέχουμε συμβάλλοντας μέ τήν παρουσία μας στήν ἐμπέδωση τῆς

---

15. *Glasnik S.P.C.* , ἀρ. 7, Ἰούλιος 1968, σ. 134.

16. *ΑΙΣ.SPC*: Sin.br 2584/zap.445, 18 Ἰουλίου 1968.

17. R. Rakić: *ὅ.π.*, *Spomenica*, σ. 70. καί *Ἐπισκεψις*, ἀρ. 82, 22 Αὐγούστου 1973, σ. 2.

Ἀποστολικῆς μας Παράδοσης, τῆς Ἁγιοπατερικῆς κατανόησης τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τονίζοντας τό χαρακτῆρα τῆς αἰώνιας θυσίας τῶν μαρτύρων μας... Ὡς ἐκ τούτου οἱ ὀρθόδοξοι θεολόγοι μποροῦν καί πρέπει νά ἀναπτύξουν διάλογο μέ τούς μή ὀρθοδόξους ἔτσι, ὥστε νά ὑπερισχύσει ἡ ἀγάπη."[18] Ἕνα ἀκόμα σημεῖο μέσω τοῦ ὁποίου μποροῦμε νά δοῦμε τίς ἀπόψεις τοῦ Πατριάρχη Γερμανοῦ σχετικά μέ τόν Οἰκουμενισμό καί τό Π.Σ.Ε. εἶναι καί ἕνα ἀπόσπασμα ἀπό τήν ἐπίσημη ὁμιλία του στή μονή τῆς Ζίτσης, κατά τή διάρκεια τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 750ῆς ἐπετείου ὕπαρξης τῆς Αὐτοκέφαλης Σερβικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, στίς 15 Σεπτεμβρίου 1969.

"Ἐγώ δέν εἶμαι καθηγητής Ἱστορίας, ἀλλά πρέπει νά πῶ... ὅτι ὁ Στέφανος ὁ Πρωτοστεφής ἀπό κοινοῦ μέ τόν Ἅγιο Σάββα ἔστελναν ἀποστολές καί διατηροῦσαν καλές σχέσεις μέ τά ἄλλα κράτη καί μέ τίς ἄλλες Ἐκκλησίες. Ἔτσι λοιπόν καί ἐμεῖς ἀκολουθοῦμε αὐτά τά βήματα. Νομίζετε, μήπως ὅτι ὁ Ἅγιος Σάββας ἄλλαξε ἡ ἀπαρνήθηκε κάτι σημαντικό καί οὐσιαστικό πού εἶχε υἱοθετήσει τό Γένος μας διά μέσου τῆς πίστεως καί τῆς Ἐκκλησίας μας; Ὄχι ! Τίποτα δέν ἄλλαξε, τίποτα δέν ἀπαρνήθηκε καί τίποτα δέν παρέλειψε. Ἀντιθέτως ὅλα τά διαφύλαξε καί τά διαφύλαξε καί ὁ λαός μας καί παρέδωσε σ' ἐμᾶς ἀκραιφνῆ τήν πίστη. Γι' αὐτό καί ἐμεῖς ἐπιθυμοῦμε νά ζήσουμε ἁρμονικά μέ ὅλους... Ὅμως, αὐτό δέ σημαίνει ὅτι θά προδώσουμε τήν πίστη μας, ὅπως μερικοί μᾶς κατηγοροῦν ὅτι τήν πουλᾶμε γιά ἕνα δεῖπνο. Ὄχι δέν ὑπάρχει πλοῦτος-θησαυρός μέ τόν ὁποῖο μπορεῖ νά ἐξαγοραστεῖ ἡ Ἁγιότητα τῆς Ὀρθοδοξίας μας.

Μέ αὐτό τό πνεῦμα, τό πνεῦμα τό λαϊκό-ἐκκλησιαστικό ἐγώ πῆγα στή Γενεύη, ἐπειδή ἐκεῖ μέ ἐξέλεξαν ὡς ἕνα ἀπό τούς ἕξι προέδρους τοῦ Π.Σ.Ε...

Στό ταξίδι αὐτό μέ συνόδευαν οἱ Σεβασμιώτατοι Ἀρχιερεῖς: Μητροπολίτης Ζάγκρεμπ Δαμασκηνός καί ὁ Ἐπίσκοπος Βανάτου Βησσαρίων μαζί μέ τά ὑπόλοιπα μέλη τῆς συνοδείας καί παντοῦ ὅλοι μαζί συμμετείχαμε καί παρουσιαζόμασταν...

Στή συνέχεια ἐπισκέφθηκα τήν Ἀγγλία (9 ἕως 18 Αὐγούστου 1969).[19] Πῆγα γιά νά ἀνταποδώσω τήν ἐπίσκεψη στόν Ἀρχιεπίσκοπο Κάντερμπουρυ, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐπισκεφθεῖ τήν Ἐκκλησία μας πρίν ἀπό τρία χρόνια... Πῆγα συνοδεία τῶν Σεβασμιωτάτων Ἐπισκόπων: Ζίτσης Βασιλείου καί Δυτικῆς Εὐρώπης Λαυρέντιου. Ἡ ὑποδοχή ἦταν ἐνθουσιώδης καί ὑποδειγματική...

Νομίζω ὅτι μέχρι ἐδῶ εἴμαστε ξεκάθαροι, ἡ Σύνοδος τῆς

---

18. R. Rakić: *ὅ.π.*, Spomenica, σ. 70.

19. Πλήρη περιγραφή τῆς ἐπισκέψεως βλ. Glasnik S.P.C. , ἔτος 1969, σσ. 215-233.

Ἱεραρχίας ὅλοι ἐμεῖς μαζί οἱ ἀδερφοί Ἀρχιερεῖς εἴμαστε ἀπόλυτα σαφεῖς μέχρι ποιοῦ σημείου μποροῦμε νά φτάσουμε στίς ἐπισκέψεις εὐγένειας καί στούς διαλόγους μέ τούς μή Ὀρθοδόξους...

Ἐμεῖς δέν ζητᾶμε ἀπό κανέναν νά ἐξαπατήσει, δηλαδή νά ἐγκαταλείψει τήν πίστη του, τήν παράδοσή του, τήν ἐθνικότητά του, αὐτό δέν τό ἐπιθυμοῦμε. Ἀλλά καί μέ κανένα τίμημα δέ θά ἐπιτρέψουμε οὔτε κάν νά μᾶς θέσουν ὡς πρόταση νά ἐγκαταλείψουμε ἔστω καί τό ἐλάχιστό τῆς πίστεώς μας. Ἐμεῖς φυλᾶμε ὡς κόρην ὀφθαλμοῦ τήν Ὀρθοδοξία μας, τόν πατριωτισμό μας καί κάθε τί Σερβικό".[20]

Ὁ Πατριάρχης Γερμανός ἀφ᾽ ἑνός μέν ἐνδιαφερόταν γιά τήν προαγωγή τοῦ διαλόγου μέ τούς ἑτεροδόξους καί στήριζε κάθε προσπάθεια τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρός αὐτήν τήν κατεύθυνση, ἀφ' ἑτέρου ὅμως συμμετεῖχε στήν Οἰκουμενική κίνηση καί στό Π.Σ.Ε καί γιά διπλωματικούς λόγους. Γιά παράδειγμα ἡ σύσφιγξη τῶν σχέσεων μέ τούς Ρωμαιοκαθολικούς θά ἱκανοποιοῦσε ζωτικά συμφέροντα τῶν Σέρβων ὀρθοδόξων της Κροατίας καί Σλοβενίας καί κυρίως τήν εἰρηνική συνύπαρξη τῶν λαῶν τῆς Γιουγκοσλαβίας ἀποτρέποντας παράλληλα τήν ἐμφάνιση φαντασμάτων τοῦ παρελθόντος. Ὅμως στίς ὅποιες συνομιλίες δέν ὑποχώρησε ποτέ. Ἔμεινε ἀμετακίνητος στά ζητήματα τῆς πίστεως καί τῆς ἀληθείας, γιατί σ' αὐτά δέν χωροῦν ἀνθρώπινοι συναισθηματισμοί. Δέν ἀκολούθησε ποτέ ὁτιδήποτε ξένο πρός τό ὀρθόδοξο βίωμα, τήν θεία λατρεία καί τήν παράδοση τῶν πατέρων. Ὁ ἴδιος γνώριζε ὅτι εἶναι οὐτοπία τό νά πιστεύουν κάποιοι ὅτι μποροῦμε νά ἑνωθοῦμε μέ ὁμάδες ἀνθρώπων πού εἶναι χωρισμένες καί μεταξύ τους ὅπως εἶναι οἱ ποικιλώνυμοι Προτεστάντες, οἱ Ἀγγλικανοί ἀλλά καί οἱ Ρωμαιοκαθολικοί.

Ὁ Πατριάρχης Γερμανός σέ ὅλη του τή ζωή ἀγωνίστηκε ὑπέρ τῆς Ἀληθείας καί ἦταν στήν ἀρένα τοῦ ἀγώνα μαζί μέ τό λαό γιά τά μεγάλα κοινωνικά ζητήματα τῆς περιόδου ἐκείνης. Στήριξε τούς θεμελιώδεις θεσμούς τοῦ σερβικοῦ ἔθνους ὅπως τήν οἰκογένεια, τήν πατρίδα, τήν ἱστορία, τήν παράδοση καί πάνω ἀπ᾽ ὅλα τήν Ἐκκλησία, ὥστε ὁ Ὀρθόδοξος λαός νά μή μείνει ἀθωράκιστος στή διάθεση ἐκείνων πού νόμιζαν ὅτι μποροῦν νά καθορίσουν τήν τύχη του.

Ἐμεῖς ὡς Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί πρέπει νά εἴμαστε ὑπέρ τοῦ διαλόγου μέ τούς ἑτεροδόξους. Δέν ἔχουμε ἄλλωστε τό δικαίωμα νά μήν διαλεγόμεθα, νά κόβουμε τίς γέφυρες ἐπικοινωνίας καί συνεννόησης μέ ὁποιονδήποτε συνάνθρωπό μας, νά μή συζητοῦμε

---

20. Milan Janković: *Patrijarh German – u životu i borbi za spomen – hram (Ὁ Πατριάρχης Γερμανός στή ζωή καί τόν ἀγώνα γιά τό μνημεῖο – ναό)*, Beograd 2001, σ. 522.

μαζί του, νά μήν τοῦ ἐξηγοῦμε τήν Πίστη μας καί τήν Ἀλήθεια τοῦ Εὐαγγελίου ἀφήνοντας ἕναν τυφλό φανατισμό νά φωλιάζει στίς καρδιές μας. Γιά μᾶς πού λέμε ὅτι εἴμαστε Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί τό σπουδαιότερο ὅπλο μας γιά νά προβάλλουμε τήν ἀλήθεια τῆς πίστεώς μας, εἶναι ἡ προσευχή καί ἡ ἀγάπη. Γι' αὐτό χρειάζεται ἰδιαίτερη προσοχή ἀπό τούς ἐκπροσώπους τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γιά τήν ἀποφυγή ὁποιασδήποτε διολίσθησης σέ θέματα πίστεως. Ὁ διάλογος πρέπει νά διεξάγεται "ἐν ἀγάπῃ καί ἀληθείᾳ". Οἱ δύο ἔννοιες ΑΓΑΠΗ καί ΑΛΗΘΕΙΑ δεν εἶναι ἀντιτιθέμενες οὔτε ἀλληλοαναιρούμενες ἔννοιες. Εἶναι ἀλληλοσυμπληρούμενες. Ἀπαραίτητες προϋποθέσεις γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ διαλόγου. Ἡ Ὀρθόδοξος Ἐκκλησία εἶναι ἀνοιχτή γιά διάλογο καί παρουσιάζει πάντα μέ ἀγάπη τήν ἀλήθεια τῆς πραγματικῆς ἑνότητας, σύμφωνα μέ τό αἴτημα τῆς θείας Λειτουργίας: " Ὑπέρ τῆς τῶν πάντων ἑνώσεως."

Πάντως ἕνα εἶναι σίγουρο: Μένοντας σταθεροί στήν Ὀρθόδοξη Παράδοση καί τούς Ἱερούς Κανόνες δέν θά διαβρωθοῦμε ποτέ.

ΠΡΑΚΤΙΚΟΝ

τῆς 25ης
συνεδρίας τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ ὁποία ἔλαβεν χώραν τήν 18ην Ἰουλίου 1968 ἐν Βελιγραδίῳ.

Παρόντες:

Πρόεδρος
τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου
Ἀρχιεπίσκοπος Πεκίου
Μητροπολίτης Βελιγραδίου & Καρλοβακίου
καί Πατριάρχης τῶν Σέρβων
+Γερμανός.

Μέλη:
Ἐπίσκοπος Σρέμ Μακάριος
Ἐπίσκοπος Μπάτσκας Νικάνωρ
Ἐπίσκοπος Ζίτσης Βασίλειος
Ἐπίσκοπος Σβορνικίου καί Τούζλας Λογγίνος
Ἐπιθεωρητής Ἱερατικῶν Σχολῶν,
πρωτοπρεσβύτερος Μπράνκο Τσίσαρζ

- 444 -

Μετά τό πέρας τῆς προσευχῆς "Βασιλεῦ Οὐράνιε..." ὁ Μακαριώτατος Σέρβος Πατριάρχης κ.κ. Γερμανός ἐκήρυξε τήν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς σημερινῆς συνεδρίας.

Ὁ Πρωτοπρεσβύτερος Μπράνκο Τσίσαρζ, ἐπιθεωρητής τῶν Ἱερατικῶν Σχολῶν, διαβάζει τό Πρακτικόν τῆς 24ης συνεδρίας τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου.

Μετά τήν ἀνάγνωσιν τοῦ Πρακτικοῦ, ἡ Διαρκής Ἱερά Σύνοδος ἀποφασίζει:

Νά γίνῃ δεκτόν τό Πρακτικόν ἄνευ οἱωνδήποτε παρατηρήσεων καί νά ὑπογραφῆ.

- 445 –
2584
Ὁ Μακαριώτατος Σέρβος Πατριάρχης κ.κ. Γερμανός ἀνεκοίνωσεν ὅτι ἔλαβε, τήν 13η Ἰουλίου 1968, ἀπό τήν πόλιν Uppsala τηλεγράφημα ἀπό τόν Σεβασμιώτατον βικάριον Ἐπίσκοπον Μοράβιτσας Λαυρέντιον, ὁ ὁποῖος ἦτο παρών εἰς τήν συνέλευσιν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, ὡς ἐπικεφαλῆς τῆς ἀποστολῆς τῆς Σερβικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἰς τό ὁποῖον (τηλεγράφημα) ἀναφέρονται τά ἑξῆς:

"Ἡ Συνέλευσις ἐξέλεξεν ὑμᾶς ὡς Πρόεδρον τῶν Ὀρθοδόξων εἰς τήν ἕδραν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν. Παρακαλοῦμε νά δώσητε ἐν τάχει τήν συγκατάθεσίν σας".

Τήν 15ην Ἰουλίου ἀπεκρίθημεν εἰς τό τηλεγράφημα τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἐπισκόπου Λαυρεντίου ὡς ἑξῆς:

"Ἐκφράζομεν τάς θερμοτάτας εὐχαριστίας μας πρός τά μέλη τῆς Συνελεύσεως διά τήν μεγάλην τιμήν, τήν ὁποῖαν μᾶς ἐπεδαψίλευσαν. Ὅμως ἐξ αἰτίας τῆς κακῆς καταστάσεως τῆς ὑγείας μου δέν δυνάμεθα νά ἀποδεχθῶμεν τήν ἐκλογήν. Ὁ Πατριάρχης Γερμανός".

Κατά τήν διάρκειαν τῆς 16ης Ἰουλίου ἐλάβομεν νέον τηλεγράφημα ἀπό τόν Γενικόν Γραμματέα τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, κ. Judzin Blejk, μέ τό ἑξῆς περιεχόμενον:

"Εἶναι ὁμόφωνος ἡ ἐπιθυμία ὅλων νά ἐκλεγῆτε Ὑμεῖς εἰς τό ἀξίωμα τοῦ Προέδρου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν. Ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας ὑμῶν δέν ἀποτελεῖ κώλυμα νά δεχθῆτε, ἐπειδή ἡ παρουσία Ὑμῶν εἰς αὐτήν τήν Συνέλευσιν δέν εἶναι ἀπαραίτητος. Εἴμεθα πεπεισμένοι ὅτι ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας ὑμῶν συντόμως θά βελτιωθῇ. Judzin Karson Blejk".

Τήν αὐτήν ἡμέραν (16 Ἰουλίου) τό ἐφημερεῦον μέλος τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου, Σεβασμιώτατος Ἐπίσκοπος Σβορνικίου καί Τούζλας Λογγίνος,. ἔστειλε πρός ἡμᾶς τό ἀκόλουθον τηλεγράφημα:

"Ὁ Ἐπίσκοπος Λαυρέντιος μᾶς ἐκάλεσε σήμερον τηλεφωνικῶς ἀπό τήν Σουηδίαν καί μᾶς ἐνημέρωσεν ὅτι ἡ Συνέλευσις θά ἐπικυρώση σήμερον τήν ἐκλογήν ὑμῶν ὡς Προέδρου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν. Παρακαλεῖ καί πάλι νά δώσητε τήν συγκατάθεσίν Σας. Ὁ Διδάκτωρ καθ. Νησιώτης ἔρχεται αὐτάς τάς ἡμέρας ἀεροπορικῶς μέ εἰδικήν πτῆσιν διά Σᾶς εἰς τήν Σάβιναν, διά νά Σᾶς ἐξηγήση τά περί τῆς ἐκλογῆς ὑμῶν. Ὁ Ἐπίσκοπος Λογγίνος".

Μετά ἀπ᾿ αὐτό ἀπεφασίσαμεν νά διακόψωμεν τήν παραμονήν μας εἲς τήν μονήν Σάβιναν (πλησίον τῆς παραθαλασσίου πόλεως Herceg Novi τοῦ Μαυροβουνίου) καί νά ἐπιστρέψωμεν αὔριον

μάλιστα, 17ην Ἰουλίου, εἰς τό Βελιγράδιον, διά νά συγκαλέσωμεν συνεδρίασιν τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καί διά τόν λόγον αὐτόν ἀπεστείλαμεν εἰς τά μέλη τῆς Συνόδου τό ἀκόλουθον τηλεγράφημα:

"Φθάνομεν ἀπόψε εἰς τό Βελιγράδιον. Καλέσατε ἐπειγόντως ὅλα τά μέλη τῆς Συνόδου διά συνεδρίασιν τήν Πέμπτην 18ην Ἰουλίου. Εἴπατε εἰς τόν Μπόζαν νά εἰδοποιήσῃ τόν Τσοῦλε νά μεταβῇ τήν Παρασκευήν 19ην Ἰουλίου εἴς τό Βελιγράδιον. Ὁ Πατριάρχης Γερμανός".

Τήν αὐτήν ἡμέραν (17 Ἰουλίου) ἀπεστείλαμεν εἰς τόν Σεβασμιώτατον Ἐπίσκοπον Λαυρέντιον τηλεγράφημα εἰς Uppsala, με τό ἑξῆς περιεχόμενον:

"Σήμερον τό πρωί ἀναχωροῦμεν διά Βελιγράδιον. Ὁ Πατριάρχης Γερμανός".

Τό ἀπόγευμα τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐφθάσαμεν εἰς τό Βελιγράδιον. Μετά τήν ἄφιξίν μας, ἔφθασε ἀπό τήν Uppsala τό ἀκολουθον τηλεγράφημα:

"Εκφράζομεν τά συγχαρητήριά μας διά τήν ὁμόφωνον ἐκλογή ὑμῶν εἰς τό ἀξίωμα τοῦ πρώτου Προέδρου τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν. Περιμένετε γράμμα μας. Τά μέλη τῆς σερβικῆς ἀντιπροσωπίας".

Κατά τή διάρκειαν τῆς πρωινῆς συνεδρίας τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου μᾶς ἐκάλεσε τηλεφωνικῶς, ἀπό τήν Uppsala, ὁ Σεβασμιώτατος Ἐπίσκοπος Λαυρέντιος, ὁ ὁποῖος μᾶς ἐξήγησεν πῶς ἔγινεν ἡ ἐκλογή. Ἀρχικῶς εἰς τά παρασκήνια τῆς Συνελεύσεως, οἱ ἐκπρόσωποι τῶν ἐπί μέρους Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν προέτειναν, ἡ κάθε μία κεχωρισμένως, διά Πρόεδρον τόν ἰδικόν των ὑποψήφιον. Ὅμως, ὅταν ἐθέσαμεν τήν ἰδικήν Σας ὑποψηφιότητα, τότε οἱ ἐκπρόσωποι ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καί ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι ἀντιπρόσωποι συνεφώνησαν ὁμοφώνως καί παμψηφεί νά ἐκλέξουν Ὑμᾶς ὡς πρῶτον ἐκ τῶν ἕξ Προέδρων τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν.

Μετά ἀπό τήν συζήτησιν ἡ ὁποία ἔγινε ἐπί τοῦ προκειμένου ἡ Ἱερά Σύνοδος ἀποφασίζει:

Νά δοθῇ ἡ συγκατάθεσίς της καί νά ἀποδεχθῇ ὁ Μακαριώτατος Σέρβος Πατριάρχης κ.κ. Γερμανός, τήν ἐκλογήν του ἐκ μερους τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, εἰς τήν Uppsala, ὡς πρώτου ἐκ τῶν ἕξ Προέδρων τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν, ὡς ἐκπροσώπου ὅλων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν.

Διαμέσου τῶν μελῶν τῆς ἀντιπροσωπίας μας νά ἐνημερωθῶσιν σχετικῶς μέ τήν ἀπόφασιν αὐτήν οἱ συμμετέχοντες εἴς την Συνέλευσιν τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου Ἐκκλησιῶν.

Ἀρχιμ. Γρηγορίου Κωνσταντίνου, Δρ. Θ.

Ἡ μαγεία ἐκσυγχρονίζεται

Μάγος ἢ Μάγισσα, Ἱερεὺς τῆς θρησκειας τοῦ Ζωροαστρου στο λαό τῶν Μήδων. Στὴν κλασικη ἀρχαιοτητα, ο ορος ἀναφεροταν στη μαντική τέχνη τῶν ἱερεων τοῦ μαζνταϊσμοῦ (ζωροαστρισμος)[1], τῶν λεγόμενων μάγων. Κατα τούς ἑλληνιστικους χρονους, οἱ μαγοι τῆς Περσίας διασκορπιστηκαν και προσφεραvε τις ὑπηρεσιες τους στην τότε ἑλληνορρωμαϊκὴ κοινωνία. Οἱ παρεχομενες ὑπηρεσιες τους γίνονταν εὐνοϊκα ἀποδεκτές ἀπο τα λιγοτερο μορφωτικα στρωματα τοῦ πληθυσμοῦ, πού πολλές φορες καταφερναν με ἐπιτυχια να διεισδύουν μεχρι και στην Αὐλη τῶν Ρωμαιων αὐτοκρατορων. Αὐτό ὅμως δέν σήμαινε ὅτι γινοταν ἀποδεκτοι και ἀπο τους πνευματικά καλλιεργημένους ἀνθρωπους, οἱ ὁποῖοι ἐπιδεικτικα τούς περιφρονοῦσαν. Γι᾿ αὐτόν ἀκριβῶς τον λογο, οἱ ἀνθρωποι τοῦ πνεύματος ἄρχισαν να χρησιμοποιοῦν τον ὁρο μαγεια για νά ἐπισημανουν τή δραστηριοτητα τῶν διαφορων πονηρῶν, που ἀνέτως κινοῦνταν στο περιθωριο τῆς ἐπισημης θρησκειας. Με την ἐμφάνιση τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡ μαγεια θεωρηθηκε δεισιδαιμονια[2]

---

1. Βλ. *Ἐγκυκλοπαιδεια τῶν Θρησκειῶν*, Ἀθηνα ἐκ. Ἀλκυων, 1994 τ. 2. σ. 145. "Ζωροαστρισμός θρησκεια τῆς Περσιας. Ιδρυτης αὐτῆς υπῆρξε ο Ζαρατουστρα ἢ Ζωροαστρης, ὁ ὁποῖος ἔζησε ἀναμεσα στο 1000 και 600 π. Χ. Απο αυτον οι οπαδοι τῆς διδασκαλιας του πῆραν την ονομασια Ζωροαστρες. Οι πληροφοριες για τη ζωη του δεν μᾶς ἐπιτρεπουν την ἀκριβῆ γνωση οσον αφορα την περιοχη στην οποια ἔζησε καί ἔδρασε, ἀλλα πρεπει να ἦταν οι ἀνατολικες και νοτιες ἐπαρχιες. Αντιθετα, εἶναι γνωστη ἡ δράση του. Μετασχηματισε τον ἀρχαῖο ιρανικο Πολυθεϊσμο σε μια μονοθεϊστικη, προσανατολισμενη στον Αχουρα Μασδα θρησκεια. Ο Μιθρας ἦταν ο ἀνώτατος θεος ἑνος πανθεου στο ὁποῖο ἀνῆκε και ο Αχουρα Μασδα. ...".

2. Βλ. Δημητρη Χαλιβελακη, *Αίρεσεις και Δογματα*, ἐκδ. Ι. Φλῶρος, Ἀθηνα, σ. 186. "Διακατεχονται ἀπό το φοβο ὅτι ὁ Δαιμονας ἢ καποιες μυστηριωδεις φυσικες δυναμεις ἐπιδιωκουν νά τους κανουν κακο, να τους βλαψουν. Οι δεισιδαιμονικες δοξασιες προϋπῆρχαν τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀφοῦ πολλοι λαοι τις ἀσπαζονταν κι ἐξακολουθοῦν

ἤ καί ἀκόμη χειρότερα, θανάσιμη ἁμαρτία, μέσω τῆς ὁποίας οἱ μάγοι προσπαθοῦσαν νά παραποιήσουν τίς διάφορες θρησκευτικές τελετές, ἐκμεταλλευόμενοι τήν εἰσφορά τοῦ διαβόλου[3]. Ἔτσι λοιπόν σύντομα ἀναπτύχθηκε μιά θεολογική διαμάχη, στήν ὁποία ἀντιπαρατασσόταν Θεός καί Διάβολος. Συνέπεια αὐτῆς ὑπῆρξε ἡ καταδίωξη τῶν μάγων, τόσο ἀπό τίς θρησκευτικές ὅσο καί ἀπό τίς κοσμικές ἐξουσίες, γεγονός πού κατά τόν Μεσαίωνα κατέληξε στή σωρεία δικῶν γιά μαγεία, ὅπου οἱ ἔνοχοι καταδικάζονταν "*στόν διά πυρᾶς θάνατο*".

Ὁ κάθε ἄνθρωπος πού ἀσπάζεται τήν μαγεία ἔχει τήν δύναμη νά μαγεύει[4]. Ἡ μαγεία ὡς ὅρος περιγράφει τίς τελετουργικές πράξεις καί τούς τρόπους συμπεριφορᾶς, μέ τούς ὁποίους ὁ ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά ἐπηρεάσει καταστάσεις, γεγονότα καί ἀντικείμενα, τά ὁποῖα μέ φυσιολογικό τρόπο δέν θά τό ἐπιτύγχανε. Σέ ἀντίθεση μέ τή θρησκευτική σκέψη καί ἀντίληψη ὁ μάγος πιστεύει ὅτι μπορεῖ νά κατευθύνει τίς μαγικές του δυνάμεις σέ συγκεκριμένες ἐνέργειες ἐπιτυγχάνοντας τοῦ σκοποῦ του.

Στή ἀρχαιότητα μάγοι καλοῦνταν ἐκεῖνοι πού ἀσχολοῦνταν μέ τά φάρμακα. Στούς κατωτάτους λαούς τά καθήκοντα τοῦ μάγου ἐκτελοῦσαν συνήθως οἱ πρεσβύτεροι, οἱ ὁποῖοι ἦταν καί θεματοφύλακες τῶν μαγικῶν γνώσεων. Σέ λαούς ὅμως μέ λίγο ἀνεβασμένο πνευματικό ἐπίπεδο ἡ μαγεία γίνεται ἐπάγγελμα στήν ἀνάπτυξη τοῦ ὁποίου πιθανῶς νά βοήθησε ἡ φυσική ἰδιοφυία μερικῶν προσώπων, οἱ ὁποῖοι λόγῳ τῶν ἱκανοτήτων τους ὁδηγοῦνταν μέ ἐπιδεικτικό τρόπο σέ νευρικά ἐρεθίσματα, ἐκστάσεις, ἐνθουσιασμούς, ὁράματα κ.ἄ. Οἱ διάφορες ἐνέργειες τῶν μάγων στηρίζονταν κυρίως σέ δύο ἀρχές, στή μιμητική μαγεία καί στή συμπαθητική (δηλαδή μεταδοτική) μαγεία. Ἡ πρώτη θά ἀνταποκρινόταν στήν ἐσφαλμένη ἀρχή, ὅτι τό ὅμοιο παράγει τό ὅμοιο. Ἡ ἀρχή αὐτή στηρίζεται στήν ἄποψη ὅτι ἀντικείμενα πού

νά τίς ἀποδέχονται. Αὐτές οἱ δοξασίες πέρασαν στούς χριστιανούς: Πρῶτον, κατά τούς πρώτους χριστιανικούς αἰῶνες μέ τήν ἐπικράτηση τῆς Θεοκρασίας, δηλαδή μέ τή δεισιδαίμονα συγχώνευση διαφόρων Θρησκειῶν. Δεύτερον, μέ τήν ἑρμηνεία πού ἔχουν δώσει πολλοί χριστιανοί Ἀπολογητές στίς διάφορες χριστιανικές τελετές. Τρίτον, μέ τήν καλλιέργεια ἀπό παράγοντες ὁρισμένων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καί χριστιανικῶν δογμάτων τοῦ Ἀντισατανισμοῦ καί τοῦ τρόμου τοῦ Διαβόλου. Ἔτσι, στην ἐποχη μας ὑπάρχουν Δεισιδαίμονες σέ ὅλες τίς Θρησκεῖες, οἱ ὁποῖοι ἔφθασαν στή Δεισιδαιμονία ἀπό διαφορετικούς δρόμους καί αἰτίες".

3. Πρβλ. Μητροπολίτου Ἠλείας Γερμανοῦ, *Χριστιανισμός καί Μαγεία*, Ἀθήνα 1993, σ. 14.

4. Βλ. Δημήτρη Χαλιβελάκη, ὅ. π. σ. 458.

κάποτε ἦταν ἑνωμένα παραμένουν συνδεδεμένα καί μετά τό χωρισμό τους: ἔτσι, γιά παράδειγμα, γιά νά δημιουργήσουν βροχή θά ἔχυναν νερό, μιμούμενοι μέ τόν ἦχο τυμπάνων τόν κρότο τῆς βροντῆς· ἤ γιά νά πετύχουν ἀποδοτικό κυνήγι, θά ἀπομιμοῦνταν μιά κυνηγετική ἐξόρμηση πού θά τελείωνε μέ τόν φόνο τῶν ἐπιθυμητῶν ζώων κλπ. Ἡ δεύτερη θά βασιζόταν στήν ἰδιότητα τῆς μεταδοτικότητας: δηλαδή γιά νά παράγουν ἕνα ἀποτέλεσμα σέ κάποιον, θά ἐνεργοῦσαν πάνω σέ κάτι, μέ τό ὁποῖο βρίσκεται ἤ εἶχε ἔρθει σέ ἐπαφή, ὅπως ὅταν θέλοντας νά προκαλέσουν τόν θάνατο ἑνός προσώπου ἔκαιγαν μερικές τρίχες τῶν μαλλιῶν του ἤ κατέστρεφαν κάτι ἄλλο ἀπό τά προσωπικά του ἀντικείμενα. Στό σκεπτικό αὐτό στηρίζεται καί ἡ θεωρία ὅτι ὁ μάγος μπορεῖ νά ἐπηρεάσει κάποιο ἄτομο, ἄν ἔχει στά χέρια του ἕνα προσωπικό του ἀντικείμενο[5].

Στήν Ἁγία Γραφή γίνεται ἐπισταμένως λόγος γιά τή μαγεία. Ἰδιαίτερα στήν Παλαιά Διαθήκη συναντᾶμε σέ πολλά βιβλία της τή μαγεία νά ἀντιμετωπίζεται μέ ἐξαιρετική αὐστηρότητα. Στό βιβλίο τῆς Ἐξόδου διαβάζουμε τά λόγια τοῦ Θεοῦ πρός τόν Μωυσῆ γιά τούς Ἰσραηλίτες πόσο αὐστηρά εἶναι, γιά ὅσους ἀσχολοῦνται μέ τή μαγεία: "*Καμιά μάγισσα δέν πρέπει νά ἀφήνεις νά ζεῖ*"[6]. Τήν ἴδια τιμωρία ἐπιφύλασσε ὁ Θεός καί σέ ὅσους ἀκολουθοῦσαν καί κατέφευγαν στά μάγια[7]. Στήν Καινή Διαθήκη τά πράγματα εἶναι ἐξίσου αὐστηρά, θεωρῶντας τή μαγεία ὡς διαβολική ἐνέργεια καί αὐτόν πού καταφεύγει σ᾽ αὐτή ἄξιο σκληρῆς τιμωρίας. Μᾶς εἶναι γνωστή ἡ περίπτωση τοῦ Σίμωνος πού ἀσκοῦσε τήν τέχνη τῆς μαγείας καί ὁ ὁποῖος ἀντιμετωπίστηκε αὐστηρά ἀπό τούς τρεῖς ἀποστόλους Πέτρο, Φίλιππο καί Ἰωάννη[8]. Ἕνα ἀκόμη περιστατικό μνημονεύεται στίς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων μέ τόν Βαριησοῦν, ὁ ὁποῖος ἦταν μάγος καί δροῦσε ἀνενόχλητος στήν Κύπρο παρασύροντας στίς μαγικές του τέχνες πολλούς πιστούς[9]. Τά χωρία τῆς Κ. Δ. πού κάνουν λόγο γιά τή μαγεία καί τήν καυτηριάζουν αὐστηρά εἶναι ἀρκετά. Βέβαια

5. Πρβλ. Ἐγκυκλοπαίδεια τῶν Θρησκειῶν, *ὅ. π.* τ. 3ος σ. 274.

6. Βλ. *Ἐξ. 22,17.*

7. Βλ. Βλ. *Λε. 20, 6. & 27.*

8. Βλ.*Πρξ. 8, 20.* "Ὁ Πέτρος τότε εἶπε στόν Σίμωνα: Νά χαθεῖς κι ἐσύ καί τά λεφτά σου! Γιατί φαντάστηκες πώς ἡ δωρεά τοῦ Θεοῦ μπορεῖ ν᾽ ἀποκτηθεῖ μέ χρήματα".

9. Βλ. *Πρξ. 13,8-10.* "Ἀλλά ὁ Ἐλύμας ὁ μάγος -γιατί ἔτσι μεταφράζεται τό ὄνομα Βαριησοῦς -τούς ἀντιστεκόταν καί προσπαθοῦσε νά ἐμποδίσει τόν ἀνθύπατο να πιστέψει. Τότε ὁ Παῦλος ... τοῦ εἶπε "Γιε τοῦ διαβόλου! Εἶσαι γεμᾶτος ἀπό κάθε εἶδους πονηριά καί ραδιουργία καί πολεμᾶς καθετί τό καλό. Δέ θά πάψεις νά διαστρεβλώνεις τούς ἴσιους δρόμους τοῦ Θεοῦ;".

καί οἱ ἅγιοι Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας στά συγγράμματά τους μνημονεύουν τή μαγεία θεωρῶντάς την ὡς φοβερό ἁμάρτημα γι᾽ αὐτόν πού ἀσχολεῖται μέ αὐτήν. Ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος λέγει ὅτι ἡ μαγεία εἶναι καθαρή σατανική ἐνέργεια. Τήν ἴδια ἄποψη ἔχει καί ὁ Μέγας Βασίλειος καθώς καί ἄλλοι Πατέρες[10].

Στήν ἐποχή μας ὅμως ἐδῶ καί ἀρκετά χρόνια ἡ Μαγεία, ὅπως καί ἡ Ἀστρολογία, ἔχουν πάρει διαστάσεις κοινωνικῆς ἐπιδημίας, μέ ἀποτέλεσμα νά διαμορφωθοῦν σέ κερδοφόρες ἐπιχειρήσεις[11]. Τά μεγάλα πολυκαταστήματα σέ ὁλόκληρη τήν Εὐρώπη ἔχουν τμήματα πωλήσεων "μαγικῶν εἰδῶν". Αὐτά ὅλα τά προϊόντα παρασκευάζονται σέ διάφορα ἐργοστάσια διοχετεύοντάς τα στή συνέχεια στήν ἀγορά. Τά ἔργα τους πού κατασκευάζουν εἶναι διάφορες χάνδρες γιά τό μάτι, εἰδικά κεριά[12], λάδια τοῦ ἔρωτα κ. ἄ. "*Δέν ἰσχυριζόμαστε ὅτι τὰ προϊόντα μας ἔχουν ὑπερφυσικές ἱκανότητες*", λέει ἡ ἰδιοκτήτρια τοῦ ἐργοστασίου τοῦ Kan τῆς Μεγάλης Βρετανίας, πού κάνει χρυσές δουλειές τά τελευταῖα χρόνια. "*Ἀλλά μέ τά μαγικά δέν ξέρει κανείς πότε τί γίνεται*", προσθέτει ἡ ἴδια. Ἐπιμένει ὅμως ὅτι οἱ πελάτες της δέν εἶναι μισότρελοι ἤ παράξενοι τύποι, ἀλλά ὡς ἐπί τό πλεῖστον ἄνθρωποι ἁπλοί μέ μέτρια οἰκονομικά εἰσοδήματα. Οἱ νεαρές κοπέλες ἀγοράζουν πολύ εὔκολα καί μέ πάθος τά διάφορα φίλτρα καί χάντρες, ἐνῶ οἱ παντρεμένες γυναῖκες προτιμοῦν τά εἰδικά λάδια, "*πού ἐξομαλύνουν τά οἰκογενειακά τους προβλήματα*"[13]. Οἱ ἄντρες συνήθως ἀγοράζουν κατά κανόνα τό μαῦρο καθρέπτη, ὅπου μέσα ἀπό αὐτόν βλέπουν τό μέλλον τους.

Γιατί ἄραγε, μετά ἀπό αὐτή τήν καταδίωξη τόσων αἰώνων καί

---

10 . Πρβλ. Μητροπολίτου Ἠλείας Γερμανοῦ, *ὅ. π. σ.* 15-16.

11. Πρβλ. Χριστοδούλου, Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος, *Ἡ ἀλήθεια γιά τά μάγια*, ἐκδ. Χρυσοπηγή 2006. σ. 61-62 "Μέ τή μαγεία οἱ ἄνθρωποι ἐπιδιώκουν τή δημιουργία κάποιου κακοῦ, ὁπότε ἔχουμε τήν μαύρη μαγεία, εἴτε τή δημιουργία ἑνός καλοῦ ἀποτελέσματος, ὁπότε ἔχουμε τή λευκή μαγεία. Καί οἱ δυό ὅμως, μαύρη δηλ. καί λευκή εἶναι μαγεῖες, εἶναι δηλαδή ἐνέργειες μέ τήν ἐπίκληση τοῦ διαβόλου ἔστω καί ἄν ἐνίοτε χρησιμοποιοῦνται καί λόγια ἱερά καί προσευχές".

12. Βλ. Ἀρχ. Χριστοφόρου Τσιάκα, *Ἐγκυκλοπαιδικό Λεξικό*, Κύπρος 2 002, σ. 268. "Μόνο μαῦρα καί ἄσπρα κεριά χρησιμοποιοῦνται στή μαγεία. Ποτέ δέν χρησιμοποιεῖται πάνω ἀπό ἕνα ἄσπρο κερί, ἀλλά μποροῦν νά χρησιμοποιηθοῦν ὅσα μαῦρα κεριά ἀπαιτοῦνται, γιά νά φωτισθεῖ ὁ τελετουργικός θάλαμος... τό λευκό κερί χρησιμοποιεῖται γιά τήν καταστροφή τῶν ἐχθρῶν. Οἱ περγαμηνές, στίς ὁποῖες εἶναι γραμμένες οἱ κατάρες, καίγονται στή φλόγα τοῦ λευκοῦ κεριοῦ".

13. Βλ. *Ἄρθρο ἐφημ. Αὐριανῆς*, 4.11.1985. "Ἕνα ἑκατομμύριο δραχμές, πλήρωσε 39χρονη τόν ἔρωτά της γιά τόν ἀγαπημένο της, ἀφοῦ κατέφυγε σέ μάγισσες πού τήν ξεπούλησαν."

τήν ἐκτέλεση τῶν δέκα ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων κατηγορούμενοι ὡς μάγοι, νά συνεχίζεται ἡ ἐπιβίωση αὐτῆς τῆς τέχνης καί μάλιστα νά ἐξαπλώνεται ταχέως σέ ὁλόκληρο τόν κόσμο; Γιά νά ἐξηγήσουμε τό φαινόμενο μνημονεύουμε τή σπουδή μας μέ τά χειρόγραφα ἑνός πραγματικοῦ μάγου. Τό πρῶτο πράγμα πού μάθαμε, ἦταν ὅτι οἱ μάγοι δέν ἔχουν φῦλο. Σύμφωνα ἐπίσης μέ τή "Σατανιστική Βίβλο" δέν ὑπάρχει διάκριση ἀνάμεσα στή "λευκή" καί "μαύρη" μαγεία, καθώς δὲν ὑφίσταται διαφοροποίηση μεταξύ τοῦ "καλοῦ" καί τοῦ "κακοῦ"[14]. Ὁτιδήποτε καί ἄν κάνει ὁ μάγος εἶναι κατά τήν κρίση του "καλό", γιατί "αὐτός κρίνει τό σωστό"[15]. Ὁ Dr. Ray Backland, διπλωματοῦχος στήν ἀνθρωπολογία καί μάγος ὑποστηρίζει ὅτι: "*οἱ μάγοι δέν πιστεύουν στό διάβολο, ἑπομένως δέν εἶναι δυνατόν νά τόν λατρεύουν*". Ὁ ἴδιος ὑποστήριζε μιά διάκριση ἀνάμεσα στό Βουντοῦ[16] καί στή Μαγεία. Τό Βουντοῦ εἶναι κάτι τό ἐντελῶς

---

14. Πρβλ. *Ἐγκυκλοπαίδεια Δομή*, Ἀθήνα 2004, *ἄρθρο Μαγεία*. "Συνηθίζεται νά ὀνομάζεται λευκή μαγεία ἐκείνη πού ἀποσκοπεῖ νά παράγει ἕνα εὐεργέτημα, γιά παράδειγμα τή θεραπεία ἑνός ἀρρώστου καί μαύρη μαγεία ἐκείνη πού ἀποβλέπει σέ κακούς σκοπούς. Ἡ πρακτική τῆς μαύρης μαγείας εἶναι διαδεδομένη παγκοσμίως καί καταδικάζεται. Ὑπάρχει μιά τυπολογική διαφορά μεταξύ τῆς μαγείας πού προαναφέρθηκε καί τῆς μαύρης μαγείας, μέ βάση τά ἀκόλουθα κριτήρια: 1) ἡ μαγεία, ὅπως ἐκτέθηκε πιό πάνω, εἶναι ἡ ἐξήγηση αὐτόνομων τελετουργιῶν, πού πιστεύεται ὅτι δροῦν χωρίς τήν ἐπέμβαση πνευμάτων καί δαιμονικῶν ὀντοτήτων 2) ἡ μαγική τελετουργία τῆς πρώτης κατηγορίας μπορεῖ νά μήν ἀπαιτεῖ ἐξειδικευμένο χειριστή καί κυρίως μπορεῖ νά ἐκτελεστεῖ χωρίς νά προκαλέσει μεταβολές στήν ἠθικοκοινωνική προσωπικότητα τοῦ ὑποκειμένου, ἐνῶ αὐτός πού ἀσκεῖ τή μαύρη μαγεία λαμβάνει συνειδητά θέση ἔξω ἀπό τήν κανονική ἀνθρώπινη τάξη καί τόν ἀληθινό τρόπο ὕπαρξής του τόν βρίσκει στήν ἐξωανθρώπινη, πού νοεῖται ἐχθρική στόν ἄνθρωπο".

15. Βλ. Ἀρχ. Χριστοφόρου Τσιάκα, *ὅ. π. σ.* 266. *Λευκή καί μαύρη μαγεία*. "Ἡ λευκή μαγεία ὑποτίθεται ὅτι χρησιμοποιεῖται μόνο γιά καλούς ἤ μή ἐγωιστικούς σκοπούς καί ἡ μαύρη μαγεία, μᾶς λένε, χρησιμοποιεῖται μόνο γιά "κακούς" ἤ ἐγωιστικούς σκοπούς".

16. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅ. π. σ.* 154. " Εἶναι θρησκευτικό-μυστικιστική τάση, πού ἐκφράζει τήν ἀνώτερη μορφή τῆς Μαγείας, φυσικά γιά τόν κακό σκοπό. Οἱ ὀπαδοί της ἐπικαλοῦνται τόν Σατανᾶ καί ὄχι τόν Θεό καί προβαίνουν σέ θυσίες ἀνθρώπων καί ζώων γιά νά τὸν ἐξευμενίσουν. Στό τελετουργικό τῶν λατρειῶν τους χρησιμοποιοῦν στοιχεῖα ἀπό τό χριστιανισμό, τό Σατανισμό καί τή Μαύρη Μαγεία. Ἡ θρησκευτικό-μυστικιστική τάση Βουντοῦ ὑπάρχει στήν Ἑλλάδα καί σέ ἀρκετές χῶρες τῆς Εὐρώπης καί τῆς Ἀμερικανικῆς Ἠπείρου. Στήν ἐποχή μας ἀλλοῦ γίνονται ἀνθρωποθυσίες κι ἀλλοῦ ὄχι. Στήν Ἑλλάδα, ὅπως ἀποκαλύφθηκε τό 1993, Ἕλληνες Σατανιστές μέ κάποιες συγγενεῖς ἀπόψεις μέ τήν τάση Βουντοῦ, σέ τελετές

διαφορετικό. *"Οἱ μάγοι πού ἀσχολοῦνται μέ τή λευκή μαγεία ἐπιδιώκουν νά κάνουν μόνο τό καλό. Πιστεύουν, ὅτι κάθε πράγμα πού προκαλεῖς στούς ἄλλους, τό δέχεσαι πίσω τριπλό. Ἐπομένως τί νόημα ἔχει νά προξενεῖς στόν συνάνθρωπό σου κακό; Ἁπλούστατα θά πάθεις χειρότερα ἀπ᾿ ὅ,τι προκάλεσες στούς ἄλλους"* ὑπογραμμίζει ὁ Dr. Backland. Ὁ ἀγῶνας τοῦ συγκεκριμένου μάγου στρεφόταν γιά μεγάλο χρονικό διάστημα στή διαφώτιση τοῦ κόσμου γύρω ἀπό ἕνα θέμα τόσο παρεξηγημένο, ὅπως εἶναι ἡ μαγεία. Ἡ μαγεία ὑπάρχει ἐδῶ καί 25.000 χρόνια περίπου, εἶναι δηλαδή κατά τήν ἄποψή του ἡ ἀρχαιότερη θρησκεία[17]. Τά μυστικά τά ὁποῖα κρύπτει δέν εἶναι δυνατόν νά ἀποκαλυφθοῦν σέ ὅλους αὐτούς πού δέν ἔχουν μυηθεῖ. Ὁ ἴδιος ὁ Dr. Backland, ὑποστηρίζει ὅτι ἄρχισε νά ἐνδιαφέρεται γιά τή μαγεία πρίν ἀπό πολλά χρόνια καί μελέτησε τά πάντα γύρω ἀπό αὐτήν, ἀπό τά φαντάσματα μέχρι καί τόν πνευματισμό[18].

ἀνθρωποθυσίας σκότωσαν δυό γυναῖκες. Ἐκπρόσωποι Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καί δογμάτων καταδικάζουν τίς δοξασίες Βουντοῦ, ἀλλά καί ὅλο τό πλέγμα τῆς Μαύρης Μαγείας καί τῆς Σατανολατρίας, ὡς κατάλοιπα τῆς πιό ἀπεχθοῦς Εἰδωλολατρείας".

17. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, ὅ. π. σ. 349. " Θρησκεία τοῦ Διαβόλου. Ἔτσι ἀποκαλοῦν οἱ Ἕλληνες Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί τή Μαγεία, πού οἱ ὀπαδοί της χρησιμοποιοῦν τό ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί χριστιανικά σύμβολα, "χωρίς κατ᾿ αὐτούς, νά ἔχει τήν παραμικρή σχέση μέ τήν ἄπειρη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ". Ἡ θρησκεία τοῦ Διαβόλου ἔχει τίς ρίζες της στό 14ο αἰώνα, τότε πού ἡ Μαγεία κι ὁ Σατανισμός βρίσκονταν σέ ἐντυπωσιακή ἀκμή. Ὁ Καθολικισμός καί ἡ Ἱερά Ἐξέταση μέ τήν πυρά καί τά βασανιστήρια προσπαθοῦσαν νά τήν παρεμποδίσουν. Ὀρθόδοξοι καί Παπιστές, λένε οἱ πιστοί τῆς θρησκείας τοῦ Διαβόλου, χρησιμοποιοῦν στίς τελετουργίες τους ἕνα μῖγμα ἀπό ἰνδουιστικές θεωρίες, στοιχεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰδωλολατρικές δοξασίες, μαγικές συνταγές, σκηνές αἵματος καί φρίκης, σεξουαλικά ὄργια κι ἄλλα. Πιστεύουν πώς "ἡ πορεία μας εἶναι ἡ σωστή, εἶναι ἀληθινή κι ὄχι ὑποκριτική". Οἱ ἡγήτορες τῆς θρησκείας τοῦ Διαβόλου ἰσχυρίζονται πώς οἱ ἰδέες τους ἐπιβεβαιώνονται στή ζωή κι ὅτι " στή μεγάλη σύγκρουση μεταξύ Θεοῦ καί Σατανᾶ, νικητής θά βγεῖ ὁ Σατανᾶς"".

18. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, ὅ. π. σ. 691. "Πνευματισμός εἶναι ἡ πίστη στήν ὕπαρξη πνευμάτων μέσα κι ἔξω ἀπό τό γήϊνο κόσμο. Οἱ ὑποστηρικτές του πιστεύουν στή μετά θάνατον ζωή τῶν ψυχῶν τῶν νεκρῶν καί στή δυνατότητα ἐπικοινωνίας μαζί τους. Προσθέτουν πώς κατά τή στιγμή τοῦ θανάτου τό πνεῦμα ἀποχωρίζεται ἀπό τό σῶμα, δέν πεθαίνει μαζί μέ αὐτό, ἀλλά περιβάλλεται ἀπό τό περίπνευμα κι ἐξακολουθεῖ νά ὑπάρχει, ἐπιζητώντας τήν κατάλληλη εὐκαιρία γιά νά μετενσαρκωθεῖ. Δηλαδή νά δανειστεῖ τή σάρκα κάποιου νεογέννητου γιά νά ἐπανέλθει στή ζωή. Οἱ μετενσαρκώσεις πού εἶναι ἀπεριόριστες, χρησιμεύουν γιά τήν τελειοποίηση τοῦ πνεύματος. Λένε ὅτι σ᾿ αὐτές τίς διαδοχικές μετενσαρκώσεις τά πνεύματα μέ τά περιπνεύματά τους μποροῦν νά ἐκδηλωθοῦν στούς ἀνθρώπους μέ τή μεσολάβηση μεσαζόντων, δηλαδή τῶν Μέντιουμ καί τῶν Μάγων".

Τελικά κατέληξε στή μαγεία, ὅταν συνειδητοποίησε, ὅτι πρόκειται περί θρησκείας. "*Μεγάλωσα μᾶς λέγει στό Λονδῖνο στήν διάρκεια τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καί δέν ἤμουν ποτέ θρῆσκος. Ἡ μαγεία ὅμως ἱκανοποίησε μιά ἀπό τίς ἀνάγκες μου, πού δέν εἶχα ποτέ συνειδητοποιήσει*".

Ἡ γυναίκα του Rosemary Backland παρουσίαζε μιά ἐντονότερη δραστηριότητα ἐξετάζοντας καί μελετώντας γιά μεγάλο χρονικό διάστημα διάφορες ὀργανωμένες θρησκευτικές ὁμάδες προσπαθώντας μέσα ἀπό αὐτή τήν ἔρευνα νά βρεῖ κάτι πού θά ἱκανοποιοῦσε τίς θρησκευτικές της ἀναζητήσεις. Ὁ γάμος της μέ τόν Ray Backland τό 1935, καί ἡ νέα σχέση ἀνάμεσά τους ἔγινε αἰτία νά στραφεῖ ἐντονότερα μαζί μέ τόν ἄντρα της στή μαγεία. Τή γνωριμία τους μέ τή μαγεία καί τήν μύηση σέ αὐτή ἀνέλαβε νά τούς τήν προσφέρει ὁ "μεγάλος γέρων τῆς μαγείας" ὁ Gerald Gartner, αὐτός πού πρῶτος δήλωσε καί ἀποκάλυψε τήν ἰδιότητά του ὡς μάγου, ὅταν τό 1951 εἶχε καταργηθεῖ ὁ νόμος ἐναντίον τῆς μαγείας στή Μεγάλη Βρετανία[19].

Ὁ Dr. Backland ἀναφέρει ὅτι τό πρῶτο πράγμα πού κάνει ὁ μάγος ὅταν μυηθεῖ στά μυστικά τῆς μαγείας εἶναι νά πάρει ἕνα καινούργιο ὄνομα. Τό ὄνομα αὐτό προέρχεται ἀπό ἕναν μάγο τοῦ παλαιοῦ καιροῦ, ἤ ἀπό ἕναν μυθικό ἥρωα ἤ καί σέ πολλές περιπτώσεις μπορεῖ τό ὄνομα αὐτό νά εἶναι ἕνας ἁπλός συνδυασμός γραμμάτων. Τό ὄνομα τοῦ Dr. Backland ὡς μάγου εἶναι Rabat, ὅπως λεγόταν ἕνας μεγάλος μάγος τοῦ 16ου αἰώνα. Ἡ Rosemary ἐπίσης μετά τή μύησή της στή μαγεία πῆρε τό ὄνομα Rouen, τό ὁποῖο προερχόταν ἀπό μιά θεά τῆς κελτικῆς μυθολογίας, πού ἦταν κόρη τῆς θεᾶς τοῦ ἵππου. Μερικοί ὅμως μάγοι ἰσχυρίζονται, ὅτι ἄν πεῖς στούς μή μάγους τό μαγικό σου ὄνομα, ἡ δύναμή σου χάνεται, ἐνῶ ὡστόσο ὁ Dr. Backland φαίνεται νά ἀδιαφορεῖ γιά τόν κίνδυνο αὐτό.

Ἡ θρησκεία τῆς μαγείας ἔχει πολλούς θεούς καί θεές, ἔχει ἐπίσης τό δικό της τελετουργικό καί τό δικό της ἱερατεῖο[20]. Αὐτά ὅλα καί ἄλλα παρόμοια περιγράφονται λεπτομερῶς στή Σατανιστική Βίβλο, βιβλίο τῆς μαγείας, τό ὁποῖο ἀποκαλεῖται καί Σολομωνική[21].

---

19. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅ. π.* σ. 766. " Ἡγέτης τῶν Σατανιστῶν σήμερα στήν Ἀγγλία εἶναι ὁ F. Morrison (1938-Τώρα). Ἐπίσης οἱ Σατανιστές τῆς Ἀγγλίας θεωροῦνται ὑπεύθυνοι γιά ἐγκληματικές πράξεις καί διαστροφές".

20. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅ. π.* σ. 349. "Οἱ ὀπαδοί τῆς μαγείας χρησιμοποιοῦν στίς τελετουργίες τους ἕνα μῖγμα ἀπό ἰνδουιστικές θεωρίες, στοιχεῖα τοῦ Χριστιανισμοῦ, εἰδωλολατρικές δοξασίες, μαγικές συνταγές, σκηνές αἵματος καί φρίκης, σεξουαλικά ὄργια κι ἄλλα".

21. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, *ὅ. π.* σ. 792. " Πρόκειται γιά σειρά μαγικῶν βιβλίων

Τὸ γκρούπ τοῦ κάθε μάγου θά πρέπει νά ἔχει ἕνα ὅμοιο ἀριθμό ἀνδρῶν καί γυναικῶν. Κάθε μῆνα τήν ἡμέρα τῆς πανσέληνου, γίνονται ὁρισμένες τελετές. Οἱ τελετές αὐτές καταλήγουν σέ σεξουαλικά ὄργια: Πρῶτον, γιατί μέ τό σέξ ἰσχυροποιεῖται ἡ δύναμη τοῦ ἀτόμου. Δεύτερον, δένονται μεταξύ τους. Τρίτον, πιστεύουν στό ὁμαδικό σέξ. Τέταρτο, γιατί οἱ Σατανίστριες μένουν ἔγκυες καί γεννοῦν νέους ὀπαδούς τοῦ Σατανᾶ. Ἐνδιάμεσα τῶν τελετῶν αὐτῶν γίνονται καί ἄλλες ἀνεπίσημες συγκεντρώσεις πού λέγονται "Esbats"[22], πρός διάκριση καί ἐξαίρεση τῶν ὀκτώ μεγάλων ἑορτῶν πού φέρνουν τήν ὀνομασία "Sabbaths"[23].

Ὁ κόσμος συνήθιζε νά λέγει, ὅτι οἱ στό Halouen οἱ μάγοι πετοῦν στόν οὐρανό καβάλα σέ μιά σκούπα. Μεγάλη ἀπόδειξη, ὅτι οἱ μάγοι δέν διαθέτουν τέτοιες θαυματουργικές ἱκανότητες, εἶναι, ὅτι ἡ Rosemary Backland ἄργησε σέ μιά προγραμματισμένη συνάντηση ἐπειδὴ ἔμπλεξε σ᾿ ἕνα μποτιλιάρισμα αὐτοκινήτων στήν Ν. Ὑόρκη. Ἄν εἶχε τή δυνατότητα νά πετάξει στούς αἰθέρες μέ τή σκούπα της, θά καθόταν νά βασανίζεται μέσα στό κυκλοφοριακό χάος τῶν αὐτοκινήτων;

Μαγικά στοιχεῖα ὑπάρχουν σέ ὅλες τίς πρωτόγονες λατρεῖες λέει ὁ Dr. Backland γιά παράδειγμα ἡ συμπαθητική μαγεία, ὅπου ὁ μάγος σέ αὐτή φτιάχνει ἕνα ἀντικείμενο ἢ ἕνα πράγμα πού νά μοιάζει μέ αὐτό πού θέλει νά μαγέψει. "Οἱ ἄνθρωποι τῶν σπηλαίων π. χ. ἔκαναν τό μοντέλο ἑνός ζώου καί τό σκότωναν συμβολικά

τοῦ Μεσαίωνα, πού περιγράφουν ἐξορκισμούς, βασκανίες, φίλτρα, ἐπίκληση νεκρῶν καί δαιμόνων, καθώς καί τούς τρόπους ὑποταγῆς τους. Τά βιβλία αὐτά λέγεται ὅτι εἶναι ἔργα τῶν Ἀλχημιστῶν, τά ὁποῖα βασίστηκαν στή Σολομωνική, τό ἔργο πού ἀποδίδεται στόν βασιλιά τοῦ Ἰσραήλ Σολομῶντα (950-910 π.Χ.) ὁ ὁποῖος πιστεύεται πώς εἶχε τό θεϊκό δῶρο νά ὑποτάσσει τά δαιμόνια καί τούς ἀνέμους".

Πολύ ἐσφαλμένα καί κακοβούλως ἀποδίδεται τό μαγικό αὐτό βιβλίο στόν βασιλέα Σολομῶντα, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ἀπό τήν Ἐκκλησία μας ἕνα πρόσωπο ἱερό καί πού ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στά δρώμενα τοῦ ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ.

22. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, ὅ. π. σ. 766. "Κορυφαία θεωρεῖται στήν Ἀγγλία ἡ σατανιστική ὀργάνωση " The Adversary Worshipping Group" , πού ἀποτελεῖται ἀπό δυό μεγάλες κατηγορίες: Τούς Esbats πού εἶναι τό πρῶτο στάδιο μύησης καί διοργανώνουν τίς σατανιστικές τελετές κάθε Τετάρτη καί Παρασκευή. Εἶναι ὅμως καί οἱ Sabbaths, πού εἶναι καί αὐτοί μυημένοι καί συγκεντρώνονται κάθε Σάββατο. Τίς Κυριακές οἱ Ewbats καί οἱ Sabbaths πραγματοποιοῦν κοινές συναθροίσεις διδασκαλίας καί ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων".

23. Βλ. Δημ. Χαλιβελάκη, ὅ. π. σ. 766. "Οἱ μυημένοι Sabbaths, ἄνδρες καί γυναῖκες, φορῶντας μαῦρες ρόμπες καί μάσκες, επιδίδονται σέ ὁμαδικά σεξουαλικά ὄργια.

προτοῦ βγοῦν ἔξω γιά κυνήγι, πιστεύοντας, ὅτι ἡ πετυχημένη παράσταση θά τούς ἐξασφάλιζε καί καλό κυνήγι".

Μολονότι πανάρχαια ἡ μαγεία, ἐξακολουθεῖ νά εἶναι κάτι καινούργιο. Πέρασε αἰῶνες διωγμῶν, ἀλλά τώρα ξαναγυρίζει στήν ἐπιφάνεια. Ὁ Dr. Backland πιστεύει, ὅτι ἔχει γίνει καί πάλι δημοφιλής, ἐπειδή πολλοί ἄνθρωποι σήμερα δέν ἱκανοποιοῦνται ἀπό τή θρησκεία τους, μέ ἀποτέλεσμα νά στρέφονται σέ ἄλλες ἐπικίνδυνες κατευθύνσεις.

Μετά ἀπό ὅλα ὅσα ἐκθέσαμε γίνεται κατανοητό ὅτι ὅσοι ἀσχολοῦνται μέ τή Μαγεία εἶναι ὄργανα τοῦ Σατανᾶ, καί αὐτό μαρτυρεῖται ἀπό τούς ἴδιους οἱ ὁποῖοι ἰσχυρίζονται ὅτι ἔχουν τή δυνατότητα νά λύνουν ἤ καί δένουν τίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων μέ τά μάγια. Συχνά αὐτοί ὅλοι οἱ κατ᾽ ὄνομα μάγοι, χρησιμοποιοῦν γιά δόλωμα καί ἐξαπάτηση τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων καί θυμάτων τους διάφορες προσευχές, ἔχοντας μαζί τους ποικίλες εἰκόνες ἁγίων[24].

Ἡ Μαγεία εἶναι πράξη Σατανική, γι᾽ αὐτό τό λόγο ἡ Ἐκκλησία μας ἔχει τούς ἐξορκισμούς, καί διάφορες εὐχές πού λύνουν τά Μάγια. Μήν ξεχνοῦμε πώς τά Μάγια δέν τελεσφοροῦν σέ ἀνθρώπους πού πιστεύουν στόν Χριστό, πού κοινωνοῦν, καί ἐξομολογοῦνται. Ἀντιθέτως κυριεύουν ἐκείνους πού ἔχουν ἀποκοπεῖ ἀπό τόν Θεό, ἀπό τήν Ἐκκλησία καί τά μυστήριά της. Οἱ ἅγιοι Πατέρες τονίζουν, ὅτι πρέπει ὄχι μόνο νά μένουμε μέσα στήν Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά καί νά ἀντιστεκόμαστε στούς πειρασμούς τοῦ πονηροῦ. Διαφορετικὰ ἐάν δέν προσέξουμε καί παρασυρθοῦμε στά διάφορα τεχνάσματά του πού μᾶς παρουσιάζει μέ τή μαγεία, θά μᾶς ὁδηγήσει ἔξω ἀπό τή βασιλεία τοῦ Θεοῦ, ὁπότε μαζί του πλέον θά κληρονομήσουμε τόν αἰώνιο θάνατο, τήν κόλαση.

---

24. Βλ. Φυλάδιον Ὀρθοδόξου Χριστιανικῆς Ἀδελφότητος, "*Ἅγιοι Σίλας καί Τιμόθεος*, Θεσσαλονίκη 1980

Θεοδώρου Τσαμπατζίδη, Πρεσβυτέρου
Πτυχιούχου Α.Ε.Σ.Θ.- Καθηγητοῦ μουσικῆς

Οἱ δυνατότητες μεταφορᾶς τῆς βυζαντινῆς παρασημαντικῆς στό σύστημα γραφῆς μπράιγ

1. Ἱστορική ἐπισκόπηση τοῦ μουσικοῦ συστήματος μπράιγ

Τό ἱστορικό καί θρυλικό 1821 σηματοδοτεῖ μιά χρονιά ἐπανάστασης καί στό χῶρο τῶν προσώπων μέ προβλήματα ὅρασης. Ὁ Λουδοβίκος Μπράιγ[1], ἕνας δωδεκάχρονος τυφλός Γάλλος, μαθητής τῆς Σχολῆς Τυφλῶν στό Παρίσι, δημιουργεῖ τό ἑξάστιγμο ἀνάγλυφο σύστημα γραφῆς καί ἀνάγνωσης γιά τούς ἀνθρώπους μέ προβλήματα ὅρασης. Στό σύστημα αὐτό γίνεται ἀναπαράσταση τῶν γραμμάτων καί τῶν ἀριθμῶν μέ ἀνάγλυφες στιγμές (κουκίδες)[2]. Οἱ ἕξι κουκίδες ταξινομοῦνται σέ δύο στῆλες καί τρεῖς γραμμές.

1. Ὁ Λουδοβίκος Μπράιγ γεννήθηκε στίς 4 Ἰανουαρίου 1809 στήν πόλη Coupvray, κοντά στό Παρίσι. Σέ ἡλικία τριῶν ἐτῶν τραυματίστηκε σοβαρά στό ἀριστερό μάτι ἀπό χρήση αἰχμηροῦ ἀντικειμένου, τό ὁποῖο πῆρε ἀπο τό ἐργαστηριο, ὅπου ἐργαζόταν ὁ πατέρας του. Ἀργότερα κατέστη ὁλικά τυφλός. Μέ ὑποτροφια εἰσάγεται σέ ἡλικία δέκα χρόνων στό Βασιλικό Ἰνστιτοῦτο Τυφλῶν στό Παρισι, ὅπου ἐκπαιδεύονταν τυφλά παιδιά. Ὁ Μπράιγ, ὅμως, δέν ἦταν εὐχαριστημένος, γιατί τό σύστημα ἀνάγνωσης πού χρησιμοποιοῦσαν ἦταν δύσχρηστο. Ἔτσι προσπαθησε νά δημιουργήσει ἕνα καινούριο ειδικό ἀλφάβητο γιά τυφλούς. Αὐτό τό ἀλφάβητο πού ἔφτιαξε ὁ Μπράιγ ἦταν μία ἀντικατάσταση τοῦ γραμματικοῦ ἀλφαβητου μέ ἀνάγλυφες στιγμές, πού μέ διάφορους συνδυασμούς ἀποδίδουν ἕνα κειμενο. Ὁ τυφλός μπορεῖ μέ αὐτό τό σύστημα νά διαβάζει ψηλαφωντας τίς στιγμες με τό δάχτυλο μέσω τῆς ἁφῆς. Τό 1829 δημοσιεύτηκε τό πρῶτο του βιβλιο ἁπτικῆς μορφῆς. Στό Ἰνστιτοῦτο Τυφλῶν τοῦ Παρισιοῦ δίδαξε ἀργότερα ὁ ἴδιος ὡς καθηγητής. Ἐκτος ἀπο τήν ἐπινόηση τοῦ συστήματος αὐτοῦ, διακρίθηκε καί ὡς ταλαντοῦχος τσελιστας καί ὀργανίστας Κοιμήθηκε τό 1852 σέ ἡλικία 43 χρόνων. Για ἀναλυτικότερη βιογραφία, βλ. http://en.wikipedia.org/wiki/Louis_Braille.

2. Σχετικά μέ τό σύστημα γραφής μπράιγ, βλ. S. Millar, *Reading by touch, London 1997* καί Κ. Παπαδόπουλου, *Τυφλωση και ἀναγνωση, διαβαζοντας με την ἁφη,*

Συνεπῶς, ὑπαρχει ἡ δυνατοτητα 63 διαφορετικῶν συνδυασμῶν τῶν ἕξι αὐτῶν κουκιδων. Στον παρακατω πινακα γινεται παραθεση τῶν ἑξαστιγμων κωδικῶν τοῦ βασικοῦ συστηματος γραφῆς μπράιγ:

a	b	c	d	e	f	g	h	i	j	k	l	m
⠁	⠃	⠉	⠙	⠑	⠋	⠛	⠓	⠊	⠚	⠅	⠇	⠍
n	o	p	q	r	s	t	u	v	w	x	y	z
⠝	⠕	⠏	⠟	⠗	⠎	⠞	⠥	⠧	⠺	⠭	⠽	⠵

Οἱ ἀριθμοί μεταφέρονται ὡς ἑξῆς:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	0
⠁	⠃	⠉	⠙	⠑	⠋	⠛	⠓	⠊	⠚

Ἡ ἐφευρεση τῶν εἰδικῶν γραφομηχανῶν Perkins[3] κατά τό ἔτος 1851 συνεβαλε σημαντικα στή διάδοση τοῦ κώδικα. Τό σύστημα μπραιγ ἄρχισε να διαδιδεται παγκοσμιως τό 1861. Μέ τήν πάροδο τοῦ χρονου ὁ κωδικας αὐτός ἐμπλουτίσθηκε καί ἐπινοήθηκαν καί ἄλλοι ἑξαστιγμοι κωδικες, ὅπως μπραιγ χημείας[4], συντμήσεις λέξεων κ.ἀ. Σημερα σχεδον σέ κάθε χώρα τοῦ κόσμου χρησιμοποιεῖται τό συστημα μπράιγ, πού σύμφωνα μέ τή διεθνή ὁρολογία ὀνομάζεται braille. Στους παρακάτω δύο πίνακες δίνονται οἱ βασικοί κωδικοί τοῦ ἑλληνικοῦ συστηματος γραφῆς μπράιγ:

α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ
⠁	⠃	⠛	⠙	⠑	⠵	⠜	⠹	⠊	⠅	⠇	⠍
ν	ξ	ο	π	ϱ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω
⠝	⠭	⠕	⠏	⠗	⠎	⠞	⠽	⠋	⠓	⠯	⠚
αι	ει	οι	αυ	ευ	ου	ηι	υι	,	.	;	!
⠣	⠩	⠪	⠡	⠱	⠥	⠳	⠻	⠂	⠲	⠢	⠖

ἐκδ. Ζήτη, Θεσσαλονίκη 2005.

3. Βλ. σχετικα http://www.ed.arizona.edu/VILiteracy/braille_writing.htm.

4. Βλ. σχετικά http://www.brl.org/chemistry/index.htm.

ἀριθμο-δείκτης[5]	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	κεφαλαιο-δείκτης[6]
⠼	⠁	⠃	⠉	⠙	⠑	⠋	⠛	⠓	⠊	⠚	⠨

Τό 1837 ὁ Λουδοβίκος Μπράιγ προσέθεσε στό σύστημα γραφῆς του τά σύμβολα γιά τά μαθηματικά καί τή μουσική. Ὁ ἀρχικός μουσικός κώδικας βασίστηκε πάνω στό λατινικό ἀλφάβητο. Τό γράμμα d ἀντιστοιχήθηκε μέ τό ντό ὄγδοο, τό e μέ τό ρέ ὄγδοο, τό f μέ τό μί ὄγδοο, κ.ο.κ. Στόν παρακάτω πίνακα δίνονται οἱ βασικοί κωδικοί τοῦ συστήματος μπράιγ γιά τή μεταφορά μουσικοῦ κειμένου:

ΝΤΟ	ΡΕ	ΜΙ	ΦΑ	ΣΟΛ	ΛΑ	ΣΙ	Παύση	Χρονική Διάρκεια
⠽	⠵	⠯	⠿	⠷	⠮	⠾	⠍	ὁλόκληρο ἤ 16°
⠝	⠕	⠏	⠟	⠗	⠎	⠞	⠥	μισό ἤ 32°
⠹	⠱	⠫	⠻	⠳	⠪	⠺	⠧	τέταρτο ἤ 64°
⠙	⠑	⠋	⠛	⠓	⠊	⠚	⠭	ὄγδοο

Στή συνέχεια συμπληρώθηκαν καί ἄλλοι ἑξάστιγμοι κωδικοί, οἱ ὁποῖοι συμβολίζουν κάθε λεπτομέρεια τῆς μουσικῆς ἐκτέλεσης, ὅπως τόν μετρικό ρυθμό, τίς ἐναλλαγές τῶν μουσικῶν κλειδιῶν, τίς μεταβολές δυναμικῆς, χρωματισμοῦ καί ἔκφρασης, τίς ἐπαναλήψεις, τά μουσικά στολίδια, ὁδηγίες ἐκτέλεσης, τήν πολυφωνική, ὁμοφωνική ἤ ἀντιστικτική ἐκτέλεση κ.ἄ..[7]

Κάθε μουσικό κείμενο μπορεῖ νά μεταφερθεῖ καί σέ μορφή ἠλεκτρονικοῦ κειμένου μπράιγ. Ὑπάρχουν εἰδικοί, οἱ ὁποῖοι ἀσχολοῦνται μέ τήν ἠλεκτρονική μεταφορά μουσικοῦ κειμένου χρησιμοποιώντας λατινικούς χαρακτῆρες (ABC format). Στήν ἑπόμενη εἰκόνα δίνεται ἡ ἀντιστοιχία μουσικῶν συμβόλων μέ λατινικούς χαρακτῆρες. Κάθε γράμμα ἀντιστοιχεῖ σέ μουσικό σύμβολο

---

5. Ὁ ἀριθμοδείκτης τοποθετεῖται πρίν ἀπό τούς ἀριθμούς στό ἑλληνικό σύστημα γραφῆς μπράιγ.

6. Ὁ κεφαλαιοδείκτης τοποθετεῖται πρίν ἀπό τίς λέξεις, οἱ ὁποῖες ἀρχίζουν μέ κεφαλαῖο γράμμα.

7. Βλ. Ed. Jenkins, *Primer of Braille Music, ἔκδ. American Printing House for the Blind,* Kentucky 1960, σσ. 2ἑξ.

ἑξάστιγμου κωδικοῦ braille. Γιά παράδειγμα τό d ἀντιστοιχεῖ μέ τό ντό τέταρτο, τό e μέ to ρέ ὄγδοο κ.ο.κ..

ΝΤΟ	ΡΕ	ΜΙ	ΦΑ	ΣΟΛ	ΛΑ	ΣΙ	Παύση	Χρονική Διάρκεια
y	z	&	=	(	!	)	m	ὁλόκληρο ἤ 16ο
n	o	p	q	r	s	t	u	μισό ἤ 32ο
?	:	$	]	\	[	w	v	τέταρτο ἤ 64ο
d	e	f	g	h	i	j	x	ὄγδοο

Μέ τή χρήση τῶν ἠλεκτρονικῶν ὑπολογιστῶν μπορεῖ σήμερα ἕνας τυφλός ἤ μέ μειωμένη ὅραση μουσικός νά ἀποκτήσει ἀκριβῶς τίς ἴδιες δεξιότητες μέ ὅλους τούς ἄλλους μουσικούς, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν τή συμβατική γραφή, τό πεντάγραμμο ἤ τήν παρασημαντική σημειογραφία. Ὑπάρχει εἰδικό λογισμικό ἀνάγνωσης καί καθοδήγησης ὀθόνης γιά τυφλούς χρῆστες (Hal, Jaws)[8], πού διαβάζει τό περιεχόμενο τῆς ὀθόνης, ἐκφωνεῖ μέσῳ τῆς κάρτας ἤχου καί καθοδηγεῖ τό χρήστη γιά τίς ἑπόμενες ἐνέργειές του. Ὑπάρχουν εἰδικοί συνθέτες φωνῶν, πού φωνητικά ἀναπαράγουν ἀρχεῖα κειμένων καί ἀναγνωρίζουν ἀλφάβητα πολλῶν ξένων γλωσσῶν[9]. Ὑπάρχουν εἰδικά πληκτρολόγια γιά ἄτομα μέ προβλήματα ὅρασης[10]. Ἐπίσης, μέσα ἀπό τή χρήση σαρωτῶν (scanners) μέ λογισμικό ὀπτικῆς ἀναγνώρισης χαρακτήρων (O.C.R.)[11] μπορεί κανείς νά μεταφέρει στήν ὀθόνη τοῦ ὑπολογιστῆ καί να ἐπεξεργάζεται μουσικά κείμενα, τά ὁποῖα εἶναι γραμμένα σέ παρασημαντική σημειογραφεία[12]. Ὅλα

8. http://www.enlogic.gr/Products/ScreenReading/index.htm.

9. http://www.enlogic.gr/Products/phonaesthesia.htm.

10. Βλ. ἐργασίες τῆς Εὐθ. Ἀθανασίου μέ τίτλο «Συστήματα ἐξόδου braille» στήν ἱστοσελίδα http://www.etl.uom.gr/mr/courses/projects/1501Athanasiou.pdf καί τῆς Μαγ. Παναγιωτίδου μέ τίτλο «Τό πληκτρολόγιο braille» στήν ἱστοσελίδα http://www.etl.uom.gr/mr/courses/projects/2401Panagiotidou.pdf.

11. http://buy.abbyy.com/content/frce/default.aspx.

12. Βλ. σχετικά Βελ. Γκεζερλῆ καί Σερ. Θεοδωρίδη, «Βυζαντινή μουσική τεχνο-

αὐτά τά δεδομένα μποροῦν εὔκολα νά ἐπεξεργασθοῦν στήν ὀθόνη τοῦ ὑπολογιστῆ καί νά ἐκτυπωθοῦν σέ ἕναν ἐκτυπωτή ἀνάγλυφης μορφῆς (embosser)[13], πού ἐκτυπώνει κείμενο μπράιγ. Ὑπάρχει ἐπίσης ἡ δυνατότητα αὐτόματης μεταφορᾶς ἑνός μουσικοῦ κειμένου σέ μπράιγ, μέ σάρωση καί παράλληλη χρήση εἰδικοῦ μουσικοῦ λογισμικοῦ[14].

Ἀξίζει ἀκόμη νά σημειωθεῖ ὅτι ὑπάρχουν εἰδικές βιβλιοθῆκες μέ βιβλία ἁπτικῆς μορφῆς[15], ἠχογραφημένο ὑλικό σέ κασέτες, ταινίες ἤ ψηφιακούς δίσκους καί ἔντυπο ὑλικό σέ μεγαλογράμματη μορφή γιά πρόσωπα μέ μειωμένη ὅραση. Ὑπάρχει ἐπιπλέον ἡ δυνατότητα παροχῆς ὑπηρεσιῶν ἠλεκτρονικῆς πληροφόρησης[16], ἔτσι ὥστε ὁ ἐνδιαφερόμενος νά ἔχει πρόσβαση καί δυνατότητα διαδανεισμοῦ ἐπιστημονικῶν περιοδικῶν καί ἠλεκτρονικῶν βιβλίων. Ἔντυπο ὑλικό μπορεῖ νά μεταγράφεται, νά μεταφέρεται καί νά ἐκτυπώνεται στό σύστημα μπράιγ μέ χρήση ὑπολογιστῆ καί ἑνός ἐκτυπωτῆ ἀνάγλυφης μορφῆς. Μέ τή βοήθεια τοῦ λογισμικοῦ Winbraille[17] μπορεῖ κανείς εὔκολα νά μεταφέρει καί νά ἐπεξεργαστεῖ

λογία - ὀπτική ἀναγνώριση τῶν χαρακτήρων τῆς σημειογραφίας (παρασημαντικῆς) τῆς ὀρθοδόξου ἑλληνικῆς βυζαντινῆς μουσικῆς», *Περιλήψεις Ἀνακοινώσεων Δευτέρου Συμποσίου Μουσικῆς Πληροφορικῆς τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν Ἰονίου Πανεπιστημίου*, Κέρκυρα 2000 στήν ἱστοσελίδα http: //www.ionio.gr.~andreas/symp2000/ abstract. htm.

13. http://www.enlogic.gr/Products/BraillePrinters/index.htm.

14. Βλ. σχετικά Ἀν. Γεωργάκη, Σπ. Ράπτη, Στ. Μπακαμίδη καί Χ. Μαλλιόπουλου, «Ἀνάπτυξη Συστήματος Διακίνησης καί ἐπεξεργασίας τῆς μουσικῆς μέσῳ τοῦ διαδικτύου γιά τυφλούς μουσικούς στό πλαίσιο τοῦ Κοινοτικοῦ προγράμματος Wedelmusic», *Ἀνακοινώσεις Δευτέρου Συμποσίου Μουσικῆς Πληροφορικῆς τοῦ Τμήματος Μουσικῶν Σπουδῶν Ἰονίου Πανεπιστημίου*, Κέρκυρα 2000, σσ. 281-290, καθώς καί στίς ἱστοσελίδες: http://projects.fnb.nl/wedelmusic/default.htm, http://www.dancingdots.com, http://www.dodiesis.com/asp/bmk.asp?language=2 καί http://www.codamusic.com.

15. Βλ. σχετικά στήν ἱστοσελίδα τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Φάρου Τυφλῶν τῆς Ἑλλάδος http://www.fte.org.gr/html/serv.htm.

16. Βλ. σχετικά Φ. Τσιμπόγλου, «Ἀναπτύσσοντας ὑπηρεσίες ἠλεκτρονικῆς πληροφόρησης γιά τυφλούς καί μερικῶς βλέποντες χρῆστες», *Ἡμερίδα Εὐρωπαϊκοῦ Ἔργου ACCELERATE τοῦ Πανεπιστημίου Κύπρου*, Μάιος 2001 στήν ἱστοσελίδα http://library.ucy.ac.cy/ doc/accelerate/tsimpoglou.ppt.

17. Τό Winbraille τῆς Index εἶναι ἕνα ἁπλό καί εὔχρηστο λογισμικό στόν τομέα τῆς μετατροπῆς ἑνός κειμένου σέ μορφή μπράιγ. Τό πρόγραμμα δίνει στόν χρήστη του τή δυνατότητα ἐκτύπωσης σέ εἰδικό ἐκτυπωτή μπράιγ μέ πολύ ἁπλό τρόπο, ὅπως σχεδόν θά γινόταν γιά ὁποιοδήποτε ἄλλο ἐκτυπωτή στά Windows. Βλ. σχετικά http://www.indexbrailleaccessibility.com/products/indexbraille/winbraille.htm.

ἠλεκτρονικά κείμενα μπράιγ στίς περισσότερες γλῶσσες, μαθηματικους πινακες, σχεδιαγράμματα καί μουσική.

2. Το ψαλτικό σύστημα γραφῆς μπράιγ

Στό χῶρο τῆς ψαλτικῆς τέχνης τό πρῶτο μεγάλο βῆμα γιά τά προσωπα μέ προβλήματα ὅρασης ἔγινε μέ τίς μεθόθους μεταφορᾶς ψαλτικοῦ μελους τοῦ Δημητρίου Χρυσαφίδη καί τοῦ ἁγιορείτου Δοσιθεου μοναχοῦ. Οἱ δυο μέθοδοι ἀναπτύχθηκαν παράλληλα. Στή μέθοδο Χρυσαφίδη[18] μεταφέρεται τό ψαλτικό μέλος κατά ἀντιστοιχια μέ τή μεταφορά τοῦ μέλους στούς φθόγγους τοῦ πενταγράμμου. Παράλληλα ἐπισημαίνεται ή ἐκτέλεση τῆς πεταστῆς καί τῶν ποιοτικῶν χαρακτῆρων. Προστίθενται ἑξάστιγμοι κωδικοί γιά τά φθορικά σημεῖα καί τίς χρόες. Στή μέθοδο τοῦ Δοσιθέου μοναχοῦ μεταφερεται κάθε χαρακτῆρας τοῦ μέλους μέ εἰδικούς κωδικούς μπράιγ[19].

Ἡ μέθοδος Χρυσαφίδη ἐγκρίθηκε ἀπό τήν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τό 1931. Τό 1954 ἡ μέθοδος αὐτή περιελήφθη στό διεθνή κωδικα μπράιγ[20]. Χρησιμοποιεῖται σήμερα ἀπό πολλούς τυφλούς ἱεροψάλτες, μουσικοδιδασκάλους, μαθητές καί σπουδαστές μέ προβλήματα ὅρασης καί ἀπό εἰδικούς ἐκπαιδευτικούς πού διδάσκουν τήν ψαλτική τέχνη στό σύστημα μπράιγ. Χειρόγραφα ἀντίγραφα τῆς μεθόδου αὐτῆς ὑπάρχουν στή Βιβλιοθήκη τοῦ Φαρου Τυφλῶν τῆς Ἑλλάδος στήν Ἀθήνα, στό Ἵδρυμα Προστασίας Τυφλῶν Βορείου Ἑλλάδος «Ὁ Ἥλιος» στή Θεσσαλονίκη κ.ἄ.

Γιά νά χρησιμοποιήσει κανείς τό σύστημα αὐτό θά πρέπει ὁπωσδήποτε νά γνωρίζει τό διεθνές μουσικό σύστημα γραφῆς μπράιγ, ἀφοῦ τό ψαλτικό μέρος μεταφέρεται στό σύστημα τοῦ μουσικοῦ πενταγράμμου.

---

18. Ὁ Δημήτριος Χρυσαφίδης γεννηθηκε στούς Ρογους Καλαβρύτων τό 1905 και ἦταν τυφλος. Ὑπηρετησε ὡς ἱεροψάλτης σέ διάφορους ναούς τῆς Ἀθήνας καί ὡς καθηγητης βυζαντινῆς μουσικῆς στον Οἶκο Τυφλῶν Καλλιθέας. Τό σύστημα γραφῆς τῆς βυζαντινῆς μουσικῆς πού δημιούργησε περιελήφθη τό 1954 στόν διεθνή κωδικα Μπραιγ. Βλ. σχετικα http://el.wikipedia.org/wiki/Δημήτριος_Χρυσαφίδης.

19. Βλ. σχετικα στό συνοπτικο εκδοθεντα πίνακα κωδικῶν μεταφορᾶς ψαλτικοῦ μελους με το συστημα αυτο με τιτλο: *"Ἡ νεα παρασημαντικη τῶν Τριῶν διδασκάλων προσαρμοσθεῖσα εἰς μπραιγ παρα τυφλοῦ Ἁγιορειτου μοναχοῦ Δοσιθεου Παρασκευαΐδη"*, ἐκδ. Ἰ. Ἀνδρῴας Κοινοβιακῆς Μονῆς Ἁγιας Σκεπης Κερατέας Αττικῆς, Ἀθῆναι 1982.

20. Βλ. σχετικα http://el.wikipedia.org/wiki/Δημητριος_Χρυσαφίδης.

ΝΗ	ΠΑ	ΒΟΥ	ΓΑ	ΔΙ	ΚΕ	ΖΩ	Παῦσις	Χρονική διάρκεια
Ντό	Ρέ	Μί	Φά	Σόλ	Λά	Σί		
⠽	⠵	⠯	⠿	⠷	⠮	⠾	⠍	4 χρόνοι
⠝	⠕	⠏	⠟	⠗	⠎	⠞	⠥	2 χρόνοι
⠹	⠱	⠫	⠻	⠳	⠪	⠺	⠧	1 χρόνος
⠙	⠑	⠋	⠛	⠓	⠊	⠚	⠭	½ χρόνος

Τό ὑμνολογικό κείμενο παρατίθεται σέ μπράιγ παράλληλα μέ τό μουσικό, συλλαβή πρός συλλαβή μέ τούς ἀντίστοιχους μουσικούς κωδικούς καί τοποθετεῖται ἀνάμεσά τους μία παῦλα, πού ὀνομάζεται ἑνωτικό σημεῖο.

Παράδειγμα μεταφορᾶς σέ σύστημα μπράιγ τοῦ Κεκραγαρίου τοῦ πρώτου ἤχου ἀπό τό *Ἀναστασιματάριον* τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου χρησιμοποιῶντας τή μέθοδο Χρυσαφίδη.

Ἦχος Πα

Κ υ ρι ε ε κε κρα ξα α προ ο ος σε ε
ει σα κȣ σοο ο ον μȣ ει σα α κȣ ȣ
σα ον μȣ ȣ Κυ υ υ ρι ι ι ε Κυ ρι
ε ε κε κρα α ξα προ ος σε ε ει σα κȣ
σο ο ο ον μȣ ȣ ȣ προ σχες τη φω νη η η η
τη η ης δε η η σε ωω ω ως μȣ εν τω
κε κρα γε ναι με προ ος σε ε ε ε ε ει σα κȣ
σο ον μȣ Κυ υ υ υ ρι ι ι ι ε

Ὁ Χρυσαφίδης χρησιμοποιεῖ τόν κωδικό ⠦ γιά νά ἐπισημάνει τήν ἐκτέλεση τῆς πεταστῆς. Γιά τίς ἄχρονες ὑποστάσεις χρησιμοποιοῦνται οἱ παρακάτω κωδικοί, οἱ ὁποῖοι τοποθετοῦνται πρίν ἀπό κάθε χαρακτήρα ποσότητας:

ΑΝΤΙΚΕ-ΝΩΜΑ	ΒΑΡΕΙΑ	ΨΗΦΙΣΤΟΝ	ΟΜΑΛΟΝ	ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ	ΕΝΔΟ-ΦΩΝΟΝ
⠲	⠶	⠖	⠴	⠒	⠢

Ἐπίσης, δίνονται κωδικοί, ὅταν εἶναι ἀναγκαῖο, πού ἐπισημαίνουν τή μεταφορά τοῦ μέλους στήν ὑπατοειδή, νητοειδή ἤ μεσοειδή περιοχή.

ΜΕΣΟΕΙΔΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗ	ΝΗΤΟΕΙΔΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗ	ΥΠΑΤΟΕΙΔΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗ
⠅	⠈	⠠

Ὑπάρχουν κωδικοί γιά ὅλα τά φθορικά σημεῖα. Αὐτά ἔχουν ὡς ἑξῆς:

	ΝΗ	ΠΑ	ΒΟΥ	ΓΑ	ΔΙ	ΚΕ	ΖΩ′	ΝΗ′
ΔΙΑΤΟΝΙΚΗ ΦΘΟΡΑ	⠼	⠇	⠇	⠡	⠅	⠅	⠌	⠬
ΧΡΩΜΑΤΙΚΗ ΦΘΟΡΑ Β' ΗΧΟΥ				⠭	⠯			
ΧΡΩΜΑΤΙΚΗ ΦΘΟΡΑ ΠΛ. Β′		⠿			⠽			
ΕΝΑΡΜΟΝΙΟΣ ΦΘΟΡΑ							⠜	

Οἱ χρόες μεταφέρονται ὡς ἑξῆς:

ΖΥΓΟΣ	ΚΛΙΤΟΝ	ΣΠΑΘΗ
⠇ ⠼	⠇ ⠬	⠇⠜

Τέλος, τά σημεῖα ἀλλοιώσεων μεταφέρονται κατά ἀντιστοιχία μέ τό διεθνή μουσικό κώδικα μπράιγ. Χρησιμοποιοῦνται εἰδικοί κωδικοί γιά τή γενική δίεση τοῦ Βου καί τή γενική ὕφεση τοῦ Ζω:

ΔΙΕΣΙΣ	ΥΦΕΣΙΣ	ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΣΙΣ	ΓΕΝΙΚΗ ΥΦΕΣΙΣ
⠩	⠣	⠯	⠯

3. *Ὁ ἠλεκτρονικός κώδικας βυζαντινῆς παρασημαντικῆς σέ μορφή μπράιγ*

Ὁ ἠλεκτρονικός κωδικας βυζαντινῆς παρασημαντικῆς σέ μορφή μπράιγ βασίζεται στή μέθοδο Χρυσαφίδη σέ συνδυασμό μέ το διεθνη μουσικο ἠλεκτρονικό μουσικό κώδικα μπράιγ. Ὅπως καί στό σύστημα Χρυσαφίδη, τό ὑμνολογικό κείμενο καί τό ψαλτικό μέλος μεταφερεται στό ἠλεκτρονικό ψαλτικό μπράιγ μέ διεθνεῖς λατινικους χαρακτῆρες, οἱ ὁποῖοι ἀντιστοιχοῦν στόν κάθε ἑξάστιγμο κωδικό.

Στόν παρακάτω πίνακα δίνονται οἱ κωδικοί μεταφορᾶς τοῦ ψαλτικοῦ μέλους στόν ἠλεκτρονικό κώδικα μπράιγ:

ΝΗ	ΠΑ	ΒΟΥ	ΓΑ	ΔΙ	ΚΕ	ΖΩ	Παῦσις	ΧΡΟΝΙΚΗ ΔΙΑΡΚΕΙΑ
y	z	&	=	(	!	)	m	4 χρόνοι
n	o	p	q	r	s	t	u	2 χρόνοι
?	:	$	]	\	[	w	v	1 χρόνος
d	e	f	g	h	i	j	x	½ χρόνος

Οἱ ἄχρονες ὑποστάσεις καί ἡ πεταστή μεταφέρονται ὡς ἑξῆς:

ΠΕΤΑΣΤΗ	ΑΝΤΙΚΕ-ΝΩΜΑ	ΒΑΡΕΙΑ	ΨΗΦΙ-ΣΤΟΝ	ΟΜΑΛΟΝ	ΣΥΝΔΕ-ΣΜΟΣ	ΕΝΔΟ-ΦΩΝΟΝ
8	4	7	6	0	c	5

Ἡ ἐπισήμανση τῆς μεταφορά τοῦ μέλους στήν ὑπατοειδή, νητοειδή ἤ μεσοειδή περιοχή δίνεται ὡς ἑξῆς:

ΜΕΣΟΕΙΔΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗ	ΝΗΤΟΕΙΔΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗ	ΥΠΑΤΟΕΙΔΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗ
^	@	,

Γιά τά φθορικά σημεῖα στόν ἠλεκτρονικό κώδικα χρησιμοποιοῦνται τά παρακάτω σύμβολα:

	ΝΗ	ΠΑ	ΒΟΥ	ΓΑ	ΔΙ	ΚΕ	ΖΩ′	ΝΗ′
ΔΙΑΤΟΝΙΚΗ ΦΘΟΡΑ	#	I	_	*	.	k	/	+
ΧΡΩΜΑΤΙΚΗ ΦΘΟΡΑ Β′ ΗΧΟΥ				.k	_k			
ΧΡΩΜΑΤΙΚΗ ΦΘΟΡΑ ΠΛ. Β′		_l			.l			
ΕΝΑΡΜΟΝΙΟΣ ΦΘΟΡΑ							>	

Οἱ χρόες μεταφέρονται ὡς ἑξῆς:

ΖΥΓΟΣ	ΚΛΙΤΟΝ	ΣΠΑΘΗ
_#	_+	_>

Τά σημεῖα ἀλλοιώσεων, ἡ γενική δίεσις τοῦ Βου καί ἡ γενική ὕφεσις τοῦ Ζω μεταφέρονται ὡς ἑξῆς:

ΔΙΕΣΙΣ	ΥΦΕΣΙΣ	ΓΕΝΙΚΗ ΔΙΕΣΙΣ	ΓΕΝΙΚΗ ΥΦΕΣΙΣ
%	<	_*	_/

Τέλος, οἱ χαρακτῆρες τοῦ ἑλληνικοῦ ὑμνολογικοῦ κειμένου μποροῦν να μεταφερθοῦν κατά ἀντιστοιχία μέ τό διεθνές ἠλεκτρονικό σύστημα μπράιγ ὡς ἑξῆς:

α	β	γ	δ	ε	ζ	η	θ	ι	κ	λ	μ
a	b	g	d	e	z	>	?	i	k	l	m
ν	ξ	ο	π	ρ	σ	τ	υ	φ	χ	ψ	ω
n	x	o	p	r	s	t	y	f	h	&	j
αι	ει	οι	αυ	ευ	ου	ηι	υι	.	;	!	κεφαλαι-οδείκτης
<	%	[	*	:	u	\	]	4	5	6	.

Μέ βάση τόν ἠλεκτρονικό ψαλτικό κώδικα μπράιγ τό Κεκραγάριο τοῦ πρώτου ἤχου ἀπό τό *Ἀναστασιματάριον* τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου μεταφέρεται ὡς ἑξῆς:

```
.>hos prjtos .pa

.ky-8$ ri-: e-: e-$ ke-6q kra-p xa-4:'d pros-7dj? se-8$o %s-:
sa-8r ku-]\ son-7]'fe4f: mu:' %-f sa-]6<hg ku-f:' son-ef:
mu-7?w .ky-?:$gh ri-7]'fe4f: e-o
.ky-8\ ri-] e-] e-\ ke-6[<w kra-[\ xa-8]'$
pro-: os-$ se-ghq %-:
sa-: ku-: so-6]'f:d on-ej mu-72djit
pro-r shes-0q t>-] fj-$ n>-]hg$: t>s-7dj?
de-o >-fg$ se-]\ j-7]'fef js-: mu-o
en-] tj-] ke-$ kra-] ge-6@n n<->t me-s
pros-4\'g se-7!(=&gh]'
%-f sa-]\ ku-r so-gh on-gf mu-o
.ky-$]8\'g ri-7]'fe4f: e-o'
```

Τά πλεονεκτήματα ἀπό τή χρήση τοῦ ἠλεκτρονικοῦ ψαλτικοῦ κώδικα εἶναι μεγάλα. Μέ αὐτόν τόν τρόπο ὁ μουσικός δύναται νά γράφει, νά διαβάζει καί νά ἐπεξεργάζεται εὔκολα ψαλτικό μέλος σέ μορφή μπράιγ, ἀκριβῶς ὅπως ἕνα κείμενο ἐπεξεργασίας πάνω στήν ἐπιφάνεια τῆς ὀθόνης τοῦ ὑπολογιστῆ. Τό ἠλεκτρονικό αὐτό κείμενο μπορεῖ νά ἀποθηκευτεῖ ἤ νά ἐκτυπωθεῖ σέ ἐκτυπωτή ἀνάγλυφης μορφῆς. Ἕνα μουσικό βιβλίο σέ ἠλεκτρονική μορφή καταλαμβάνει λίγα μόνο kilobytes, μεταφέρεται εὔκολα μέ ἕνα σύστημα ἀποθήκευσης, ἐνῶ ἕνα μουσικό βιβλίο ἁπτικῆς μορφῆς ἔχει τουλάχιστον πενταπλάσιο ὄγκο ἀπό τό ἀντίστοιχο βιβλίο γιά βλέποντες.

Εὔκολα μπορεῖ νά μεταγραφεῖ σέ μορφή μπράιγ, νά ἐπεξεργασθεῖ καί νά ψαλεῖ ὁποιοδήποτε μουσικό κείμενο σέ ἀργό στιχηραρικό ἤ παπαδικό μέλος, ἐνῶ μέ τίς μέχρι τώρα ἐπικρατοῦσες συνθῆκες ἡ ἀπομνημόνευση τοῦ μέλους θά ἦταν ἀδύνατη ἤ τουλάχιστον ἕνα πολύ δυσχερές καί χρονοβόρο ἐγχείρημα. Μέ αὐτόν τόν τρόπο πρόσωπα μέ προβλήματα ὅρασης μποροῦν τόσο νά γνωρίζουν κάθε λεπτομέρεια τοῦ μουσικοῦ κειμένου, ὅσο καί νά τό ἀποδίδουν θαυμάσια σέ ἀτομικό ἤ σέ χορωδιακό ἐπίπεδο. Ἐπιπρόσθετα, μέ τόν ἠλεκτρονικό κώδικα παρασημαντικῆς μποροῦν νά μεταγραφοῦν καί παραδοσιακά τραγούδια.

Τέλος, μέ αὐτό τό σύστημα μεταφορᾶς καί μέ τή χρήση τοῦ διαδικτύου ἐξασφαλίζεται ἡ δυνατότητα σέ ἱεροψάλτες καί μουσικούς μέ προβλήματα ὅρασης ἀπό ὅλο τόν κόσμο νά προσεγγίζουν καί νά μελετοῦν εὐκολότερα τήν ψαλτική τέχνη. Μποροῦν ἐξ ἀποστάσεως νά ἔχουν πρόσβαση σέ μουσικά ἀρχεῖα, νά ἐπικοινωνοῦν καί νά συνεργάζονται πάνω στόν τομέα τῆς μουσικῆς. Ἀνοίγονται μέ αὐτόν τόν τρόπο νέες προοπτικές στό χῶρο τῆς ψαλτικῆς τέχνης γιά τά πρόσωπα μέ προβλήματα ὅρασης.

4. *Παραδείγματα μεταφορᾶς ψαλτικοῦ κείμενου στό σύστημα μπράιγ καί στό ἠλεκτρονικό ψαλτικό σύστημα μπράιγ μέ βάση τή μέθοδο Χρυσαφίδη.*

4.1 Μεταφορά τῆς ἀργῆς καταβασίας «Πόντῳ ἐκάλυψε» τοῦ Πέτρου Πελοποννησίου[21] τοῦ πρώτου κανόνα τῆς ἑορτῆς τῆς Πεντηκοστῆς στό σύστημα μπράιγ καί στό ἠλεκτρονικό ψαλτικό σύστημα μπράιγ.

21. Ἰωάννου Πρωτοψάλτου, *Εἱρμολόγιον Καταβασιῶν τοῦ ὅλου ἐνιαυτοῦ. Ἀργὸν τὲ καὶ σύντομον*, Κωνσταντινούπολις [5]1905, σ. 83.

Τῇ Κυριακῇ τῆς Πεντηκοστῆς. Πέτρου τοῦ Πελοποννησίου

Ὠδὴ Α΄. Ἦχος βαρὺς Γα.

Π ο ον τω ε χα λυ υ ψε Φα ρα ω ω συν αρ μα σι ινηη

ο συν τρι βων πο λε ε μους εν υ ψη λω ω βρα χι ο

νι ιηη α σω μεν α α αυ τω. ο ο τι δε ε δο ο ο

ο ξα α α σαι

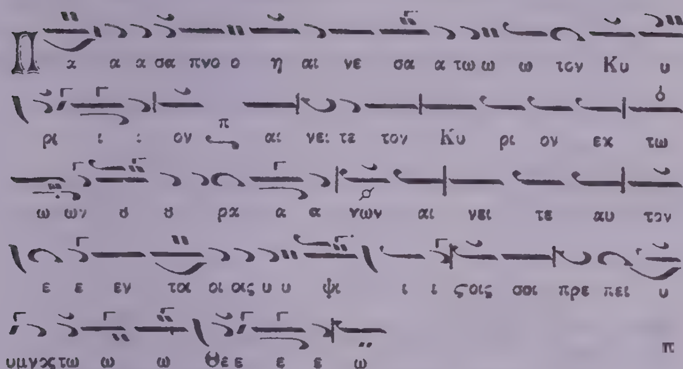
.>hos barys. ga
.po-[\ ntj-\ e-\ ka-s ly-]\ %e-r .fa-] ra-] j-\[syn-6>t ar-s
ma-r sin-7h]' o-] syn-] tri-6t bjn-s po-r le-hiij mus-\en-\
y-0r %y-q lj-\[bra-t hi-s o-r ni-7\q' a-6t sj-s men-r *-7gf]
tj-r o-rq ti-p de-:$ do-]'h]$ xa-:$]*$ st<-q'

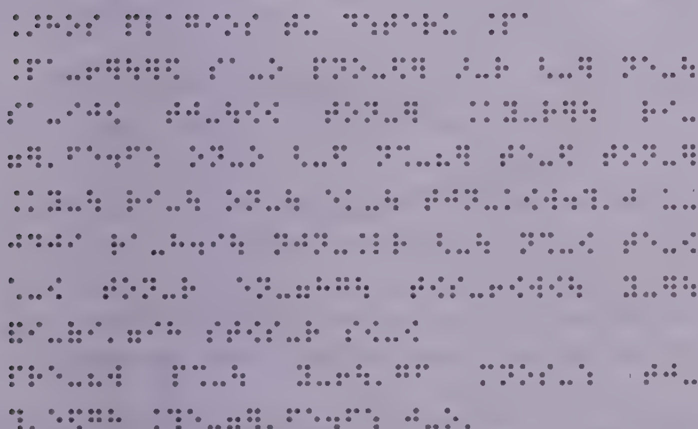
4.2. Πασαπνοάριον πλαγίου τοῦ δευτέρου ἀπό τό *Ἀναστασιματάριον*[22]. Μεταφορά του στό σύστημα μπράιγ καί στό ἠλεκτρονικό ψαλτικό σύστημα μπράιγ.

---

22. Πέτρου Λαμπαδαρίου τοῦ Πελοποννησίου, *Ἀναστασιματάριον, Ἀργόν καί Σύντομον*, ἔκδ. Ἀδελφότητος Θεολόγων "ΖΩΗ", Ἀθῆναι 1990, σ. 281.

Εἰς τοὺς Αἴνους.

.>hos plagios tu d: teru . pa
.pa-6]\]$ sa-o pno-$] >-r <-] ne-\ sa-ij[tj-\[[
ton-] .ky-r]\ ri-7]'fe4f: on-o <-$ n%-8] te-$ ton-]
.ky-\ ri-\ on-\ ek-\ tjn-k[w4?'j u-jdji ra-h4i\ njn-r
<-\ n%-[te-[*-[ton-r en-7hg\ t[s-6[w[\ y-]\
&i-(i'7ih st[s-r s[-[pre-8w p%-\ y-6\'gf
mnos-: tj-?'e$gh .?e-7]'fe4f: j-o'

4.3 Μεταφορά τοῦ ἰδιομέλου τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς ἑορτῆς τῶν Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου «Τὰ κατά πόλιν δεσμά», σέ διασκευή Λυκούργου Πετρίδη[23], στό σύστημα μπράιγ καί στό ἠλεκτρονικό ψαλτικό σύστημα μπράιγ.

ἨΧΟΣ Α΄ ΠΑ

Νη. ΠΑ...
Τα κα τα πο λιν δε σμα και ται
θλι ι ψει εις σου τι ει δι η γη
η σε ται εν δοξε Α α πο ο
ο στο ο λε Πα α αυ λε η τις
παρα στησει τους α γω νας και τους κο ο
πους σου ους ε κο πι ι α σας
εν τω ευ αγγε λι ω του ου

23. *Δοξαστάριον Β΄*, Θεσσαλονίκη 1987, σσ. 468 καί 469.

Χρι ι στου ι να πα αν τας

κε ερ δι ι σης και Χρι στω προ σα

γα α α γη ης την ε ευ κλη σι

ι ι αν αλ λα ταυ την αι τη η σαι

φυ λατ τειν την κα λην σου ο μο λο ο γι ι

ι αν μεχρι τε λευ ταιας α να πνο ης

Πα αυ λε Α πο ο στο λε και δι

δα α σκα λε των ευ κλη η σι ι

ι ων

.>hos prjtos .pa
ta-? ka-: ta-$ po-]lin-] de-$ sma-] k<-$ tas-:
?li-e<f$ &%s-?: su-o tis-8\ di-] >-] g>-8<r
se-]<$ t<q en-\ do-] xe-8q a-7$: po-7dj?o
sto-fg$ le-]\ .p*7]'fe4f: le-o
>-:q tis-8$ pa-: ra-$ st>-] s%-] tus-] a-\ gj-[nas-\ k<-] tus-]
ko-8r pus-7]$ su-q us-8\ e-] ko-\ pi-[a-\<$ sas-]
en-] tj-] :-] a-] gge-$ li-8r j-o tu-$]4\'g
.hri-4]'fef7fe stu-o i-: na-$ pa-4[ntas-$
ke-: di-ef s>s-? k<? .hri-: stj-] pro-] sa-$

ga-6\]$: g>s-7dj? t>n-o e-fg$ kkl>-]\ si-4]'ffef7fe an-o
a-: lla-$ t*-8] t>n-$ <-]\ t>-] s<-$
fy- : la-ef$ t%n-o t>n-: ka-: l>n-4] su-$ o-: mo-8o lo-?: gi-ef7fe
an-o me-8\ hri-] te-] l:-$ t<-8r as-]$ a-o na-$]4\'g
pno-$] >s-]v .p*-gh$ le-] a-\ po-<w[sto-7gf$ le-]\ k<-gf di-:
da-fg\ ska-\ le-\ tjn-8]'f e-o kkl>-$]4\'g si-4]'f7$: jn-o'

Μενελάου Βουλογιώργου

Ἡ μετάνοια κατά τήν Παλαιά Διαθήκη

Εἰσαγωγή

Ἡ μετάνοια συνδέεται μέ τό γεγονός τῆς σωτηρίας τοῦ ἀνθρώπου. Πρόκειται γιά τή συνειδητή τοποθέτηση τοῦ ἀνθρώπου ἔναντι τῆς προτέρας ἁμαρτητικῆς κατάστασης. Συνδέεται ἐπίσης μέ τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν καί μέ τή βούληση τοῦ ἀνθρώπου γιά ἐπικοινωνία μέ τό Θεό. Ὁ ὅρος μετάνοια ἐτυμολογικά προέρχεται ἀπό τήν πρόθεση "μετά" καί τό οὐσιαστικό "νοῦς" καί σημαίνει μεταβολή τοῦ νοῦ, ἀλλαγή στόν τρόπο σκέψης τοῦ ἀνθρώπου. Τήν λέξη μετάνοια τήν συναντᾶμε στά ἔργα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων καί στήν Ἁγία Γραφή ἀλλά μέ διαφορετική σημασία. Ἐνῶ κατά τούς φιλοσόφους ἔχει νοηματική σημασία, στήν Παλαιά καί τήν Καινή Διαθήκη ἔχει κυρίως θρησκευτική ἔννοια κι ἀναφέρεται στή μεταστροφή καί μεταμέλεια τῶν ἀνθρώπων.

Ὁ ὅρος "μετάνοια" ὑπῆρχε σέ χρήση καί στήν προχριστιανική ἑλληνική γραμματεία· ἡ πρώτη ἐμφάνιση τοῦ ὅρου σημειώνεται κατά τόν 5ο αἰῶνα στόν Θουκυδίδη[1]. Παρεμφερεῖς ὅροι τῆς μετανοίας εἶναι ἡ μεταμέλεια, μετάγνοια, μετάγνωση. Στήν Παλαιά Διαθήκη ὁ ὅρος πού χρησιμοποιεῖται περισσότερο εἶναι τό ρῆμα "sub" πού ἀποδίδει τήν ἔννοια τῆς μεταστροφῆς. Ἡ θρησκευτική χροιά τοῦ ὅρου δηλώνει τήν ἀπομάκρυνση τοῦ ἀνθρώπου ἀπό ὁτιδήποτε ἐφάμαρτο καί τή στροφή πρός τό Θεό. Στήν Παλαιά Διαθήκη ἡ μετάνοια σημαίνει ἀποστροφή τῆς ἁμαρτίας, ἐγκατάλειψή της καί ἐν συνεχεία προσέγγιση τοῦ Θεοῦ.

---

1. Νικολάου Μπεζεντάκου, *Ἡ ἔννοια τῆς μετανοίας στόν Ὅμηρο*, Ἀθήνα 1980, σ.18 Βλ. Ἰωάννου Ἀγγελοπούλου, *Ἡ μετάνοια κατά τήν Ὀρθόδοξον Καθολικήν Ἐκκλησίαν*, Ἀθήνα 1998, σ.σ.13-14.

Κατά τή μελέτη κειμένων τῆς Π. Διαθήκης[2] παρατηροῦμε ὅτι ἡ μετάνοια ἀναφέρεται στή σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τό Θεό κι ἔχει διπλή μορφή, τή συλλογική καί τήν ἀτομική. Ἡ πρώτη περιλαμβάνει ὅλο τόν λαό τοῦ θεοῦ, τόν Ἰσραήλ καί ἡ δεύτερη εἶναι προσωπική καί συνδέεται ἄμεσα μέ τόν ἐσωτερικό κόσμο τοῦ ἀνθρώπου. Σύμφωνα μέ τήν διδασκαλία τῆς Π. Διαθήκης ὁ ἄνθρωπος μέ τά ἔργα του παραβαίνει τό νόμο τοῦ Θεοῦ καί ἀπομακρύνεται ἀπό αὐτόν καί ἡ μετάνοιά του ἀποτελεῖ τόν κατεξοχήν δρόμο ἐπιστροφῆς.

Ἐπιγραμματικά ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἀναφέρει γιά τή μετάνοια ὅτι εἶναι "ἡ ἐπί τό βέλτιον μεταβολῆς"[3]. Ἀντίστοιχα ὁ ἅγιος Μάξιμος ὁ Ὁμολογητής ἀναφέρει σχετικά : "*ἀξίως τῆς μετανοίας προσέταξεν αὐτῷ ποιεῖσθαι καρπούς. Τουτέστι, πρός τούς φαινομένους τρόπους μεταποιῆσαι τήν κρυπτομένην τῆς καρδίας διάθεσιν*"[4]. Ἡ μεταστροφή τοῦ ἐσωτερικοῦ εἶναι τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἀναμφίβολα ἐπίπονη καί πολλές φορές χρονοβόρα[5].

Ἡ μελέτη ἀποτελεῖται ἀπό τρεῖς ἑνότητες: στήν πρώτη ἑνότητα ἀναφέρεται ἡ ἔννοια τῆς μετανοίας ὅπως γινόταν ἀντιληπτή ἀπό τόν Ἰσραηλιτικό λαό. Στή δεύτερη ἑνότητα καταγράφεται ἡ σχέση τῆς μετάνοιας μέ τίς θυσίες, πού λάβαιναν χώρα σύμφωνα μέ τό τελετουργικό τυπικό τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ. Στήν τρίτη ἑνότητα παρουσιάζεται ἡ μετάνοια μέσα ἀπό τή διδασκαλία τῶν προφητῶν.

α) Ἡ Μετάνοια στόν Ἰσραήλ

Ὁ Ἰσραήλ καταλήγει νά εἶναι ἕνας λαός ἐγκλωβισμένος στήν ἁμαρτία καί χρειάζεται νά ἀκολουθήσει τά παρακάτω στάδια τῆς μετανοίας γιά νά δύναται ἐκ νέου νά ἀποκαταστήσει τίς σχέσεις του μέ τό Θεό.

Τό ἀρχικό στάδιο τῆς μετανοίας εἶναι ὁ ἔλεγχος τῆς ἴδιας τῆς ἁμαρτίας. Ὁ Θεός ἐλέγχει τόν ἄνθρωπο, γιά νά μπορέσει νά ἐπιτευχθεῖ μέσα στόν ἁμαρτάνοντα ἡ ὀντολογική αὐτή ἀλλαγή, δηλαδή ἡ μετάνοια. Ὁ Θεός ἐπιζητεῖ τῆ μετάνοια ἀπό τόν Ἰσραήλ ὡς ἔθνος ἀλλά καί ἀπό τόν κάθε ἕναν ἰσραηλίτη ξεχωριστά. Τό ἑπόμενο στάδιο τῆς μετανοίας εἶναι ἡ τιμωρία, ἡ ὁποία παίρνει σάρκα καί ὀστά διά τῶν συμφορῶν πού ἐπιτρέπει ὁ Θεός νά συμβοῦν στούς

---

2. Δημητρίου Βακάρου Πρωτοπρεσβυτέρου, *Τό Μυστήριο τῆς Μετανοίας καί Ἐξομολογήσεως, ἱστορία καί πράξη*, Θεσσαλονίκη 1999. σέλ. 25.

3. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία πρός τούς σκανδαλισθέντας*, ΕΠΕ τ.33 σ.628.

4. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, *Περί Θεολογίας* , ἑκατ. Α' , κεφ. κγ' . Φιλοκαλία Β' ,ἐκδόσεις "Τό Περιβόλι τῆς Παναγίας", σ.107

5. Δημητρίου Βακάρου, *ὅπ. π.*, σ. 29.

ἀνθρώπους, πού ἔχουν ὡστόσο παιδαγωγικό χαρακτήρα. Ὁ Γιαχβέ τιμωρεῖ τόν Ἰσραήλ γιατί ἔχει ἀφήσει τή λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καί καταλήγει στήν εἰδωλολατρία. Ὁ λαός καταλαβαίνει ὅτι ἔχει ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τόν Θεό καί ἀφοῦ ἀναγνωρίσει τό λάθος του, ἀναζητεῖ τότε τή βοήθειά Του. Ὁ Θεός ἀρκεῖται στήν εἰλικρινῆ μετάνοια καί δέν ἔχει ἀξίωση γιά ὁτιδήποτε περισσότερο. Τό τρίτο στάδιο οὐσιαστικά πρόκειται περί τῆς πραγματικῆς ἀποστροφῆς τῆς ἁμαρτίας. Αὐτός πού μετανοεῖ καί ἔχει συντριβή καί δάκρυα ἀποφασίζει νά ἀποστραφεῖ τήν ἁμαρτία καί νά στραφεῖ πρὸς τό Θεό[6]. Ἡ μετάνοια ὁλοκληρώνεται στό τέταρτο στάδιο τό ὁποῖο γιά νά ὁλοκληρωθεῖ προϋποθέτει τήν ἐπίτευξη τῆς καινῆς καρδιᾶς τοῦ καινοῦ πνεύματος ἀπό μέρους τῶν ἀνθρώπων οὕτως ὥστε νά δύνανται ἀφ᾽ ἑνός νά δεχτοῦν τίς θεῖες συμβουλές καί ἀφ᾽ ἑτέρου νὰ τίς κατανοήσουν καί νά τίς τηρήσουν[7].

Ἀπαραίτητο λοιπόν εἶναι, ἡ ὕπαρξη καθαρῆς καρδιᾶς γιά νά ἐπιδείξει ὁ ἄνθρωπος ἔργα μετάνοιας καθώς ἐπίσης χρειάζεται νά ὑπακούει στόν Κύριο ἐάν θέλει νά ἀπομακρυνθεῖ ἀπό τήν ἁμαρτία. Ἡ ἐπίδειξη μετανοίας ἀποτελεῖ βασική προϋπόθεση γιά τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν. Ὁ Ἰσραήλ στήν Παλαιά Διαθήκη ἔνιωθε τήν ἀνάγκη αὐτή καθώς καί τόν κίνδυνο πού θά ἀντιμετώπιζε ἐάν δέν ἔπραττε τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Αὐτό εἶχε ὡς συνέπεια κατά καιρούς νά πράττει ἔργα μετανοίας ὅπως νηστεία καί ἄλλα πού θά ἀναφερθοῦν παρακάτω. Αὐτό σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἔκανε προσπάθειες γιά νά ἀποκτήσει ἐγκράτεια καί νά ἀφοσιωθεῖ μ᾽ αὐτό τόν τρόπο περισσότερο στόν Θεό καί νά γνωρίσει συγχρόνως πιό καλά καί τόν ἑαυτό του.

Ὁ Ἱερεμίας καθιέρωσε στόν Ἰσραήλ νά ὑπάρχουν οἱ ἡμέρες μετανοίας καί κατά τήν βαβυλώνιο αἰχμαλωσία. Αὐτές οἱ ἡμέρες δόθηκαν στόν Ἰσραήλ γιά νά προσεύχεται, νά νηστεύει καί νά μετανοεῖ. Ὑπῆρξαν φορές πού οἱ ἰσραηλίτες νήστευαν τρεῖς ἡμέρες χωρίς νερό καί φαΐ. Ἡ πλήρης ἀσιτία γινόταν ἀποδεκτή ἀπό τό Θεό ὡς ἔργο μετανοίας. Ὁ Ἰεζεκιήλ καταλαβαίνει ὅτι ὁ λαός τοῦ Ἰσραήλ ἀπό τήν ἀρχή δέν εἶχε δείξει τόν πρέποντα σεβασμό καί ἀγάπη πρός τό Θεό καί ὅτι χρειαζόταν καθοδήγηση γιά νά Τόν γνωρίσει καλύτερα. Ὁ προφήτης παρουσιάζει τό πόσο ἁμαρτωλός ἦταν ὁ Ἰσραήλ παρομοιάζοντάς τον μέ τό ξύλο τῆς ἀμπέλου, δηλαδή μέ κληματόβεργα. Εἶναι ξύλο πού δέν μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ πουθενά, ὁπότε παρουσιάζει τόν Ἰσραήλ ὡς μία κληματόβεργα,

---

6. Χριστοφόρου Σταυρόπουλου, *Ποιμαντική τῆς μετανοίας*, ἐκδόσεις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1983, σ.92.

7. Δημητρίου Βακάρου, *ὅπ. π.* , σ.σ.37-38.

ἀνίκανο ἀπό μόνο του νά μπορεῖ νά πράξει τό παραμικρό. Γιά τό λόγο αὐτό, ὁ Θεός δέν θά δείξει ἔλεος ἀλλά θά φέρει τήν καταστροφή, ἐπειδή ὁ Ἰσραήλ δέν ὑπάκουσε στίς ἐντολές Του. Ὁ ἴδιος ὁ Γιαχβέ λέει ὅτι τό κλῆμα εἶναι ἄχρηστο καί ἄκαρπο καί γι᾽ αὐτό θά ἔρθει ἡ καταστροφή στόν Ἰσραήλ. Αὐτό θά συμβεῖ, ἀπό τή στιγμή πού δέν στρέφουν οἱ Ἰσραηλίτες τό βλέμμα τους πρός τό Θεό ἀλλά πρός τήν ἁμαρτία καί συγκεκριμένα ἐπιζητοῦν τήν εἰδωλολατρία. Ὁ Ἰσραήλ εἶναι κατά τόν Ἡσαΐα(5,1-6) ὁ "*ἠγαπημένος ἀμπελών*" τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος , παρά τήν ἰδιαίτερη περιποίηση του , δέν ἀπέδωκε καρπούς καί ἐγκαταλείφθηκε στήν τύχη του. Σύμφωνα μέ τόν προφήτη Ἱερεμία(2,21) εἶναι ἡ "*ἄμπελος ἡ καρποφόρος*", ἡ ὁποία, παρά τήν ἐξαιρετική της ποικιλία μετατράπηκε σέ ἄγρια. Κατά τὸν Ὠσηέ(10,1) ὁ Ἰσραήλ εἶναι ἡ "*ἄμπελος ἡ εὐκληματοῦσα*", τῆς ὁποίας τό πλῆθος τῶν καρπῶν ἦταν ἐνδεικτικό τοῦ πλήθους τῶν ἀνομιῶν της[8]. Ὁ προφήτης ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἰσραήλ ἦταν γεμᾶτος ἀπό ἁμαρτίες καί γιά τό λόγο αὐτό ὁ Θεός πῆρε τήν ἀπόφαση νὰ ὁδηγήσει τόν περιούσιο λαό Του στήν καταστροφή. Ὁ προφήτης βλέπει τήν ἁμαρτία ὡς πονηρία καί τούς ἀνθρώπους ὡς ἁμαρτωλούς ἐπειδή τήν δέχονται.

Ἐπίσης στόν λαό αὐτό συναντᾶται ἡ ἐξορία. Αὐτό ἔγινε γιά νά συνειδητοποιήσει ὁ Ἰσραήλ τήν ἁμαρτία πού ἔκαμνε καί νά καταλάβει τό λάθος του, ὅπως ἀναφέρεται στό Δευτερονόμιο. Μετά τήν ἐξορία, ἡ μετάνοια ἀποκτᾶ μιά σημαίνουσα θέση στή συνείδηση τῶν ἀνθρώπων.

Οἱ Ἰσραηλίτες ἁμάρταναν κατά τοῦ πλησίον διά τῆς ἁρπαγῆς κτημάτων, οἰκονομικῶν ἐκβιασμῶν, κυρίως διά τῶν κοινωνικῶν ἀδικιῶν κ.ἄ. Αὐτό παρατηροῦνταν συχνότερα στίς ἀσθενέστερες κοινωνικές ὁμάδες τῶν πτωχῶν, τῶν χηρῶν καί τῶν ὀρφανῶν[9]. Οἱ ἁμαρτίες πού διαπράττονταν κατά τοῦ πλησίον προέρχονταν κυρίως ἀπό τόν ἐγωισμό, τό φθόνο, τήν φιλαργυρία καί ἔτσι ὁδηγοῦνταν οἱ ἄνθρωποι ἕως καί τόν φόνο. Ὁ Ἰσραήλ διέπραττε καί ἄλλες ἁμαρτίες ὅπως πορνεία καί μάλιστα καί πνευματική πορνεία, δηλαδή εἰδωλολατρία. Ὁ προφήτης ὅταν μιλάει γιά τιμωρία δέν ἀναφέρεται μόνο στόν Ἰσραήλ ἀλλά καί στούς εἰδωλολάτρες καί λέει πώς γι᾽ αὐτά πού ἔκαναν οἱ εἰδωλολάτρες στόν Ἰσραήλ θά τιμωρηθοῦν. Βέβαια θά πρέπει νά τιμωρηθεῖ πρῶτα ὁ Ἰσραήλ γιατί ὁ Θεός ἔδωσε τήν χάρη Του πρῶτα σέ αὐτόν καί αὐτός τήν

---

8. Γεωργίου Γαλίτη, "Ἡ μετάνοια κατά τήν καινή Διαθήκη", Γρηγόριος Παλαμᾶς τ. 57 (1973) σ.151.

9. Θεολόγου Παρασκευαΐδη Ἀρχ., "*Τό κήρυγμα περί μετανοίας τοῦ προφήτου Ἱερεμίου*", Θεολογία τ.6 (1928) Ἀθήνα σ.319.

ἐκμεταλλεύτηκε καί ἔδειξε ἀνυπακοή. Ἔτσι ἔρχεται ἡ τιμωρία στόν λαό τοῦ Ἰσραήλ γιατί δέν ὑπάκουσε στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός εὐαρεστεῖται ὅταν ὁ λαός ὑπακούει σ᾽ Αὐτόν . Ὅταν ὁ λαός ὁδηγεῖται πρός τήν εἰδωλολατρία τότε ὁ ναός του χάνει τήν ἀξία του καί γίνεται εἰδωλολατρικός, μιαίνεται. Ἡ "τιμωρία" δίνεται γιά τή βελτίωση τοῦ λαοῦ, νά καταλάβει ὅτι αὐτό πού πράττει δέ συμβαδίζει μέ τό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί ἔτσι νά μήν ὁδηγηθεῖ ξανά σ᾽ αὐτό. Ὁ κάθε ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά ἀποφύγει τήν ἐνοχή καί θεωρεῖ ὡς φταῖχτες τῆς ἐνοχῆς του τούς ἄλλους, ἐνῶ ἀντίθετα ἡ τιμωρία ὁδηγεῖ τούς ἀνθρώπους σέ μετάνοια.

Οἱ ψαλμοί ἀναφέρονται στήν μετάνοια τοῦ ἀνθρώπου καί στήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός βλέποντας τόν λαό συνεχῶς νά παραμένει ἀμετανόητος τότε τόν παιδαγωγεῖ. Ὑφίσταται βέβαια κάποια διάκριση στίς ἁμαρτίες ἀνάλογα μέ τό κακό πού διαπράττεται καί ἀντίστοιχα καί στά μέτρα τῆς παιδαγωγίας τοῦ Θεοῦ. Οἱ ψαλμοί τῆς μετανοίας (στ', λβ', λη', ν', ρα', ρκθ', ρμβ') ὑπενθυμίζουν καί προλέγουν σέ πολλά σημεῖα τό ἔλεος πού θά ὑπάρχει στή χριστιανική περίοδο[10]. Ὁ Θεός θά τούς πλύνει καί θά τούς καθαρίσει ὅλους ἄν αὐτοί ἔρθουν γιά νά λυτρωθοῦν. Ὅταν ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἁμαρτωλός διακατέχεται ἀπό ἀγωνία, φόβο. Βλέπει τόν Θεό καί τρομάζει γιατί δέν νοιώθει τή θεία ἀγάπη. Ἀπό τή στιγμή ὅμως πού καταλάβει τό λάθος του καί ζητήσει συγνώμη, νιώθει συμφιλιωμένος καί ἔχει χαρά. Στόν Ἰσραήλ συναντοῦμε τήν ἐξορία. Αὐτό ἔγινε γιά νά συνειδητοποιήσει ὁ Ἰσραήλ τήν ἁμαρτία πού διέπραξε.

β) Ἡ Μετάνοια καί οἱ θυσίες

Ὁ Ἰσραήλ ἔδειχνε σημεῖα μετανοίας. Ἕνα ἀπό αὐτά ἦταν ἡ νηστεία. Προσπαθεῖ ὁ λαός νά ζητήσει συγχώρηση γιά νά μήν δεχθεῖ ξανά τήν τιμωρία τοῦ Θεοῦ. Κάνει τελετουργίες, ἐξομολογεῖται τίς ἁμαρτίες του γεγονότα πού δείχνουν τή μεταστροφή του. Ἐπίσης σκίζει τά ἐνδύματά του καί φοράει τόν τρίχινο σάκο (Γ' Βασ. 20,31εξ, Δ' Βασ. 6,30 19,1εξ, Ἠσ.22,12, Ἰων 3,5-8). Καταφεύγει σέ ἐξιλαστήριες θυσίες(Ἀρ. 16,6-15)[11]. Στίς τελετουργικές συγκεντρώσεις, ἀκούγονται βογκητά καί κραυγές πένθους (Κρ. 2,4, Ἰλ.1,13/ 2,17). Ὑπῆρχαν περιπτώσεις πού ἐγκατέλειπαν τή λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καί λάτρευαν τά εἴδωλα, γεγονός πού ἔβρισκε ἀντίθετους τούς προφῆτες οἱ ὁποῖοι τόνιζαν τή σημασία

---

10. Αἰμιλιανοῦ Τιμιάδου, Μητροπολιτου Καλαβρίας, *Αἱ ἀρχαί τῆς μετανοίας*, Ἀθήνα 1967, σ.74.

11. Δημητρίου Βακάρου, *ὅπ. π.*, σ.45.

τῆς διατήρησης λατρευτικοῦ τυπικοῦ[12]. Ὑπάρχουν προκαθορισμένα τυπικά θρήνου καί ἱκεσίας , ἀπό τά ὁποῖα ὁ ψαλμωδός μᾶς διασώζει ἀρκετά παραδείγματα (Ψαλ. μθ', σγ', οη', πβ').

Ἡ μετάνοια ἔχει δύο διαστάσεις ὅπως προαναφέρθηκε τήν ἀτομική καί τήν συλλογική. Καί οἱ δύο συνυπάρχουν στήν ἱστορία τοῦ Ἰσραήλ, ἡ πρώτη εἶναι περισσότερο ἐμφανής στήν ἀρχαιότερη περίοδο, ἐνῶ ἡ δεύτερη σέ μεταγενέστερη ἐποχή, κυρίως ἀπό τήν βαβυλώνια αἰχμαλωσία καί ἑξῆς[13]. Μέ τήν ἐξορία ἡ ὁποία ἦταν μιά δοκιμασία ὁ λαός ὁδηγεῖτο στήν μετάνοια.

Παρατηρεῖται ἀκόμη τό φαινόμενο τῆς ἐξιλέωσης τῶν ἁμαρτιῶν διά τῶν τελετῶν. Οἱ Ἰουδαῖοι προσέρχονταν στό θυσιαστήριο φέρνοντας διάφορα ζῶα γιά θυσία. Διακρίνονταν αὐτά σέ τρία εἴδη α) τά πρωτότοκα τῶν ἀρρένων παιδιῶν ἤ τῶν κατοικίδιων ζώων, β) τῶν δημητριακῶν καρπῶν καί γ) τῶν ὀπωρικῶν[14]. Ἡ θυσία τοῦ ζώου ἀντικαθιστᾶ τήν θυσία τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ θυσίες ὁλοένα πλήθαιναν. Εἶναι ἐφικτή ἡ κατάταξή τους σέ τρεῖς κατηγορίες. Ἀρχικά ἔχουμε θυσίες πού προσφέρονταν ἐπ᾽ εὐκαιρία ἐθνικῶν ἤ ἀτομικῶν θλίψεων. Ἐπίσης τίς θυσίες λόγω ἀπόδοσης εὐχαριστιῶν καί τέλος ἐπ᾽ εὐκαιρία συνάψεως συνθηκῶν καί συμφωνιῶν[15]. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά νά θυσιάσουν τό σφάγιο ἦταν νά εἶναι ἐπιτρεπτή ἡ βρώση του καί νά εἶναι ὑγιές. Ἡ θυσία εἶχε σκοπό, τήν συγχώρεση τῶν προσφερόντων. Ὁ Θεός βέβαια δέν ἀρεσκόταν οὔτε εἶχε ἀνάγκη τῶν θυσιῶν ἀντίθετα εἶναι ὁ Θεός τοῦ ἐλέους, τῆς ἀγάπης, στοιχεῖα τά ὁποία καί ζητεῖ ἀπό τούς λαούς τῆς γῆς.

Τό κήρυγμα τῶν προφητῶν ἀναφέρεται περισσότερο στήν ἕνωση τοῦ λαοῦ μέ τόν Θεό καί ὄχι στήν προσφορά τῶν θυσιῶν, ἀφοῦ ὁ Θεός εἶναι ἀνενδεής. Σύμφωνα μέ τόν προφήτη Μιχαία τήν οὐσία τῆς ἀληθινῆς θρησκείας τή συνιστοῦν τρεῖς ἀρετές: ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀγάπη καί ἡ ταπεινοφροσύνη. Ἀπό αὐτές ἐξαρτᾶται ὁ ὀρθός τρόπος τῆς λατρευτικῆς προσφορᾶς γιά νά μήν ἀποβαίνει μάταια ἡ προσφορά ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ[16]. Ἐπίσης ὁ ἴδιος προφήτης δέχεται τήν προσφορά τῆς θυσίας πάντοτε ὅμως συνοδευόμενη ἀπό τήν τήρηση τῶν βασικῶν ἠθικῶν ἀρχῶν[17]. Ἡ θυσία αἵματος ἐπιτρέπονταν μόνο στήν Ἰερουσαλήμ, σέ κανένα ἄλλο μέρος.

---

12. Ὅπ. π. σ. 45.

13. Ὅπ. π. σ. 46.

14. Αἰμιλιανοῦ Τιμιάδου, *ὅπ.π.*, σ.58.

15. Ὅπ. π. σ. 58.

16. Καλαντζάκη Σταῦρο, *Ἑρμηνεία περικοπῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ἐκδόσεις Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 354.

17. Ὅπ. π. σ. 358.

Αὐτές οἱ προσφορές τῶν θυσιῶν γινόταν ἀπό τήν ἱερατική τάξη καί ὑπῆρχαν ὁδηγίες γιά τήν τέλεση τῶν θυσιῶν.

Ὁ Ἰσραήλ γιά νά μήν μολυνθεῖ ἀπό ἄλλους λαούς ἦταν ἀπεκομμένος οὐσιαστικά ἀπό αὐτούς χωρίς νά ἔχει κάποια κοινωνική σχέση μεταξύ τους. Ἐξαιτίας τοῦ λόγου αὐτοῦ παρατηρεῖται τό γεγονός ὅτι τά κυριότερα ἐνδιαφέροντα τῆς μετά τήν αἰχμαλωσία περιόδου ἐκφράζονται μέ τίς θυσίες πού τελοῦνταν γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ ἐξαγνισμοῦ καί τοῦ ἐσωτερικοῦ καθαρισμοῦ. Ἔτσι γίνονται α) θυσίες ὑπέρ τῶν ἁμαρτιῶν καί β) θυσίες ὑπέρ τῆς ἀπαλείψεως τῆς ἐνοχῆς πού ὑπῆρχε λόγω τῆς ἁμαρτίας[18].

Ὁ ἄνθρωπος βέβαια δέν μπορεῖ νά σωθεῖ μέ τίς θυσίες πού κάνει ἀλλά ὁ Θεός εἶναι ἐκεῖνος πού θά τόν συγχωρήσει κατόπιν συμφιλίωσης μαζί του καί μέ τόν πλησίον. Ὅσον ἀφορᾶ τόν συνάνθρωπο, θά πρέπει νά τοῦ ἐπιστρέψει ὅτι τοῦ πῆρε μέ δόλο, νά μήν τόν στεναχωρήσει ἐκ νέου καί ὕστερα νά ζητήσει τήν συγχώρεση. Ἐφόσον τό ζῶο πού θά θυσιαστεῖ πρέπει νά εἶναι καθαρό, πολύ περισσότερο θά πρέπει νά εἶναι καί αὐτός πού θά τό θυσιάσει. Ἡ θυσία συμφιλιώνει τόν ἄνθρωπο πού ἔδειξε ἀνυπακοή στόν Θεό. Ὅλες οἱ θυσίες οἱ αἱματηρές καί οἱ ἀναίμακτες, αὐτό ἀκριβῶς προσπαθοῦν νά τονίσουν, ὅτι πρέπει νά ὑπάρχει ἀνάμεσα στόν ἄνθρωπο καί τόν Θεό συμφιλίωση.

Ὁ Ἡσαΐας ἀναφέρει ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι πρόσεχαν τά ζῶα πού ἐπρόκειτο νά θυσιάσουν, ἐάν εἶναι καθαρά ἀλλά δέν ἔβλεπαν τό πιό σημαντικό νά εἶναι καθαρά τά ἔργα τους, τά ὁποῖα ἦταν στιγματισμένα ἀπό τήν ἀκαθαρσία. Τό ἱερατεῖο ἐκείνη τήν ἐποχή εἶχε τήν ἁρμοδιότητα νά κρίνει ὅσους ἁμάρταναν καί νά τούς δίνει τήν συγχώρηση. Οἱ τελετές πού γινόταν ἔχασαν τό νόημά τους καί σταδιακά ὁ ἄνθρωπος ἔγινε ἀθλιότερος καί ἀπομακρυνόταν ἀπό τόν Θεό. Ἔχουμε τήν μαρτυρία τοῦ προφήτη Ὠσηέ στήν ὁποία τονίζεται τό "*ἔλεον θέλω καί οὐ θυσίαν καί ἐπίγνωσιν Θεοῦ ὁλοκαυτώματα*"(6,6). Ὁ προφήτης Ἀμώς εἶναι ἀκόμη περισσότερο ἐλεγκτικός "*μεμίσηκα, ἀποσπῶμαι ἑορτάς ὑμῶν καί οὐ μή ὀσφρανθῶ θυσίας ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν. Διότι ἐάν ἐνέγκηταί μοι ὁλοκαυτώματα καί θυσίας ὑμῶν, οὐ προσδέξομαι αὐτά καί σωτηρίου ἐπιφανείας ὑμῶν οὐκ ἐπιβλέψομαι. Μετάστησον ἀπ᾽ ἐμοῦ ἦχον ᾠδῶν σου καί ψαλμόν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι*"(5,21-23). Τό πνεῦμα τοῦ Θεοῦ διά τοῦ Ἡσαΐου παρομοίως ἀποδοκιμάζει τίς θυσίες ἐφ᾽ ὅσον εἶχαν καταντήσει νά προσφέρονται ἁπλά γιά νά κρατεῖται ὁ τύπος, τήν στιγμή κατά τήν ὁποία αὐτός πού προσέφερε τή θυσία ἦταν βέβηλος. "*Τί μοί πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν*", λέγει Κύριος. "*Πλήρης*

18. Αἰμιλιανοῦ Τιμιάδου, *ὅπ. π.*, σ. 59.

εἰμί ὁλοκαυτωμάτων κριῶν, καί στέαρ ἀρνῶν καί αἷμα ταύρων καί τράγων οὐ βούλομαι..."(1,11-16)[19]. Ὁ Θεός θέλει τίς θυσίες ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες συνοδεύονται ἀπό τήν ἀγαθή προαίρεση τῶν προσφερόντων. Στόν Ἰσραήλ, μέσω τῶν θυσιῶν, τοῦ παρέχεται ἡ δυνατότητα τῆς συναίσθησης τῆς ἁμαρτωλότητάς του. Συγχρόνως ἐπιζητεῖ καί τήν σωτηρία ἀπό τούς ἐχθρούς του. Ἡ λύτρωση φαίνεται νά εἶναι ὁμαδική ἀλλά ἀρχίζει σταδιακά ἀπό τό κάθε ἄτομο τό ὁποῖο ἀρχίζει νά ζητάει τήν λύτρωση του, νά αἰσθάνεται ὑπεύθυνο γιά τίς κακές του πράξεις. Ὁ λαός χωρίς τό Θεό ἀδυνατεῖ νά ὀρθοποδήσει καί ὁδηγεῖται στήν ἁμαρτία ἀλλά ταυτόχρονα νιώθει μόνος, ἀρχίζει νά φοβᾶται, ὁπότε ἐπιζητεῖ τόν Θεό γιά νά ὁδηγηθεῖ στήν λύτρωση.

Ὁ προφήτης Ὠσηέ ἀσχολεῖται πιό πολύ μέ τούς Ἰσραηλίτες οἱ ὁποῖοι ἔχουν μιά λατρεία ἡ ὁποία δέν τούς βοηθάει νά ἀπεγκλωβιστοῦν ἀπό τήν ἁμαρτία. Ὁ συγκεκριμένος προφήτης ὅπως καί μεταγενέστεροι προφῆτες προσπαθεῖ μέ κάθε τρόπο νά ἀπομακρύνει τό λαό ἀπό τήν λατρεία αὐτή. Οἱ θυσίες πού ἔκαμναν δέν τούς ὠφελοῦσαν καί ἦταν ἐπιτακτική ἀνάγκη ἡ παρουσία κάποιου καθοδηγητή γιά νά τούς ἀποτρέψει ἀπό τήν νοσηρή θρησκευτικότητά τους. Ὁ λαός ἀγαποῦσε πολύ τίς θυσίες ἀλλά ὅμως δέν ὠφελοῦνταν ἀπ᾽ αὐτές παρά μόνο εἶχε τήν ψευδαίσθηση πώς θυσιάζοντας θά εἶχε τήν ἐπικοινωνία μέ τόν Θεό, μή δυνάμενος νά σκεφθεῖ ὅτι ὁ Θεός δέν ἀρεσκόταν σ᾽ αὐτοῦ τοῦ εἴδους τήν λατρεία. Θυσίες πού γίνονταν δέν τόν βοηθοῦσαν ἀλλά ἀντίθετα τόν κατεύθυναν πιό πολύ στήν ἁμαρτία διότι εἶχε ἐπικρατήσει ἡ νοοτροπία πώς μέ τήν τέλεση τῆς θυσίας ἀποκαθίσταται ἡ σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό ἀπό τήν στιγμή πού ἡ θυσία ἀπό μόνη της μποροῦσε νά ἐπιφέρει τήν καταλλαγή. Ὁλοένα ἡ προσφορά καί γενικότερα οἱ τελετές ἐκλάμβαναν ἕναν μαγικό χαρακτήρα πού ἀπεῖχε παρασάγκας ἀπό ἐκεῖνο πού θά ἔπρεπε νά εἶχαν. Αὐτό εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά παραβαίνουν οἱ Ἰσραηλίτες τό θεῖο νόμο. Οἱ θυσίες προσφέρονταν γιά συγχώρηση τῶν ἁμαρτιῶν καί διακρίνονταν α)τοῦ καθημερινοῦ ὁλοκαυτώματος. Ἡ θυσία αὐτή φανέρωνε τήν ἐνοχή γιά ὁποιαδήποτε ἁμαρτία καί ἄν ἔπραξε β) τῆς προσφορᾶς περί τῆς ἁμαρτίας-ἀνομίας. Αὐτός πού πρόσφερε τή θυσία αὐτή αἰσθάνονταν τήν ἐνοχή του γιά ὅτι ἔχει κάνει καί ἔτσι ἐπιζητοῦσε ἐξιλέωση γ) τῶν περί ἀτομικῶν ἤ ἐθνικῶν ἁμαρτιῶν, θυσιῶν ζώων ἤ πτηνῶν. Στήν περίπτωση αὐτή γινόταν μιά γιορτή ἐξιλασμοῦ γιά τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν. Ὅμως ὅλα αὐτά δέν ἦταν σέ θέση νά ἐκκαθάρρουν τόν πιστό γιατί ὑπῆρχε μέσα τους ἡ μετάνοια.

---

19. Αἰμιλιανοῦ Τιμιάδου, *ὅπ. π.*, σ.39.

Γ) Ἡ Μετάνοια κατά τούς προφῆτες

Οἱ Ψαλμοί ἀποτελοῦσαν τήν προσευχή τοῦ Ἰσραήλ[20]. Οὐσιαστικά εἶναι ἕνας τρόπος προσευχῆς, μέ τόν ὁποῖο εὐλογεῖται καί δοξολογεῖται ταυτόχρονα ὁ Θεός. Συγχρόνως ὑμνοῦν τόν Θεό γιά ὅλα τά ἀγαθά καί τίς θεῖες δωρεές Του στόν ἄνθρωπο, πού εἶναι ἔργα δικά του. Οἱ ψαλμοί ὁδηγοῦν τόν ἄνθρωπο στήν μετάνοια. Ὑπέροχο δεῖγμα εἶναι ὁ Ν' ψαλμός, ὁ λεγόμενος καί ψαλμός τῆς μετανοίας. Στόν ψαλμό αὐτό ὁ Δαυίδ μετανοεῖ γιά ὅτι ἔχει πράξει καί ἐπιζητεῖ τό ἔλεος τοῦ Θεοῦ[21]. Γνωρίζει ὁ προφήτης, ὅτι μόνο ὁ Θεὸς μπορεῖ νά τόν λυτρώσει καί καταφεύγει σ' αὐτόν. Μόνο ἐκεῖνος θά τοῦ δώσει τό ἔλεός Του, τήν εἰρήνη καί ὄχι τό αἷμα τῶν ζώων[22]. Εἶναι φοβερός ὁ ἔλεγχος πού νοιώθει ὁ Δαυίδ λέγοντας ὅτι γνωρίζει τίς ἁμαρτίες του, οἱ ὁποῖες μάλιστα εἶναι ἐνώπιόν του. Αὐτόν τόν ἔλεγχο καί τήν γύμνωση τῆς ψυχῆς του συναντᾶ ὁ ἀναγνώστης στήν ἀρχή τοῦ Πεντηκοστοῦ ψαλμοῦ[23].

Ὁ Θεός δέν ἀφήνει κανέναν καί θέλει ὅλους νά τούς ὁδηγήσει στήν κατανόηση καί ἀποδοχή τῆς πραγματικῆς ἔννοιας τῆς ζωῆς. Εἰλικρινής μετάνοια γιά κάθε ἄνθρωπο εἶναι ἡ ἐνθύμηση τῶν ἁμαρτωλῶν πράξεών του, ἡ συντριβή, ἡ προσευχή μετά δακρύων πρός τόν Θεό γιά νά τόν ἐλεήσει καί γενικότερα ὁ νέος τρόπος σκέψης καί πράξης, ὅπως κάτι ἀντίστοιχο ἔκανε ὁ Δαυίδ. Χωρίς αὐτήν ἐδῶ τήν κίνηση ὁ ἄνθρωπος γίνεται σκληρόκαρδος καί ἀδιάφορος γιά τό κακό πού προξενεῖ στούς ἀνθρώπους καί στόν ἑαυτό του. Ὁ Δαυίδ εἶχε φτάσει σέ σημεῖο νά μήν ἐνδιαφέρεται γι᾽ αὐτό πού εἶχε πράξει μέχρι πού ὁ Νάθαν δέν τόν ἄφησε νά παραμένει στόν λήθαργο. Ὁ Ψαλμωδός ὁδηγεῖται στήν μετάνοια, κατανοώντας τό λάθος του καί ταπεινώνεται.

Αὐτό πού συμβουλεύουν οἱ προφῆτες στόν Ἰσραηλιτικό λαό εἶναι νά μήν γίνουν σκληρόκαρδοι γιά νά μποροῦν νά ἔρθουν σέ μετάνοια καί μ᾽ αὐτό τόν τρόπο νά ἀπεγκλωβιστοῦν ἀπό τήν ἁμαρτία. Ὁ Ἠσαΐας χαρακτηριστικά ἀναφέρει πώς δέ θά πρέπει νά εἰσέρχεται ἡ πονηρία μέσα τους διότι τότε ὅλο τό σῶμα θά μολυνθεῖ. Ἀντίθετα ὅταν μετανοεῖ ἀπομακρύνεται ἀπό τίς διάφορες θεότητες

---

20. Ἀντιφώνησις τοῦ ἑορτάζοντος Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλίππων - Νεαπόλεως -Θάσου Χρυσοστόμου, *Τιμητικός τόμος ἐπί τῷ Ἰωβηλαίῳ τοῦ Σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Φιλιππων - Νεαπόλεως -Θάσου Χρυσοστόμου*, Καβάλα 1960 σ. 105.

21. *Ὅπ. π.* σ. 109.

22. *Ὅπ. π.* σ. 109.

23. *Ὅπ. π.* σ.111.

τῶν ἄλλων ἀνθρώπων καί παραμένει πιστός στό δικό του Θεό πού τόν δημιούργησε, τόν ἀγάπησε καί τόν δίδαξε. Αὐτή εἶναι καί ἡ βασική προϋπόθεση γιά τήν ἀνύψωση τοῦ Ἰσραήλ ἀπό τό Θεό. Μόνο ὅταν ἐπιστρέψει μετανοημένος, θά εὐλογηθεῖ πλούσια ἀπό τό Θεό καί θά ἐπιβληθεῖ τῶν ἐχθρῶν του. Οἱ προφῆτες καλοῦν τόν λαό σέ μετάνοια. Εἶναι αὐτοί, οἱ ὁποῖοι μποροῦν νά βοηθήσουν τόν λαό νά τὸν καθοδηγήσουν πνευματικά καί νά καταστήσουν στόν Ἰσραήλ γνωστό τό θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ὁ Θεός μπορεῖ νά χαρακτηρίζεται τιμωρός ἀπό ἀρκετούς εἶναι ὅμως οὐσιαστικά ὁ παιδαγωγός δημιουργός, πού ἀγαπάει τόν λαό Του καί θέλει νά τόν καταξιώσει, ἄσχετα μέ τήν ἀδυναμία κατανόησης τοῦ θείου θελήματος ἐκ μέρους του. Χαρακτηριστική εἶναι ἡ θεία ἐπέμβαση γιά τήν σωτηρία τοῦ Ἰσραήλ ἀπό τούς Αἰγυπτίους, ρίχνοντας σέ βαρύ πένθος ὅλη τήν Αἴγυπτο, κτυπώντάς την μέ τίς δέκα γνωστές πληγές. Ὁ Ἰσραήλ ἄν πιστεύσει στόν Θεό θά εἶναι πάντοτε ὑπό τήν σκέπη Του.

Οἱ προφῆτες δέν υἱοθετοῦν, ἀντίθετα μάλιστα ἀπορρίπτουν τήν ἄποψη, ὅτι μέ τίς θυσίες διατηρεῖται μιά ὑγιής σχέση μέ τό Θεό. Ἀντίθετα πρόκειται γιά μιά θρησκευτικότητα πού δέν ἐπιφέρει πνευματικούς καρπούς. Θά χρειαστεῖ νά κάνει μεγάλο ἀγῶνα ὁ ἄνθρωπος γιά νά φτάσει σ᾽ αὐτό τό πνευματικό στάδιο, ἀφοῦ πρῶτα ἡ ψυχή συντριβεῖ διά τῆς μετανοίας. Ὁ Ἱερεμίας εἶναι αὐτός ὁ ὁποῖος στεναχωρεῖται γιά τόν λαό τοῦ Ἰσραήλ βλέποντας νά ἐπιδεινώνεται ἡ κατάσταση καί ἀναμένει τήν τιμωρία τοῦ Θεοῦ . Ὁ ἴδιος του ἀρχικά προσεύχεται, γιά νά συνεχίσει νά ὑπακούει στίς ἐντολές τοῦ Θεοῦ ἀλλά πιό πολύ προσεύχεται γιά τόν λαό τοῦ Ἰσραήλ. Στόχος του εἶναι ὁ λαός νά μετανοήσει καί νά ἀνακτήσει τήν πνευματικότητά του, ἐγκαταλείποντας τήν μιαρή γιά τόν Θεό εἰδωλολατρία. Ὁ προφήτης γνωρίζει ὅτι ὀφείλει νά ὑπακούει στόν Θεό καθώς ἐπίσης ὅτι τοῦ δόθηκε μία ἀποστολή τήν ὁποία πρέπει νά ἐκτελέσει. Ὁ ἴδιος ἔχει ὑποστεῖ πολλά κακοπαθήματα. Δεινοπάθησε προσπαθώντας νά ἀφυπνίσει τούς Ἰουδαίους καί νά τούς ὁδηγήσει στήν λατρεία τοῦ ἀληθινοῦ λαοῦ. Ἄν καί ὁ ἴδιος συναισθανόταν τήν ἀδυναμία του γιά τό λειτούργημα αὐτό, ὡστόσο ὡς πιστός δοῦλος τοῦ Θεοῦ καί ἄνθρωπος τῆς προσευχῆς δέχεται νά ἀναλάβει τήν διακονία αὐτή. Προσπάθησε μέ τούς λόγους του νά ὁδηγήσει στή μετάνοια τόν Ἰσραήλ ἐπικρίνοντας τήν νοσηρή θρησκευτικότητα τῶν συμπατριωτῶν του. Γνωρίζει ὅτι ὁ λαός ρίχτηκε στήν ἀκολασία καί στρέφεται ἀρχικά στίς ἁμαρτίες πού ἔγιναν κατά τοῦ Θεοῦ. Τονίζει ὅτι τό πᾶν γιά τόν ἄνθρωπο εἶναι ὁ Θεός, ὁ δημιουργός του. Ὁ ἄνθρωπος γνωρίζει τόν Θεό καί τόν συνάνθρωπο καί συγχρόνως καλεῖται νά ἀγαπάει καί τούς δύο ὅπως θά πεῖ στήν ἐποχή τῆς Καινῆς Διαθήκης ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης στίς καθολικές ἐπιστολές του. Μ᾽ αὐτό τόν τρόπο ὁ

ἄνθρωπος προσπαθεῖ νά μήν ἁμαρτήσει οὔτε πρός τόν Θεό οὔτε πρός τόν συνάνθρωπο του. Ὁ προφήτης πιστεύει ὅτι ὁ Ἰσραήλ θά μετανιώσει, θά μεταμεληθεῖ γιά τίς πράξεις του καί ὁ Θεός θά τόν δεχθεῖ ὅπως ἔπραξε καί ἄλλες φορές κατά τό παρελθόν. Παρουσιάζεται ὁ Θεός στόν λαό του ἐνδιαφερόμενος γιά τήν σωτηρία του ἀλλά ὁ λαός παραμένει ἀμετανόητος καί ἔτσι ὁ Θεός ἀπομακρύνεται. Ἡ ἐργασία καί οἱ κόποι τοῦ Ἱερεμία ἦταν πολλοί ἀλλά ὁ λαός παρέμεινε σκληρόκαρδος, ἀμετανόητος, ὁπότε ἐπῆλθε ἡ τιμωρία. Τότε μόνο ὁ λαός ἐπέστρεψε στόν Θεὸ καί δέχτηκε τούς λόγους τοῦ Ἱερεμία. Ὁ Ἱερεμίας θέλει νά γνωρίσει καί πάλι ὁ Ἰσραήλ τόν Γιαχβέ καί νά ζητήσει τήν συγχώρεση. Ἀρκετοί ἄνθρωποι μέ τήν βοήθεια τῶν προφητῶν μετανόησαν. Δόθηκε στούς ἀνθρώπους, διά τῶν προφητῶν ὁ νόμος τοῦ Θεοῦ οὕτως ὥστε νά τηρεῖται καί συγχρόνως νά ἀποφεύγεται ἡ διάπραξη τῆς ἁμαρτίας.

Ὁ Ἰεζεκιήλ εἶναι ἕνας προφήτης ὁ ὁποῖος ἀγωνίζεται νά σώσει τόν Ἰσραήλ ἀπό τήν ἁμαρτία. Ἡ ἁγιότητα τοῦ Θεοῦ, πού τόσο συχνά τονίζεται στήν Παλαιά Διαθήκη, λειτουργεῖ ὡς πρότυπο ἠθικῆς τελειότητας γιά τόν ἰσραηλίτη. Γι᾽ αὐτό καί ἐκεῖνος πού ἔχει συναίσθηση τῶν ἁμαρτιῶν του καί τίς ὁμολογεῖ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ (Ψαλμ. ν΄,) πιστεύει ἀκράδαντα ὅτι ἡ ἀπαλλαγή του ἀπ᾽ αὐτές προϋποθέτει μιά καθαρά θεϊκή πράξη ἀνάλογη μέ τῇ δημιουργικῇ. Δέν ὁρίζεται ἀπό τόν ἴδιο ἤ τόν ἀριθμό τῶν προσφερομένων ζώων οὐσιαστικά. Βέβαια θά πραγματοποιηθεῖ χάρις στήν ἐξιλαστήρια θυσία τοῦ Δούλου τοῦ Κυρίου (Ἡσ. 52,13/53,12), στό πρόσωπο τοῦ ὁποίου ἡ Καινή Διαθήκη ἀποκαλύπτει τόν Υἱό τοῦ Θεοῦ[24].

Ἡ ἁμαρτία σύμφωνα μέ τόν συγκεκριμένο προφήτη, ὅπως καί γιά τούς ἄλλους, εἶναι ἡ παράβαση τῆς διαθήκης μεταξύ Θεοῦ καί Ἰσραήλ, ἡ ἀθέτηση τοῦ θείου νόμου, ἡ ἀπόρριψη τῶν θείων "προσταγμάτων καί δικαιωμάτων", ἡ ἠθική μίανση καί ἀκαθαρσία, ἡ καταπάτηση τοῦ ὅρκου, ἡ ἀδικία, ἡ βία καί καταπίεση, ἡ αἰσχρότητα καί ἡ ἀκολασία καί ἰδίως ἡ πνευματική "πορνεία" καί "μοιχεία", δηλαδή ἡ εἰδωλολατρία. Εἶναι ἐπίσης ἡ βεβήλωση τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοῦ καθώς καί ἡ μόλυνση τοῦ ἱεροῦ καί τοῦ ἁγίου[25]. Σύμφωνα μέ τή διδασκαλία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἁμαρτία λογίζεται ἡ παραβίαση τῶν ὁρίων πού τέθηκαν ὑπό τοῦ Θεοῦ καθώς καί ἡ παράβαση τῶν ὅρων τοῦ νόμου πού περιέχει ἡ Σιναϊτική διαθήκη. Συνέπεια αὐτοῦ ἀποτελεῖ τό γεγονός ὅτι ἡ προφητική σκέψη δέν ἐμμένει στό χαρακτηρισμό κάποιων συγκεκριμένων πράξεων τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἁμαρτία ἀλλά καί τῆς ἀσθενοῦς πνευματικῆς κατάστασης ἐν

---

24. Γεωργίου Γαλίτη, *ὅπ. π.*, σ. 146.
25. *Ὅπ. π.* σ.σ. 153 - 154.

γένει[26].

Ὁ Ἰεζεκιήλ προσπαθεῖ μέ κάθε τρόπο νά διδάξει στόν λαό τοῦ Ἰσραήλ τήν μετάνοια γιά νά ἐπιστρέψει στόν Θεό καί νά μήν ἐπανέλθει στήν προτέρα ἁμαρτητική κατάσταση. Ἕνας λαός χωρίς καθοδηγητή δέν μπορεῖ νά ἐπιτύχει τόν στόχο του. Ὁ ρόλος τοῦ προφήτη ἀποδεικνύεται σπουδαῖος. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ στό σημεῖο αὐτό ὅτι ὁ Ἰσραήλ ἁμάρτανε παρ᾽ ὅλη τήν παρουσία τῶν προφητῶν. Ὁ προφήτης προσπαθεῖ νά ὁδηγήσει τόν ἄνθρωπο, νά ἀναζητήσει τόν Θεό, νά ἐπιστρέψει σέ αὐτόν, νά μεταμεληθεῖ γιά τίς ἁμαρτίες του.

Ὁ προφήτης Ἰεζεκιήλ θεωρεῖ ὅτι μετάνοια δέν εἶναι μόνο ἡ ἄρνηση τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀνθρώπου ἀλλά εἶναι ἡ προσπάθεια γιά τήν ἀπόκτηση μιᾶς νέας καρδιᾶς καί ἑνός νέου πνεύματος. Βέβαια τόσο ἡ μετάνοια, ὅσο καί ἡ ἀποφυγή τῆς ἁμαρτίας εἶναι ζήτημα τῆς προσωπικῆς ἐλευθερίας τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Καί ὁ Μωυσῆς παλαιότερα ἔπραττε κάτι ἀντίστοιχο. Ἄφηνε τό λαό του ἀπό μόνος του, νά ἀποφασίσει, νά γνωρίσει τό καλό καί νά ἀπορρίψει τό κακό. Ἀπό τά παραπάνω ἐξάγεται τό συμπέρασμα ὅτι ἔχουμε δύο πνευματικούς δρόμους. Ὁ ἕνας ὁδηγεῖ στήν ζωή καί ὁ ἄλλος στόν πνευματικό θάνατο. Ἄν ὁ λαός ὑπακούει στό θέλημα τοῦ Θεοῦ καί τηρεῖ τίς ἐντολές τότε θά ζεῖ ἐλεύθερος ἐνῶ ἄν ἀρνεῖται νά ὑπακούσει, τότε οὐσιαστικά αὐτοτιμωρεῖται, ἀπό τή στιγμή πού ὁ ἴδιος ἐπέλεξε τόν συγκεκριμένο δρόμο καί τότε ἔρχεται ὁ θάνατος. Ἡ ζωή καί ὁ θάνατος εἶναι θέμα ὑπακοῆς καί ἀνυπακοῆς ἀντίστοιχα στό θεῖο θέλημα. Ὁ πνευματικός θάνατος, ἀναφέρει ὁ Ἰεζεκιήλ, μπορεῖ νά νικηθεῖ μέ τήν μετάνοια γι᾽ αὐτό συμβουλεύει νά ἐπιστρέψει ὁ λαός καί νά σωθεῖ. Ἡ μετάνοια ἀπευθύνεται σέ ὅλο τόν λαό[27]. Ὁ Ἰσραήλ ἐγκατέλειψε τόν Γιαχβέ καί τόν παρόργισε γιατί δέν τόν ὑπάκουσε. Ὁ προφήτης Ἀμώς δέν καταγγέλλει μόνο τίς ἁμαρτίες τῶν δικῶν του ἀνθρώπων ἀλλά ὅλου τοῦ λαοῦ. Ὁ Ὠσηέ ὑπόσχεται ὅτι ὁ Θεός θά ἀποστρέψει τήν ὀργή του καί ἐπιμένει στήν μετάνοια. Ἡ μετάνοια εἶναι μιά ἀσφαλής δικλεῖδα γιά τή σωτηρία. Ὁ προφήτης Ἡσαΐας πιστεύει ὅτι μόνο ἄν θά ἀλλάξει νοῦ καί κατά συνέπεια τρόπο συμπεριφοράς ὁ Ἰσραήλ θά σωθεῖ. Χρειάζεται νά λουσθεῖ στό λουτρό τοῦ ὕδατος τῆς μετανοίας γιά νά γίνει καθαρός καί νά ἀπεγκλωβιστεῖ ἀπό τήν πονηρία του. Ὅταν

---

26. Ἀθανασίου Παπαρνάκη, Ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν στή θεολογία τοῦ βιβλίου τοῦ προφήτη Ἡσαΐα, *Ἐπετηρίδα Θεολογικῆς Σχολῆς Τμήματος Ποιμαντικῆς καί Κοινωνικῆς Θεολογίας*, 9(2004) 46.

27. *Λεξικό Βιβλικῆς Θεολογίας*, ἐκδόσεις βιβλικό κέντρο "Ἄρτος Ζωῆς" , Ἀθήνα 1980, λῆμμα: μετάνοια σ. 656.

ὁ ἄνθρωπος συναντήσει δυσκολίες στή ζωή του καί συναισθανθεῖ τήν ἀδυναμία του, τότε θά στραφεῖ καί πρός τόν πλάστη του[28]. Ὁ Ἰσραήλ θά ὑποστεῖ πολλές ζημιές, λόγω τῆς ἁμαρτωλότητάς του. Ὁ Ἱερεμίας καί αὐτός συμβουλεύει τόν λαό γιά ἔργα μετάνοιας. Θά χρειαστεῖ λοιπόν νά συναισθανθεῖ τά λάθη τοῦ ὁ Ἰσραήλ καί νά μετανιώσει γι᾽ αὐτά γιά νά ἀποφύγει τήν τιμωρία καί τόν ἔλεγχο τοῦ Γιαχβέ. Ὑπάρχουν στιγμές κατά τίς ὁποῖες ὁ προφήτης ἀμφιβάλλει γιά τό ἄν εἶναι δυνατή ἡ μεταστροφή τοῦ λαοῦ[29]. Ὁ Γιαχβέ θά γράψει κάποιους νόμους σέ αὐτές τίς καρδίες. Ὁ Ἰεζεκιήλ ἐπιμένει καί τονίζει ὅτι ὁ καθένας ξεχωριστά θά χρειαστεῖ νά ἀποφασίσει γιά τόν ἑαυτό του καί νά δείξει ἔργα μετανοίας. Ὁ Θεός μ᾽ αὐτούς τούς ἀνθρώπους ἔχει μιά νέα σχέση, πού προϋποθέτει μιά καινή καρδιά καὶ ἕνα πνεῦμα καινό. Ἀποτελεῖ βέβαια θεία δωρεά ἡ "καινή καρδιά" ἡ ὁποία γίνεται συνεπίκουρος στόν ἀγῶνα τοῦ πεπτωκότος ἀνθρώπου γιά τήν πνευματική καί ἠθική του ἀναγέννηση διά τῆς μετανοίας. Ὁ ἄνθρωπος ἀπό μόνος του δέν δύναται νά ἀποκτήσει καρδία καινή παρά μόνο μέ τή στάση του νά ἐπιτρέψει στό Θεό νά τήν παραχωρήσει[30]. Ὁ προφήτης καταλαβαίνει ὅτι σταδιακά ὁ Ἰσραήλ θά καταφέρει νά ὁδηγηθεῖ πρός τή σωτηρία, ἐφόσον βέβαια, ἀφαιρέσει ἀπό τήν ψυχή τοῦ ὅλα τά εἴδωλα καί θά στραφεῖ πρός τόν ἀληθινό Θεό. Ἡ ἀναφορά τοῦ Ἰεζεκιήλ στή δωρεά τοῦ καινοῦ πνεύματος ἀλλά καί τῆς καινῆς καρδίας ἀπό τό Θεό δρομολογεῖται ἐντός τῶν πλαισίων τῆς προσπάθειας τοῦ Θεοῦ γιά τήν πνευματική ἀνακαίνιση τοῦ Ἰσραήλ[31].

Στό βιβλίο τοῦ Ἰωνά, ὁ προφήτης μέ τό κήρυγμά του ἀπευθύνεται πρός τούς εἰδωλολάτρες, καλώντας τους γιά μετάνοια. Μ᾽ αὐτόν τόν τρόπο θά εἶναι ἐμφανής, μιά μέρα, ὁ βαθμός στόν ὁποῖο ἔγινε ἀποδεκτή ἡ ἔννοια τῆς μετανοίας ἀπό τόν λαό τοῦ Ἰσραήλ. Οἱ Ψαλμοί ἀναφέρονται κυρίως σέ ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἀσθενεῖς, ἀδύναμοι πού καταδυναστεύονται ἀπό τούς συνανθρώπους τους ἀλλά καί σέ ἐκείνους πού γιά νά γλιτώσουν ἀπό τήν ἁμαρτία θά πρέπει νά δείξουν ἔργα μετανοίας. Σημαντικός εἶναι ὁ ψαλμός τοῦ προφητάνακτα Δαυίδ, πού ἀναφέρεται στήν μετάνοια καί ζητάει διά τῆς προσευχῆς ἀπό τόν Θεό, ἀμέσως μετά τήν ὁμολογία τῶν σφαλμάτων του, νά τοῦ δοθεῖ ὄχι μόνο ἡ συγχώρεση ἀλλά αὐτή ἡ χάρις, ἡ ὁποία θά ἀλλάξει τήν καρδιά του. Παρατηρεῖται τό

---

28. Ὅπ. π. σ. 656.

29. Ὅπ. π. σ. 657.

30. Σταύρου Καλαντζάκη, *Καρδία καινή καί πνεῦμα καινόν. Οἱ θεολογικές ἰδέες τοῦ προφήτη Ἰεζεκιήλ*, Θεσσαλονίκη 2003, σ. 209.

31. Ὅπ.π. σ.227

γεγονός, ὁ ἁμαρτωλός Ἰουδαῖος νά δείχνει ὑποταγή πρός τόν Θεό, φοβούμενος τήν ὀργή τοῦ Θεοῦ. Γιά τό λόγο αὐτό πρόσφεραν θυσίες γιά νά δείξει ὁ Θεός τό ἔλεός του. Τό ἔργο τόν ἱερέων τῆς ἐποχῆς ἦταν νά φέρουν τόν λαό τοῦ Θεοῦ σέ μετάνοια. Οἱ προφῆτες προσπαθοῦν μέ τό κήρυγμά τους νά ὁδηγήσουν τόν λαό στήν κατά Θεόν ζωή. Εἶναι οἱ ὁδοδεῖκτες τοῦ λαοῦ, πού μέ τό παράδειγμά τους ἐμπνέουν τόν κόσμο. Δυστυχῶς πολεμοῦνται ἀπό τούς βασιλεῖς καί τούς ἄρχοντες καί δέχονται πολλές ἀπειλές.

Τό στοιχεῖο τῶν θυσιῶν παραμερίστηκε γιατί ὁ Θεός ἐνδιαφέρεται γιά τήν καρδιά τοῦ ἀνθρώπου πού ἀλλάζει καί σταδιακά ὁδηγεῖται πρός Ἐκεῖνον. Ὁ Ἀμώς βλέπει τόν Θεό ὡς δικαιοσύνη καί γιά τόν λόγο αὐτό ζητάει ἀπό τόν Ἰσραήλ νά ἔχει πειθαρχία καί νά μήν εἶναι ὀκνηρός. Εἶναι ὁ προφήτης ὁ ὁποῖος ἀνέφερε ὅτι ὁ Θεός δέν εἶναι μόνο Θεός τοῦ Ἰσραήλ ἀλλά καί τῶν ἄλλων λαῶν. Ἐπικρίνει ἐπίσης τούς Ἰσραηλίτες ἐπειδή μέ τίς θυσίες πού ἔκαμναν, νόμιζαν ὅτι εὐχαριστοῦσαν τό Θεό. Ἀναμφίβολα ὅλα αὐτά ἀπό μόνα τους δέν εἶναι ἀρκετά καί οὔτε προκαλοῦν τή θεία εὐμένεια. Ἀντίθετα ἡ νοσηρή αὐτή θρησκευτικότητα ἦταν ἱκανή νά παροργίσει τό Θεό.

Ὁ Ὠσηέ θεωρεῖ τή μετάνοια τοῦ Ἰσραήλ ὡς μιά ἐπιφανειακή κατάσταση διότι συνεχῶς ἁμαρτάνει. Ὁ ἴδιος προφήτης αἰσθάνεται τό μέγεθος τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ καί αὐτό κηρύττει. Ὁ προφήτης βλέποντας τήν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ προσπαθεῖ μέ τό κήρυγμά του νά φέρει τούς ἁμαρτωλούς σέ μετάνοια. Ὁ Μιχαίας εἶναι ὁ προφήτης τῆς συγνώμης καί αὐτός πού ἀποστρέφεται τήν ἁμαρτία διότι αὐτή ἀπομακρύνει τόν ἄνθρωπο ἀπό τόν Θεό. Ἐξηγεῖ ἀκόμη μέ ποιό τρόπο θά γίνει πραγματικότητα ἡ ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν γιά τούς Ἰσραηλίτες. Θά πρέπει καταρχήν νά ἐξομολογηθοῦν τίς ἁμαρτίες τους καί ἔπειτα νά ἐπιδείξουν ἔργα μετανοίας. Ὁ Ἠσαΐας ἀναφέρει ὅτι ὁ Θεός τίς ἁμαρτίες τίς ὁποῖες θά ἐλέγξει περισσότερο θά εἶναι ὅλων τῶν Ἰσραηλιτῶν ὡς σύνολο. Ἐπίσης τονίζει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ ἀπόλυτα ἅγιος ἐνῶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἀκάθαρτος[32] Μέ τήν ἁμαρτία δέν περιφρονοῦνται μόνο οἱ νόμοι τοῦ Θεοῦ ἀλλά συγχρόνως λογίζεται καί ὡς ἀπειθαρχία πρός τόν κόσμο.

Ὁ προφήτης, εἶναι ὁ κατεξοχήν ὑπεύθυνος γιά νά ἀσχοληθεῖ μέ τό θέμα τῆς μετανοίας καί νά βοηθήσει τόν ἄνθρωπο νά συγκεντρωθεῖ καί νά πιστέψει στόν Θεό καί νά λυτρωθεῖ. Εἶναι τό θεῖο ὄργανο πού προσπαθεῖ νά καλλιεργήσει μέσα στήν ψυχή τοῦ ἀνθρώπου τήν μετάνοια οὕτως ὥστε νά συγχωρεθεῖ ἀπό τόν Θεό. Στό προφητικό κήρυγμά του τονίζει ὅτι ἡ λύτρωση τοῦ ἔθνους θά

---

32. Αἰμιλιανοῦ Τιμιάδου, *ὅπ. π.*, σ. 67.

ἐπιτευχθεῖ μέ τήν λύτρωση τοῦ ἀτόμου ξεχωριστά. Ὁ καθένας εἶναι ὑπεύθυνος γιά τίς ἁμαρτίες του. Θά συντελέσει στήν βελτίωση τοῦ συνόλου ἐφόσον ἀρχίζει νά καθαρίζει τόν ἑαυτό του ἀπό τή βεβήλωση τῆς ἁμαρτίας[33]. Ὁ κάθε ἄνθρωπος ὀφείλει πρῶτα νά δεῖ τόν δικό του ἐσωτερικό κόσμο καί ὕστερα νά κατευθυνθεῖ πρός τόν πλησίον.

Ὁ Γιαχβέ θά στείλει τό πνεῦμα Του γιά νά τούς βοηθήσει ὥστε ὅσοι τό δεχτοῦν νά πιστέψουν καί νά βαδίσουν τόν δρόμο πρός τήν σωτηρία. Οἱ Ἰσραηλίτες ὅμως δέν σημαίνει ὅτι θά εἶναι πιστοί στόν Γιαχβέ ἄν δέν ἀλλάξει ὁ ἐσωτερικός κόσμος τους, ἄν ἡ καρδιά τους δέν γαληνέψει, δέν γίνει καινή. Καθημερινά διαπιστωνόταν ὅτι πρόκειται γιά ἕνα ἔθνος πού ἀπομακρυνόταν ἀπό τό θέλημα τοῦ Θεοῦ διαπράττοντας πλῆθος παραπτωμάτων ὅπως συκοφαντίες, φόνοι, ψευδορκίες, σημαντικότερο βέβαια ὅλων ἡ εἰδωλολατρία, γεγονός πού γινόταν ἀντιληπτό ἀπό τούς προφῆτες[34]. Γιά τόν κόσμο τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἡ ἀσθένεια θεωρεῖται συνέπεια τῆς ἁμαρτίας πρᾶγμα πού τονίζουν πολλοί προφῆτες πρίν καί μετά τήν αἰχμαλωσία[35]. Τά κηρύγματα ὅλων τῶν προφητῶν, ἀσκοῦσαν δριμύτατο ἔλεγχο γιά τίς ἀνομίες, τήν εἰδωλολατρία δηλαδή τήν πνευματική πορνεία τοῦ Ἰσραήλ καί προσπαθοῦσαν νά ἀφυπνίσουν τίς ναρκωμένες συνειδήσεις. Στόχος λοιπόν, ἡ εἰλικρινής μετάνοια, ἡ ἐπιστροφή στόν Γιαχβέ ὁ ὁποῖος δίνει "ἐπί ἁμαρτήμασι μετάνοιαν" πρός σωτηρία[36]. Ὁ Ἠσαΐας προέτρεπε τόν Ἰσραήλ νά μετανοήσει γιατί ὅπως ὑποστήριζε ἡ φιλανθρωπία τοῦ Θεοῦ θά ἐκδηλωνόταν ἐφ᾽ ὅσον πληροῦνταν ἡ προϋπόθεση τῆς μετανοίας. Ὁ Μιχαίας ἐπισημαίνει τήν εὐσπλαχνία τοῦ Θεοῦ καί ὁ Ἰεζεκιήλ ἐμφανίζει τόν Κύριο μακρόθυμο καί πολυέλεο.

---

33. Ὅπ. π. σ. 70

34. Δημητρίου Καϊμάκη, *Θέματα Παλαιοδιαθηκικῆς Θεολογίας*, ἐκδόσεις "Simbo" Θεσσαλονίκη 1999, σ.115

35. Ὅπ. π. σ.116

36. Φιλάρετου Βιτάλη, ἀρχ. "Ἡ ἁμαρτία κατά τήν Παλαιά Διαθήκη", Ἀπόστολος Βαρνάβας 43(1982) 7

Ἐπίλογος

Ἡ εἰλικρινής καί ἔμπρακτη μετάνοια συνοδευόμενη ἀπό τήν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στό Θεό καί στό ἔλεός Του ἀποτελεῖ τή γενεσιουργό αἰτία χαρᾶς καί εἰρήνης στόν ἄνθρωπο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ὁ προφητάνακτας Δαυίδ, ὁ ὁποῖος μετάνιωσε γιά τίς πράξεις του καί ὁ Θεός ὡς πολιεύσπαχνος πού εἶναι τοῦ παρεῖχε τήν συγχώρηση. Ὑπάρχουν πολλά παραδείγματα ἀνθρώπων στήν Παλαιά Διαθήκη στά ὁποῖα ὁ Θεός παρουσιάζεται ὡς ἄλλος στοργικός πατέρας περιμένοντας καρτερικά τήν μεταμέλεια καί τήν ἐπιστροφή τοῦ πλάσματός του. Ὡς ἰατρός προσπαθεῖ σταδιακά ἀλλά μεθοδικά, νά ἀφαιρέσει ἀπό τό δημιούργημα Του τήν κακία, ἡ ὁποία διά τῆς ἀνυπακοῆς καί τοῦ ἐγωισμοῦ ἔγινε δεύτερη φύση τοῦ ἀνθρώπου. Ἀντίθετα ὁ λαός παρέμενε ἀμετανόητος καί δέχτηκε τήν παιδαγωγία τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἁμαρτία εἶναι μία ἀποτυχία, ἀστοχία πού δυστυχῶς κυριεύει τόν ἄνθρωπο καί δέν τόν ἀφήνει ἐλεύθερο, παρά μόνο ὅταν ἐκεῖνος τό θελήσει διά τῆς μετανοίας. Δέν ἦταν σκοπός τοῦ Θεοῦ, ὅταν ἔθεσε τήν ἐντολή τῆς ἀποφυγῆς τῆς βρώσης τοῦ καλοῦ καί τοῦ κακοῦ, νά ἁμαρτήσει ὁ ἄνθρωπος[37]. Ὁ ἄνθρωπος εὐθύνεται γιά τήν πτώση του, ἀλλά καί γιά τήν καταλλαγή μέ τό Θεό. Ἡ ἐπιστροφή λοιπόν καί ἡ μετάνοια προϋποθέτουν τήν συναίσθηση τῆς ἁμαρτίας, ἡ ὁποία δύναται νά θεωρηθεῖ ἀπό δύο πλευρές α) ὡς κατάσταση ἀπομακρύνσεως καί ἀποξενώσεως ἀπό τόν Θεό καί β) ὡς παράβαση τῶν ἐπί μέρους κανόνων. Ἡ πρώτη ἐντοπίζεται στό προφητικό κήρυγμα, ἡ δεύτερη ἀπαντᾶται κατά τήν αἰχμαλωσιακή καί μεταιχμαλωσιακή ἐποχή. Ἡ δεύτερη πλευρά ἔχει τό σχῆμα "ὑπηρεσία-ἀμοιβή" καί "παράλειψη- τιμωρία". Εἶναι σαφές, ὅτι ἡ δεύτερη αὐτή ἀντίληψη ἑδράζεται στή νομική σχέση τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό. Ἀμφότερες οἱ ἀντιλήψεις περί ἁμαρτίας πρέπει νά λαμβάνονται ὑπ᾽ ὄψιν ὅταν ἐπιχειρεῖ κάποιος νά κατανοήσει τήν ἔννοια τῆς μετανοίας[38]. Ὁ ἄνθρωπος συναισθανόμενος τήν ἁμαρτητική του κατάσταση καί λαμβάνοντας ὑπ᾽ ὄψιν του τήν ἀδυναμία ἀπεγκλώβισής του στηριζόμενος στίς δικές του δυνάμεις χρειάζεται νά στραφεῖ στόν δημιουργό του καί νά ἐπιζητήσει τό ἔλεός Του. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση εἶναι ἡ καταλλαγή μέ τό συνάνθρωπό του καί τά ἔργα τῆς μετανοίας του. Συνεπικουρεῖ στόν ἀγῶνα του ἡ ὑγιής ἐκδήλωση τῆς θρησκευτικότητάς του.

37. Αἰμιλιανοῦ Τιμιάδου, *ὅπ. π* , σ. 85.

38. Γεωργίου Γαλίτη, *ὅπ. π.*, σ. 456.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ἀγγελόπουλος Ἰωάννης, *Ἡ μετάνοια κατά τήν Ὀρθόδοξον Καθολικήν Ἐκκλησίαν*, Ἀθήνα 1998.

Βακάρος Δημήτριος, Πρωτοπρεσβύτερος, *Τό Μυστήριο τῆς Μετανοίας καί Ἐξομολογήσεως, ἱστορία καί πράξη*, Ὀρθόδοξο Ἵδρυμα Παιδείας καί Πολιτισμοῦ Ἱεράς Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1999.

Βιτάλης Φιλάρετος, ἀρχ. "Ἡ ἁμαρτία κατά τήν Παλαιά Διαθήκη", *Ἀπόστολος Βαρνάβας* (1982).

Γαλίτης Γεώργιος, "Ἡ μετάνοια κατά τήν καινή Διαθήκη", *Γρηγόριος Παλαμᾶς* τ. 57(1973).

Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Πατερικές ἐκδόσεις "Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς", Θεσσαλονίκη 1985.

Λεξικό Βιβλικῆς Θεολογίας, ἐκδόσεις "Ἄρτος Ζωῆς", Ἀθήνα 1980

Καϊμάκης Δημήτριος, *Θέματα Παλαιοδιαθηκικῆς Θεολογίας*, Θεσσαλονίκη 1999

Καλαντζάκης Σταῦρος, *Ἑρμηνεία περικοπῶν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*, ἐκδόσεις Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999.

\- *Καρδία καινή καί πνεῦμα καινόν. Οἱ θεολογικές ἰδέες τοῦ προφήτη Ἰεζεκιήλ*, Θεσσαλονίκη 2003.

Μπεζεντάκος Νικόλαος, *Ἡ ἔννοια τῆς μετανοίας στόν Ὅμηρο*, Ἀθήνα 1980.

Παρασκευαΐδης Θεολόγος, ἀρχ., "Τό κήρυγμα περί μετανοίας τοῦ προφήτου Ἱερεμίου", *Θεολογία* τ.6 (1928)

Σταυρόπουλος Χρυστόφορος, *Ποιμαντική τῆς μετανοίας*, ἐκδόσεις Ἀποστολικῆς Διακονίας, Ἀθήνα 1983.

Τιμιάδης Αἰμιλιανός, Μητροπολίτης Σηλυβρίας, *Ἀνθρώπου μετάνοια ἀγάπη Θεοῦ*, ἐκδόσεις Πατάκη, 1996.

Τιμητικός τόμος ἐπί τῷ Ἰωβηλαίῳ τοῦ Σεβασμιωτάτου μητροπολίτου Φιλίππων - Νεαπόλεως -Θάσου Χρυσοστόμου, Καβάλα 1960

Βασιλικῆς Β. Παππᾶ
Ὑποψήφιας Δρ. Α.Π.Θ.

Ἡ ἐπίδραση τῶν κόμικς καί τῶν εἰκονογραφημένων περιοδικῶν στά παιδιά καί ἡ ἀξιοποίησή τους ἀπό τήν ἐκκλησία[1]

Εἰσαγωγή

Τά κόμικς, ὅπως ἀποκαλοῦνται διεθνῶς[2] οἱ εἰκονογραφημένες ἱστορίες καί τά περιοδικά, πού μέ μιά σειρά ἀλληλένδετων σκίτσων καί περιεκτικῶν διαλογικῶν κειμένων ἀποδίδουν ἱστορίες δράσης κατά τρόπο ζωντανό, ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο μέρος τῆς καθημερινῆς ζωῆς, καθώς δέν ἀποτελοῦν ἀνάγνωσμα μόνο τῶν παιδιῶν ἀλλά καί πολλῶν ἐνηλίκων[3].

---

1. Τό ἔναυσμα γιά τή μελέτη τοῦ θέματος δόθηκε κατά τή διάρκεια τῶν μεταπτυχιακῶν μου σπουδῶν ἀπό τόν καθηγητή Α.Π.Θ. Χρῆστο Βάντσο, τόν ὁποῖο καί εὐχαριστῶ θερμά γιά τίς πολύτιμες παρατηρήσεις του.

2. Μολονότι ὁ ὅρος μοιάζει ξενόφερτος, ὡστόσο στήν πραγματικότητα πρόκειται γιά ἀντιδάνειο. Προέρχεται ἀπό τή συντόμευση τῶν λέξεων comic stories, οἱ ὁποῖες εἶναι οἱ ἑλληνικές λέξεις κωμικές ἱστορίες. Βλ. Σ. Γρόσδος - Ε.Νταγιου, "Κόμικς στό Σχολεῖο. Ἀπό τήν ὁλική ἀπόρριψη καί τήν ἐνθουσιώδη ἀποδοχή στή δημιουργική χρησιμοποίηση", *Σύγχρονη Ἐκπαίδευση* 107 (1999) σ. 71 (σημ. 4). Ἡ κωμωδία προῆλθε ἀπό τόν Κῶμο, δηλαδή τίς ὁμάδες νέων ἀνθρώπων, πού κατά τή διάρκεια τῶν γιορτῶν τοῦ Διονύσου κορόιδευαν τούς ἄρχοντες μέ περιπαικτικά τραγούδια, Τ.Ἀποστολίδης, Ὁ Ἀριστοφάνης στά "συννεφάκια", ἐφ. *Ἡ Καθημερινή-Ἑπτά Ἡμέρες* (2/8/98) σ. 10.

3. Ν. Πλατῆς, "Περί κόμικς και ἄλλων δεινῶν", *Διαβάζω* 15 (1978) σ. 26.

Οἱ εἰκονικές αὐτές ἀφηγήσεις, οἱ ὁποῖες χαρακτηρίζονται ἀπό τή σύνδεση σταθερῶν σχεδιασμένων εἰκόνων, συνοδευόμενων συνήθως ἀπό κείμενα μέ τή μορφή μπαλονιῶν γραμμένα μόνο μέ κεφαλαῖα γράμματα, γεννήθηκαν, "ἀνδρώθηκαν" καί κυριάρχησαν μέσα σέ ἀσύλληπτα περιορισμένο χρόνο[4].

Γιά αὐτό τό θέμα, μάλιστα, ἔχουν γραφεῖ τά τελευταῖα χρόνια πολλές μελέτες μέ ἀντικρουόμενες ἀπόψεις. Ὁρισμένοι κάνουν λόγο γιά τόν πολιτισμό τῆς εἰκόνας ἤ τῆς μαζικῆς κουλτούρας, γιά τήν ἐποχή μιᾶς καινούργιας δημιουργικότητας, ἐνῶ ἄλλοι τονίζουν τοὺς κινδύνους τῆς ἀλλοτρίωσης. Ἀποτέλεσμα τῆς ἐνασχόλησης αὐτῆς τῶν ἐρευνητῶν ἦταν ἀφενός ἡ δημιουργία πανεπιστημιακῆς ἕδρας στή Σορβόνη καί ἀφετέρου ἡ δημιουργία εἰδικοῦ μουσείου-κόμικς στίς Βρυξέλλες.

Ἱστορική ἀναδρομή

Ὁ τρόπος αὐτός ἐπικοινωνίας, πού βασίζεται στήν ἀνάγνωση διαδοχικῶν εἰκόνων γιά τήν ἀναπαράσταση μιᾶς ἱστορίας, πρωτοεμφανίζεται στήν ἀρχαία Αἴγυπτο καί τή Μινωική Κρήτη[5]. Ὁ "Δίσκος τῆς Φαιστοῦ" στή Μινωική Κρήτη (1.600 π.Χ.) διηγεῖται γεγονότα μέ εἰκόνες καί θά μποροῦσε νά θεωρηθεῖ τό πρῶτο κόμικ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδας. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἀποκάλυψη ὅτι πρῶτοι οἱ Ρωμαῖοι σχεδιάζουν τά λευκά συννεφάκια, μέσα στά ὁποῖα γράφονται τά κείμενα ἤ οἱ διάλογοι, ὅπως συμβαίνει καί μέ τά σημερινά κόμικς. Μικρές συνεχόμενες εἰκόνες χρησιμοποιήθηκαν καί ἀπό τούς βυζαντινούς ἁγιογράφους στά περιθώρια τῶν κύριων εἰκόνων πολλῶν ἁγίων, γιά νά ἀφηγηθοῦν τή ζωή, τό ἔργο καί τό μαρτύριό τους[6].

Ἡ ἀρχή των κόμικς στή σημερινή τους μορφή ἀνάγεται στά 1820 καί, κυρίως, τό 1832, ὅταν ὁ Βίλχελμ Μπάς σχεδίασε γιά πρώτη φορά τούς ἥρωες "Μάξ καί Μόριτζ", πού γνώρισαν κάποια ἐπιτυχία περισσότερο ὡς κωμικά σκίτσα. Τό πρῶτο, ὡστόσο, αὐθεντικό κόμικ ἐμφανίζεται τό 1895 στό ἀμερικανικό περιοδικό Yellow Kind, ἀλλά καί στό περιοδικό Examiner.

Ἀρχικά, τό κοινό δέν ὑποδέχτηκε τά κόμικς μέ εὐμένεια, ἀλλά ἀργότερα ἡ εἰκόνα καί ἡ εὐκολία τοῦ νοήματος κατέκτησε τούς

---

4. Ν.Κωνσταντινίδου-Σέμογλου, *Κόμικς, παιδί καί ἀστεῖο*, 2001, σ. 30. Α.Δελώνης, *Εἰσαγωγή στή μεταπολεμική Ἑλληνική Παιδική Λογοτεχνία*, 1982, σ. 122 (σημ. 35).

5. Μ. Κανατσούλη, *Εἰσαγωγή στή θεωρία καί κριτική τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας*, 1997, σ. 119.

6. Γρόσδος - Ντάγιου, *ὅ.π.* σ. 72 (σημ. 2).

ἀναγνῶστες[7]. Ἀπό τή λεγεῶνα τῶν ὑπεράνθρωπων ἡρώων τῶν ἀμερικάνικων comics ξεχωρίζουν ὁ Ταρζάν (1912), ὁ Φλάς Γκόρντον, ὁ μάγος Μεντρέικ (1934), τό Φάντασμα (1936), ὁ Σούπερμαν (1938), ὁ Μπάτμαν (1939). Στή σειρά τῶν σατιρικῶν καί κωμικῶν ἀφηγηματικῶν σχεδίων, μεγάλη διάδοση γνωρίζουν ὁ Ποπάι (1929), ὁ Πόγκο (1943), τά Peanuts (1950). Ἰδιαίτερα διαδεδομένα εἶναι, ἐπίσης, τά ἀφηγηματικά σχέδια πού ἔχουν ἥρωες τό Μίκυ, τόν Ντόναλντ, τόν Πλοῦτο καί ὅλα τά ἄλλα πρόσωπα τοῦ Ντίσνεϊ, τά ὁποῖα προέρχονται ἀπό τά κινηματογραφικά κινούμενα σχέδιά του. Μέ τήν εἴσοδό τους στήν Εὐρώπη ἐπικρατοῦν καί, στά μέσα τῆς δεκαετίας τοῦ 1930, ἐξαφανίζουν σχεδόν τά ἀντίστοιχα γαλλικά καί ἰταλικά. Μετά τόν πόλεμο ἀποκτοῦν μαζικό κοινό ὁ Βέλγος Τέν-τέν (πού γεννήθηκε τό 1929), ὁ γαλλικῆς καταγωγῆς Λούκυ Λούκ (1946) καί ὁ Γαλάτης Ἀστερίξ (1957)[8].

Τό γεγονός ὅτι ἐμφανίζονται καί ἀναπτύσσονται σέ μιά νέα χώρα, ὅπως οἱ Η.Π.Α., φανερώνει δύο σημαντικά πράγματα: ἀφενός ὅτι τό εἶδος ἀναπτύσσεται εὐκολότερα σέ χῶρες χωρίς πολιτιστική παράδοση καί ἀφετέρου ὅτι ἀπορροφᾶται εὐκολότερα ἀπό ἀνθρώπους πού βλέπουν τήν πνευματική τροφή ὡς ἕνα ἀκόμα καταναλωτικό εἶδος. Πράγματι, τά κόμικς εἶναι ἕνα "ἰδανικό" εἶδος στήν τρέχουσα κατανάλωση[9]. Στήν ἀρχή ἡ θεματολογία τους ἦταν περιορισμένη σατιρίζοντας, κυρίως, τήν καθημερινότητα. Πολύ γρήγορα, ὅμως, τά θέματά τους διευρύνθηκαν, περιλαμβάνοντας περιθωριακές κοινωνικές ὁμάδες, σεξουαλικότητα, κοινωνικές διαφορές, βία, ναρκωτικά, οἰκολογία, μελλοντικές κοινωνίες, ἐπιστημονική φαντασία[10].

Στήν Ἑλλάδα, τά πρῶτα κόμικς ἐμφανίζονται μεταπολεμικά καί εἶναι ἀμερικανόφερτα, ὅπως ὁ Ταρζάν, ὁ Σούπερμαν κ.ἄ.. Πολύ σύντομα θά κάνουν τήν ἐμφάνισή τους καί τά ἑλληνικά κατ᾽ ἀπομίμηση τῶν ξένων, πού ἔχουν Ἕλληνες ἥρωες καί εἶναι προσαρμοσμένα στήν ἑλληνική πραγματικότητα. Τέτοια ἦταν ὁ Ἕλληνας Ταρζάν (1935), ὁ Γκαούρ Ταρζάν (δεκαετία τοῦ `50) κ.ἄ[11]. Τά Κλασικά Εἰκονογραφημένα τοῦ ἐκδοτικοῦ οἴκου Ἀτλαντίς ἦταν

---

7. Α. Δελώνης, *ὅ.π.* σ. 118-119 (σημ. 4).

8. Δ. Μπασαντῆς - Κ.Στρᾶτος, *Ὁ κόσμος τῶν εἰδήσεων. Ἀπό τήν Ἐφημερίδα στήν Τηλεόραση*, 1991, σ. 141.

9. Β. Ἀναγνωστόπουλου-Α. Δελώνη, *Παιδική λογοτεχνία καί σχολεῖο*, 1987, σ. 56-57.

10. Π.Κουνενάκη, Κόμικς: Ἡ γοητευτική σχέση λόγου καί εἰκόνας, ἐφ. *Ἡ Καθημερινή - Ἑπτά Ἡμέρες* (2/8/1998), σ. 2.

11. Κανατσούλη, *ὅ.π.* σ. 120 (σημ. 5).

ή πρώτη ἀπόπειρα συστηματικῆς, ἑβδομαδιαίας κυκλοφορίας εἰκονογραφημένων, πού ξεκίνησε στά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '50. Στό πλαίσιο αὐτῆς τῆς σειρᾶς ἐργάστηκαν καί πολλοί ἕλληνες εἰκονογράφοι - μεταξύ τῶν ὁποίων ὁ Μπόστ (ψευδώνυμο τοῦ Μένη Μποσταντζόγλου) καί ὁ Παῦλος Βαλασάκης.

Στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ '60, οἱ ἐκδόσεις Τερζόπουλου ἄρχισαν νά ἐκδίδουν τά κόμικς τοῦ Ντίσνεϊ πρῶτα στό ἑβδομαδιαῖο "Μίκυ Μάους" καί ἀργότερα σέ πολλές ἄλλες ἐκδόσεις[12]. Τή δεκαετία τοῦ '70, ἡ ἑλληνική ἀγορά κατακλύζεται ἀπό εἰσαγόμενα βίαια κόμικς μέ τούς χαρακτηριστικούς τίτλους "Τάνκς", "Κράνος", "Μάχη", "Πόλεμος", "Σερίφης" καί "Κάου-μπόυ". Ἡ χούντα τῶν συνταγματαρχῶν καθώς καί ἡ γενικότερη ὑποκουλτούρα πού ἐπικρατεῖ φαίνεται νά εὐνοοῦν τή διάδοσή τους. Στά τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '70, ἐμφανίζονται τά ποιοτικά εὐρωπαϊκά κόμικς ἤ κόμικς τῆς ἀμφισβήτησης. Ὁ "Τέν-Τέν" τοῦ Ἐρζέ, τά "κόμικς" τοῦ Γκότλιμπ, οἱ δημιουργίες τοῦ Γκοσινί μέ ἥρωες τόν Ἀστερίξ, τό Λούκυ Λούκ καί τόν Ἰζνογκούντ διασκεδάζουν μικρούς καί μεγάλους μέ ἀστεῖα κόμικς. Παράλληλα, γίνεται αἰσθητή καί μία προωθημένη πολιτικοκοινωνική ἰδεολογία, ἀπόηχος τῶν ἰδεῶν τοῦ Μάη τοῦ '68 στή Γαλλία[13].

Πρότυπα πού προβάλλουν τά κόμικς

Στήν ἐποχή μας, κυκλοφοροῦν πολλά εἰκονογραφημένα περιοδικά μέ πλούσια θεματολογία, ἐκ τῶν ὁποίων τά περισσότερα ἀπό αὐτά εἶναι μεταφράσεις ξένων. Βέβαια, ὅταν γίνεται λόγος γιά "παιδικά περιοδικά", δέν πρέπει νά γίνεται σύγκριση μέ τό "Ρόδι" ἤ τό "Γειά Χαρά", πού δέν κυκλοφοροῦν πλέον, γιατί δέν βρῆκαν ὑποστηριχτές τῆς πολιτιστικῆς τους δράσης, ἐπειδή ἀκριβῶς ἔθεταν στόχους καί εἶχαν ἀπαιτήσεις ποιότητας. Μιά προσεχτική περιδιάβαση στά σημερινά παιδικά περιοδικά μέ τίς κακόγουστες σέ ἐμφάνιση καί φτωχές σέ γλῶσσα σελίδες τους ἀποδεικνύει ὅτι εἶναι στρατευμένα σέ ὅ,τι χειρότερο ἔχει νά παρουσιάσει ἡ ζωή, ἡ ἱστορία, ἡ κοινωνία καί ὁ πολιτισμός[14].

Ἡ κυκλοφορία τῶν κόμικς εἶναι πολύ μεγάλη, χωρίς αὐτό,

---

12. Λ. Βαλασόπουλου, "Η ἑκατονταετία τῶν κόμικς", *Ἀντί* 614 (1996) σ. 54.

13. Γρόσδος -Ντάγιου, *ὅ.π.* σ. 72-73 (σημ. 2)· Κ. Κάσση, "Τά εἰκονογραφημένα λαϊκά περιοδικά", *Διαβάζω* 248 (1990) σ. 62.

14. Γ.Δ. Μπάρτζη, "Στράτευση καί βία στά κόμικς", *Ἐπιθεώρηση Παιδικῆς Λογοτεχνίας* 2 (1987) σ. 167-168.

βέβαια, νά σημαίνει ὅτι ἀποτελεῖ καί ἀπόδειξη γιά τήν ἀξία τους, ἡ ὁποία εἶναι ἀμφιλεγόμενη. Οἱ ἐπικριτές τῶν κόμικς τά τοποθετοῦν στήν παραλογοτεχνία καί τά ἀποκαλοῦν "κακέκτυπα", "κακόζηλα" καί "ἐπιζήμια". Κι αὐτό φαίνεται νά ἔχει μεγάλη δόση ἀλήθειας, γιατί μέσα ἀπό τά κόμικς περνάει στά παιδιά καί στούς ὑποανάπτυκτους ἐνήλικες "μιά ὁρισμένη πολιτική ἰδεολογία" κι ἕνας τρόπος ζωῆς πού διαστρέφει πνευματικα καί ἠθικά τόν κόσμο τοῦ παιδιοῦ, κάνοντάς το νά πιστεύει τό ἀδύνατο γιά δυνατό καί πραγματοποιήσιμο, τό ἀνήθικο γιά ηθικό, τό φανταστικό γιά πραγματικό[15].

Ὁ κόσμος, πού παρουσιάζεται στά κόμικς, δέν ὑπάρχει στήν πραγματικότητα, ἐξυπηρετεῖ μόνο τή διασκέδαση τοῦ ἀναγνώστη καί τήν ἱκανοποίηση τῆς ἀνάγκης του να νοιώσει ἔντονες συγκινήσεις. Οἱ ἥρωες τῶν παιδικῶν εἰκονογραφημένων περιοδικῶν εἶναι φανταστικοί, ἀλλά φτιαγμένοι κατά τέτοιο τρόπο πού τό παιδί εὔκολα τούς μιμεῖται, τούς ἀντιγράφει, ταυτίζεται μαζί τους[16]. Προβάλλουν τή βία καί ἐξιδανικεύουν τόν πόλεμο, προβάλλοντάς τον ὡς χῶρο ἐκτόνωσης τῆς ἀνδρικῆς πολυπραγμοσύνης καί βασική δραστηριότητα ἀνάδειξης τοῦ ἀνδρικοῦ ἡρωισμοῦ. Ὅλοι οἱ ἥρωες βιαιοπραγοῦν ψυχρά καί ἀνάλγητα, σάν νά κάνουν τίς πιό ἁπλές καθημερινές πράξεις.

Σύμφωνα μέ τούς ὑποστηρικτές τῆς θεωρίας τῆς ἐκμάθησης, ὅταν παρέχονται στά παιδιά καί στούς νέους βίαια πρότυπα συμπεριφορᾶς- τά ὁποῖα μένουν, συνήθως, σέ λανθάνουσα κατάσταση- εἶναι δυνατόν νά ἐνεργοποιηθοῦν κάτω ἀπό ὁρισμένες περιστάσεις. Ἔρευνες ἔδειξαν ὅτι σέ συνθῆκες βίας αὐξάνουν οἱ πιθανότητες νά στραφοῦν σέ ἐπιθετικές συμπεριφορές ἄτομα πού ἔχουν προδιάθεση γιά μίμηση τέτοιων συμπεριφορῶν[17]. Ἐπίσης, ἔρευνες Ἀμερικανῶν ἐπιστημόνων ἐπισήμαναν τό γεγονός ὅτι ἡ αὐξημένη παιδική ἐγκληματικότητα στή χώρα τους ὀφείλεται στό γεγονός ὅτι τά κόμικς αὐτά ἀποτελοῦν τήν καθημερινή πνευματική τροφή τῶν παιδιῶν τοῦ ἀμερικάνικου λαοῦ. Ἀλλά καί τό γεγονός ὅτι κάθε χρόνο φεύγουν ἀπό τά σπίτια τους 150.000 ἀνήλικα ἀμερικανόπουλα ὀφείλεται, κατά τή γνώμη τῶν ἐπιστημόνων, στήν

---

15. Δελώνη, ὅ.π. σ. 120 (σημ. 4). Βλ. ἐπίσης Ἀναγνωστόπουλος-Δελώνης ὅ.π. σ. 57 (σημ. 9). Γ.Κιτσαράς, "Κόμικς", Παιδαγωγική Ψυχολογικη Ἐγκυκλοπαίδεια Λεξικό 5 (1990) σ. 2762.

16. Α.Γκρέμμινγκερ, *Τό Παιδί καί το Βιβλιο* (μτφρ. Α. Κουναλάκη), 1979, σ. 47-48. Β.Χ. Μανάδης, *Πίστεψα καί λάλησα*, 1994, σ. 57.

17. Ε. Λαμπροπούλου, *Ἡ κατασκευή τῆς κοινωνικῆς πραγματικοτητας καί τα μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας*, 1997, σ. 168-169.

ἐπίδραση τῶν προτύπων τῶν κόμικς. Τά παιδιά, μιμούμενα τούς ἥρωές τους, ξεκινοῦν γιά τόν εὔκολο πλουτισμό, για νά καταλήξουν στά σκληρά ναρκωτικα, στίς ληστεῖες, στήν πορνεία[18].

Τα κόμικς "προπαγανδίζουν" ἀξίες γιά τή ζωή καί τήν κοινωνία, προσανατολιζοντας τους νέους σέ ἕναν ἀπάνθρωπο τρόπο ζωῆς καί κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, μέ κίνητρα τό ἀτομικό βολεμα, τό κυνηγι τοῦ πλούτου, τη λαχτάρα τῆς δημοσιότητας. Ὁ πλοῦτος καί ἡ χλιδη θεωροῦνται κύριος στόχος τῆς ζωῆς καθε ἀνθρωπου. Τό ἄφθονο χρῆμα λυνει τα χέρια καί φέρνει στούς ἥρωες τήν εὐτυχία. Διασκεδάσεις, ἐπαυλεις, πανάκριβα αὐτοκίνητα εἶναι μέρος τῶν ἀπολαύσεων τῶν ἡρώων, εἴτε αὐτοί εἶναι τραγουδιστές κι ἠθοποιοί, εἴτε ποδοσφαιριστες καί ραλίστες εἴτε Σαουδάραβες πρίγκιπες[19].

Πολύ συχνά τά κόμικς διακρίνονται ἀπό ρατσισμό καί φυλετικές διακρίσεις. Ὑποβιβαζουν τήν γυναίκα, παρουσιάζοντάς την ὡς φιλάρεσκη, παθιασμένη γιά περιπέτεια, νά τραβᾶ τήν προσοχή τῶν ἀνδρῶν. Ἄλλοτε ἐμφανίζεται παθητική, ὑποταγμένη καί ἐξαρτημένη ἀπο τόν ἄνδρα κι ἄλλοτε ἐπιθετική, δυναμική κι ἀτίθαση. Ἀντιθετα, στόχοι τῆς ἀνδρικῆς δραστηριότητας εἶναι ἡ ἐπιτυχία, ἡ ἀναγνωριση, ἡ φήμη, τό χρῆμα καί ἡ κυριαρχία[20]. Τά κόμικς ἀποσιωποῦν τά σύγχρονα προβλήματα τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας, φτωχαινουν τό συναίσθημα, καταργοῦν κάθε αἴσθηση γιά τό καλό καί τό ὡραῖο.

Ὁ κόσμος τῶν παιδικῶν ἡρώων εἶναι ἕνας ἐξαιρετικά μανιχαϊκός κόσμος· δέν ὑπάρχει παρά τό Καλό καί τό Κακό, τά ὅρια τῶν ὁποίων εἶναι σαφῶς διευθετημένα. Στήν ἀδιάκοπη πάλη ἀνάμεσα στό Καλό καί τό Κακό θριαμβεύει πάντα τό πρῶτο. "Καλός" θεωρεῖται αὐτός πού κερδίζει, ἐνῶ "κακός" αὐτός πού χάνει. Ὁ ἥρωας δέ ζεῖ παρά μέ τῆ δράση καί γιά τή δράση. Οἱ ἱστορίες ἐπαναλαμβάνουν μέ χίλιες δυό παραλλαγές καί ποικιλίες τό πανάρχαιο μοτίβο τῆς σύγκρουσης τοῦ μικροῦ Δαβίδ μέ τό γίγαντα Γολιάθ, τό θρίαμβο τοῦ φαινομενικά ἀδύνατου πάνω στό φαινομενικά δυνατό[21].

Ἡ ἰδέα τῆς οἰκογένειας καί, γενικότερα, οἱ θεσμοί δέν φαίνεται νά ἀγγίζουν τούς συντάκτες αὐτῶν τῶν ἀφηγημάτων. Ἡ ταύτιση τοῦ παιδιοῦ μέ τόν ἥρωα καί ἡ μίμηση ἀποτελεῖ ἕνα ἀπό τά βασικά χαρακτηριστικά τῆς ἐπίδρασης[22]. Μιά ματιά στά "ἀθῶα" "Μίκυ-

18. Π. Δαράκη, Μέ τά κόμικς "ταΐζουν τήν παιδική ὑποκουλτούρα", ἐφ. *Τα ΝΕΑ* (2/5/1985).

19. Μπάρτζη, *ὅ.π.* σ. 168, 173 (σημ. 14).

20. Γρόσδος - Ντάγιου, *ὅ.π.* σ. 76 (σημ. 2).

21. Κ.Βρύζα, *Μέσα Ἐπικοινωνίας καί Παιδική Ἡλικία*, 1997, σ. 16.

22. Χ.Βάντσου, *Θεματα Ποιμαντικής Ψυχολογίας*, 1997, σ. 205.

Μάους" μᾶς δίνει ἀκριβῶς αὐτή τήν εἰκόνα. Ὅπως ἐπισημαίνουν οἱ Χιλιανοί Ἀριέλ Ντόφμαν καί Ἀρμάν Ματελάο στό βιβλίο τους "Ντόναλντ ὁ ἀπατεῶνας", πρῶτο χαρακτηριστικό γνώρισμα τοῦ ντοναλντικοῦ κόσμου εἶναι ὅτι γονεῖς δέν ὑπάρχουν. Ὑπαρχουν θεῖοι, λ.χ. ὁ σπαγγοραμένος θεῖος Σκρούτζ, καί ἀνίψια ἤ ξαδελφια. Πουθενά δέ γίνεται λόγος γιά γάμο, γιά οἰκογένεια. Ὁ Ντοναλντ ἀγαπᾶ τήν Νταίζη, παίζουν, γελοῦν μαζι, ἀλλα δέ θέλουν νά "δεσμευτοῦν"[23].

Ἀκόμη στά κόμικς παρατηρεῖται ἀπουσία αἰσθητικῶν προδιαγραφῶν στό ὄνομα τῆς ἐμπορικότητας. Πέρα ἀπό τήν προχειρότητα στό γράψιμο καί τήν ἀκαλαίσθητη εἰκονογραφηση, παρατηρεῖται ἕνας ἀταίριαστος συνδυασμός χρωμάτων, ἀκαλαισθητη ἔκδοση, φθηνό χαρτί, ἄσχημες φάρσες, ἀμοραλισμός και ὑπερβολές[24].

Μέ τήν ὑπεροχή τῶν εἰκόνων, ἀλλά καί μέ τό ὑποτυπῶδες κείμενο, πού τίς συνοδεύει, ἐπιτυγχάνεται ἐπιπόλαιο διάβασμα. Κατ᾽ αὐτόν τόν τρόπο ἀποτρέπεται τό διάβασμα μεγάλων κειμένων. Τό κείμενο καί οἱ εἰκόνες ἀναστέλλουν κάθε λειτουργία τῆς σκέψης ἐξαιτίας τῆς χαμηλῆς ποιότητάς του, ἐνῶ οἱ εἰκόνες περιορίζονται στήν ἐπιφανειακή παρουσίαση τῶν δραστηριοτήτων. Κατά συνέπεια, παιδιά πού διαβάζουν πολλά κόμικς δέν πρόκειται νά ἀναπτύξουν ἐνδιαφέρον γιά τά βιβλία, στά ὁποῖα ἔρχονται σε ἐπαφή κυρίως μέ κείμενα[25].

Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά οἱ θιασῶτες τῶν κόμικς ὑποστηρίζουν ὅτι τά κόμικς προσφέρουν στό παιδί μοναδική ψυχαγωγία καί ξεκούραση καί, γιά νά θεμελιώσουν τό ἐπιχείρημά τους, ἐπικαλοῦνται τή μεγάλη ζήτηση, τό ἐνδιαφέρον, τήν προτιμηση καί τήν ἀγάπη, πού δείχνουν τά παιδιά γιά τά κόμικς. Διατεινονται ὅτι δίνουν τροφή στή φαντασία τοῦ παιδιοῦ καί ἔτσι θεραπεύουν μιά ἀνάγκη χαρακτηριστική τῆς παιδικῆς ἡλικίας. Πιστεύουν ὅτι βοηθοῦν ἀποφασιστικά στήν ἐκμάθηση ἀλλά, κυρίως, στή βελτίωση τῆς ἀναγνωστικῆς ἱκανότητας τοῦ παιδιοῦ[26]. Παρά τούς ἰσχυρισμούς τῶν θιασωτῶν τῶν κόμικς, ὅμως, ἐπειδή τό ὀπτικό μήνυμα προσλαμβάνεται ἀπό τόν ἀναγνώστη χωρις πολλές φορές νά ἀναγκάζεται νά διαβάσει τίς λεζάντες τῶν εἰκονογραφημενων καρέ, ἡ σκέψη καί ἡ κριτική ἱκανότητά του ἀτροφεῖ . Ἄλλωστε, τό

---

23. Θ.Χαμπεσῆ, "Ἐπίδραση τῶν κόμικς στή ζωή τῶν παιδιῶν", *Παιδι και Νεοι Γονεῖς* 78, 1991, σ. 58-59.

24. Γρόσδος- Ντάγιου, *ὅ.π.* σ. 76 (σημ. 2).

25. Γκρέμμινγκερ, *ὅ.π.* σ. 48 (σημ. 16).

26. Κιτσαρᾶ, Κόμικς, *ὅ.π.* σ. 2762 (σημ. 15).

ὑπάρχον κείμενο σ᾽ αὐτά ἔχει τόσο περιορισμένο καί τυποποιημένο λεξιλόγιο πού σίγουρα δέν βοηθᾶ τή γλωσσική καλλιέργεια τοῦ παιδιοῦ[27]. Ἀπεργάζονται, δηλαδή, συστηματικά καί ὁλοκληρωμένα πλύση ἐγκεφάλου καί μάλιστα ἀπό τήν πιό τρυφερή ἡλικία τῆς νέας γενιᾶς.

Ἡ ἀξιοποίηση τῶν κόμικς ἀπό τήν ἐκκλησία

Πολλοί ὑποστηρίζουν ὅτι ἐάν ἡ εὔκολη, γρήγορη καί προσιτή ψυχαγωγία πού προσφέρουν τά κόμικς συνδυαστεῖ μέ ἕνα σωστό σενάριο, μιά πλουσιότερη γλῶσσα καί περιεχόμενο, ἴσως ἀποτελέσουν ὁδηγό-δείκτη γιά τή λύση διαφόρων προβλημάτων στό σχολεῖο μέ τή συγγραφή ἀνάλογων βιβλίων. Γίνεται λόγος γιά δημιουργία ἀντικόμικς, πού θά διοχετεύουν σωστά, ἀνθρωπιστικά μηνύματα. Στή Θεσσαλονίκη ἔγινε μιά ἀνάλογη προσπάθεια (1983). Σέ μορφή κόμικς κυκλοφόρησαν οἱ κωμωδίες τοῦ Ἀριστοφάνη (διασκευή - κείμενα Τ. Ἀποστολίδη, σκίτσα Γ. Ἀκοκαλίδη) καί οἱ μῦθοι τοῦ Αἰσώπου (ἀπό τούς Τ. Ἀποστολίδη καί Κ.Βουτσᾶ). Χαρακτηριστική περίπτωση εἶναι ἡ μεταφορά τοῦ Καραγκιόζη σέ κόμικς ἀπό τόν Β. Χατζηβασιλείου καί τήν Ντόρα Τσαρούχα στίς ἀρχές τῆς δεκαετίας τοῦ ᾽90[28].

Σέ ὅλες τίς χῶρες ἀπαντᾶ ἡ χρήση τῶν κόμικς ὡς μέσου ἔκφρασης παιδαγωγικῶν σκοπῶν[29]. Τό 1999 στήν Ἰταλία διασκευάστηκε ἡ Καινή Διαθήκη ἀπό τόν Ἰταλό εἰκονογράφο Roberto Rinaldi καί τούς συγγραφεῖς Tommaso Mastrandrea & Giuseppe Ramello, πού ἔγραψαν τά κείμενα. Ἕνα χρόνο ἀργότερα μεταφράστηκε καί στά ἑλληνικά ἀπό τόν ἐκδοτικό οἶκο "Μοντέρνοι Καιροί"[30]. Στή Γαλλία καί στή Γερμανία ἀπό καιρό ἔχουν χρησιμοποιηθεῖ στή διδασκαλία τῶν λατινικῶν ἤ τῆς γαλλικῆς γλῶσσας καί ἀναζητοῦνται ἐφαρμογές στή Μουσική, τή Χημεία καί ἀλλοῦ[31].

---

27. Κανατσούλη, *ὅ.π.* σ. 119 (σημ. 5).

28. Ἀναγνωστόπουλος- Δελώνης, *ὅ.π.* σ. 60 (σημ. 9). Ἐπίσης βλ. Χ. Σακελλαρίου, *Ἱστορία τῆς παιδικῆς λογοτεχνίας*, 19875, σ. 506. Α.Βουγιούκα, "Τά κόμικς", *Ἄρθρα καί μελετήματα* (1980) σ. 285-290. Γρόσδος -Ντάγιου, ὅ.π. σ. 72-73 (σημ. 2)

29. D.Escarpit, *Ἡ παιδική καί νεανική λογοτεχνία στήν Εὐρώπη* (μτφρ. Σ. Ἀθήνη), 1995, σ. 168.

30. Θ. Ἀγραφιώτη, Τά "κόμικς" ὡς μέσο ἀγωγῆς τῶν παιδιῶν- Χριστιανοπαιδαγωγική θεώρηση (διπλωματική ἐργασία, Θεολογική Σχολή Α.Π.Θ.), 2002, σ. 118. T.Mastrandrea, "Τά καλά νέα: εἰσαγωγή", Εἰκονογραφημένη Βίβλος-Καινή Διαθήκη: *Ἡ ζωή τοῦ Χριστοῦ* (μτφρ. Μ.Σπηλιοπούλου), τόμ. 1, σ. 7.

31. Γρόσδος -Ντάγιου, *ὅ.π.* σ. 78 (σημ. 2)

Ὁ χῶρος τῆς ἀγωγῆς ἔχει μεγάλη ἀνάγκη ἀπό τά σύγχρονα μέσα ἐπικοινωνίας. Γι᾽ αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία ἐπιβάλλεται νά βρεῖ τούς κατάλληλους τρόπους, ὥστε νά ἀξιοποιήσει τά κόμικς ὅσο τό δυνατό καλύτερα στό χῶρο τῆς ἀγωγῆς. Τά "θρησκευτικά" κόμικς, γνωστά ὡς "Bible Comics", πού κυκλοφόρησαν στή Δύση, ἔγιναν ἀντικείμενο ἐπιστημονικῆς ἔρευνας. Οἱ μελετητές προβληματίζονται μήπως ἡ ἐνδεχόμενη εἰσαγωγή τοῦ Χριστοῦ καί τῶν ὑπόλοιπων ἡρώων τῆς Βίβλου στά κόμικς ἀλλοιώσει τήν εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ καί γενικά τῶν προσωπικοτήτων τῆς Βίβλου, ἐντάσσοντάς τους στό εὐρύτερο σύνολο τῶν ἡρώων τῶν κόμικς. Τίθεται τό ἐρώτημα ἐάν τό παιδί θά εἶναι σέ θέση νά κατανοήσει τήν ἰδιαιτερότητα τοῦ Ἰησοῦ ἔναντι τῶν ὑπόλοιπων ἡρώων τῶν κόμικς[32].

Επιπλέον, ὅπως τονίζει ὁ Θ. Ἀγραφιώτης στήν ἐργασία του "Τά κόμικς ὡς μέσο ἀγωγῆς", τό βιβλικό κόμικ ἔχει ἐπισύρει τήν ἀπέχθεια τῆς ἐκκλησίας, ὅταν αὐτό εἰσάγει μοτίβα δράσης καί ἕνα πνεῦμα περιπέτειας, τά ὁποῖα νοοῦνται ὡς ξένα πρός τό Εὐαγγέλιο. Γιά αὐτό τόν λόγο, ἡ κατήχηση διακατέχεται γενικά ἀπό μία δυσπιστία πρός τά βιβλικά κόμικς, ὅπως καί πρός τόν κινηματογράφο. Ἔτσι ἡ Καινή Διαθήκη δέν θά μποροῦσε νά διασκευαστεῖ μέ ἐπιτυχία, καθώς τά περισσότερα βιβλία της ἀποτελοῦνται ἀπό σύνολο νουθεσιῶν καί θεολογικῶν διδασκαλιῶν, πού δέν προσφέρονται γιά τίς ἀνάγκες τῆς εἰκονογράφησης. Ἄρα τό "κηρυγματικό" κείμενο τῆς Ἁγίας Γραφῆς δέν εἶναι δυνατό νά παρουσιαστεῖ σάν μιά ἁπλή ἱστορική ἀφήγηση, ὅπως παρουσιάζονται οἱ ἱστορίες τῶν κόμικς[33].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αὐτό πού ἔχει ἰδιαίτερη σημασία εἶναι νά δίδονται στά παιδιά ἀπό τίς πρῶτες ἀναγνωστικές ἡλικίες βιβλία μέ πλούσια καί πολύχρωμη εἰκονογράφηση, καθώς ἡ ἀπότομη διακοπή διαβάσματος κόμικς σ᾽ ἕνα παιδί φέρνει, συνήθως, δυσάρεστα ἀποτελέσματα. Μέσα ἀπό ἕναν καλοπροαίρετο διάλογο τό παιδί πρέπει νά πεισθεῖ ὅτι κερδίζει διαβάζοντας βιβλία. Ἡ ἀπαγόρευση δέν εἶναι ὁ σωστός δρόμος. Αὐτό πού μπορεῖ νά πετύχει εἶναι μιά στάση ἀνειλικρίνειας τοῦ παιδιοῦ ἀπέναντι στούς γονεῖς του. Στόχος

32. Αγραφιώτη, ὅ.π. σ. 114-115 (σημ. 31). Ἐπίσης Βλ. Knockaert-Van der Plancke, Bible Comics and Catechesis, Lumen Vitae Nos. 2&3 (1979) σ. 158.

33. Αγραφιώτη, ὅ.π. σ. 116, 117 (σημ. 31)? Ἐπίσης Βλ. H.Halbfas, Das dritte auge: religionsdidaktische Anstobe, Patmos Verlag Dusseldorf 1997, σ. 70-71.

πρεπει νά εἶναι ἡ προλείανση καί ἡ ἐνίσχυση τοῦ ἐνδιαφέροντός του για το βιβλιο[34]. Τό πρόβλημα ὑπάρχει στό μανιώδη ἀναγνώστη τῶν κόμικς και ὀχι φυσικά στο παιδί πού ἔχει ἐθιστεῖ στό διάβασμα καλῶν βιβλιων, σχολικῶν καί λογοτεχνικῶν καί μόνο περιστασιακά διαβάζει καποιο κόμικ. Σ` αὐτή τήν περίπτωση δέν ὑπάρχει κανένα ἀπολυτως πρόβλημα [35]. Κατά τόν Π. Μαρτινίδη, σημασία "δέν ἔχει ἀν στο παιχνιδι τῶν εἰκονων καί τῶν λέξεων κερδίζουν ἀθρόα οἱ εἰκονες. Σημασια ἐχει μέ ποιές λέξεις ὁ εὐαίσθητος ἀναγνώστης μπορεῖ να ντυνει τίς εἰκόνες πού ἀντικρίζει, ὅπως, ἀσφαλῶς, καί μέ ποιες εἰκονες φαντασιώνει ὁ ἴδιος ἀναγνώστης τίς λέξεις πού τοῦ προσφερουν οἱ συγγραφεῖς τῶν ἀνεικονογράφητων κειμένων. Σημασια, ἐν τελει, ἐχει ὁ εὐαισθητος ἀναγνώστης"[36].

Ἐπομενως, θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἡ πλειονότης τῶν παιδικῶν περιοδικῶν ἐπιδρᾶ πάνω στήν παιδική ψυχολογία ἀρνητικά καί ὑποσκαπτει τή διαμόρφωση μιᾶς δημιουργικῆς και ἰσορροπημενης προσωπικότητας σέ σύγκριση μέ τά ἄλλα δύο πρωταρχικά μέσα κοινωνικοποίησης, τήν Οἰκογένεια καί τό Σχολεῖο[37]. Βέβαια ὑπάρχουν καί ἐξαιρέσεις. Αὐτές τίς ἐξαιρέσεις θα μπορούσαμε νά τίς ἀξιοποιήσουμε στό χῶρο τῆς ἀγωγῆς. Ὅπως ἐπισημαινει καί ὁ Θ. Ἀγραφιώτης στήν ἀξιόλογη μελέτη του γιά τά κομικς, ἡ Παλαιά Διαθήκη προσφέρει θέματα γιά εἰκονογράφηση, καθώς βρίσκουμε σ` αὐτή πάρα πολλές διηγήσεις μέ ρυθμό, ἐνταση και ἐναλλαγές. Οἱ Πράξεις τῶν Ἀποστόλων τό ἴδιο, καθώς τό περιεχόμενό τους ἔχει ἱστορικό χαρακτήρα καί ἐξιστορεῖ τή δραση τῶν Ἀποστόλων[38]. Ὅσο ἡ ἀνάγνωση τῶν κόμικς δέν ὁδηγεῖ στήν ἐγκατάλειψη καί τόν παραμερισμό τῶν ἄλλων βιβλίων, δέν ἐκτίθεται σέ κινδύνους ὁ κόσμος τοῦ παιδιοῦ.

---

34. Γκρέμμινγκερ, *ὅ.π.* σ. 51 (σημ. 16) .

35. Ἀναγνωστόπουλος-Δελώνης, *ὅ.π.* σ. 58-59 (σημ. 9). Κιτσαρᾶς,Κόμικς, *ὅ.π.* σ. 2762 (σημ. 15).

36. Π.Μαρτινίδη, "Εἰκονογράφηση παιδικοῦ βιβλίου καί κόμικς ἤ Dignum scilicet, patella operculum", Πρακτικά Συμποσίου: *Τό Παιδικό Ἔντυπο*, Δῆμος Θεσσαλονίκης, Τμῆμα Παιδικῶν Βιβλιοθηκῶν, (χ.χ.) σ. 179.

37. Σ. Μεσημέρη, "Τα μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης καί ἡ ἐπίδρασή τους στήν ψυχολογια τοῦ παιδιοῦ", *Τό παιδικό θέαμα*, Α' Πανελλήνιο Συνέδριο 1988, μέ συνεργασία τοῦ δήμου Καρδίτσας καί τῆς ἐτήσιας ἔκδοσης ἔρευνας καί μελέτης "Ἐπιθεώρηση παιδικῆς λογοτεχνίας" ὑπό τήν αἰγίδα τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ (1989) σ. 40-47.

38. Θ. Ἀγράφιώτη, *ὅ.π.* σ. 117 (σημ. 31) .

ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΕΟΥ ΟΣΙΟΜΑΡΤΥΡΟΣ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ

ΤΟΥ ΕΚ ΒΡΥΟΥΛΛΩΝ

ΕΚ ΠΑΛΑΙΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ
ΑΝΤΙΓΡΑΦΕΙΣΑ ΚΑΙ ΕΠΙΔΙΟΡΘΩΘΕΙΣΑ

Τῇ ΙΑ' τοῦ μηνὸς Ἰουλίου
μνήμη τοῦ ἁγίου ἐνδόξου νέου ὁσιομάρτυρος
Νικολάου τοῦ ἐκ Βρυούλλων

ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΣΠΕΡΙΝΟΝ

Μετὰ τὸν Προοιμιακὸν καὶ τὴν α' στάσιν τοῦ Ψαλτηρίου εἰς τὸ *Κύριε ἐκέκραξα ἱστῶμεν στίχους* ϛ' καὶ ψάλλομεν τὰ παρόντα στιχηρά προσόμοια.

Ἦχος πλ. α'. " Χαίροις ἀσκητικῶν"

Χαίροις, ὁ τὴν χαρὰν τοῖς πιστοῖς, τῇ εὐτολμίᾳ τοῦ σεπτοῦ μαρτυρίου σου, πηγάσας καὶ κατευφράνας, ψυχὰς ἁπάντων ἡμῶν, τῶν Βρυούλλων κλέος, καὶ ἕρκος, Νικόλαε· σὺ τὴν πλάνην ἀπήλεγξας, τῶν τυράννων ἐνώπιον, λαμπρῶς κηρύξας, τῷ Πατρί καὶ τῷ Πνεύματι, ὁμοούσιον, σύνθρονόν τε καὶ σύνεδρον, εἶναι τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, φανέντα δὲ ἄνθρωπον, ἀφράστῳ φιλανθρωπίᾳ καὶ θεϊκῇ ἀγαθότητι· αὐτὸν οὖν δυσώπει, ἱλασμὸν ἡμῖν δοθῆναι, καὶ μέγα ἔλεος.

Χαίροις, ὁ τὴν χαρὰν ἀθλητά, εἰς πένθος τρέψας, τοῦ δολίου Νικόλαε· ὢ θαῦμα! πῶς τὴν Παρθένον, κατηξιώθης ἰδεῖν, σοὶ προσφθεγγομένην προσηνέστατα, ὁμοῦ καὶ θαῤῥύνουσαν, πρὸς

τὸ στάδιον ὅσιε· ὅθεν ἁπάσας, ὑποσχέσεις ἀπέῤῥιψας, τῶν τυράννων σου, δολερῶς ἃς ὑπέβαλεν, ὄφις ὁ σκολιώτατος, καὶ ἤθλησας ἄριστα, ἀποτμηθεὶς σου τὴν κάραν, ἥν Χριστὸς δόξῃ ἔστεψεν· αὐτὸν δυσωπει, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν δοθῆναι, τὸ μέγα ἔλεος.

Χαιροις, ὁ συγχορεύων χοροῖς, τῶν ἀθλοφόρων ὁμοτρόπων σου, ἐνδοξε, τοῦ Θρόνου κατεναντίον, τοῦ ἀθλοθέτου Χριστοῦ, τὴν στολην σου ἐχων ἀποστίλβουσαν, ἐξ ἁγίων αἱμάτων σου, καὶ τὴν κάραν Νικόλαε, κατεστεμμένην καὶ ἀκτὶνας ἐκπέμπουσαν, ἣν ἀπέτεμον, οἱ φρυαττοντες, τυραννοι, μάρτυς τὴν παρρησίαν σου, μὴ φέροντες κραζοντες, υἱὸν Θεοῦ καὶ Σωτῆρα, τὸν Ἰησοῦν ὃν δυσώπησον, Σοφὲ καταπεμψαι, ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν εἰρήνην, καὶ μέγα ἔλεος.

Ἕτερα στιχηρά ἦχος δ' "ὡς γενναῖον ἐν μάρτυσιν"

Τὸν ἐν μάρτυσιν ὕστατον, καὶ ὁσίοις Νικόλαον, τῇ δὲ δόξῃ πρώτιστον, ὥσπερ γέγραπται, ἀνευφημήσωμεν ἄσμασι, Βρυούλλων τὸ βλαστημα, καὶ τὸ καύχημα ὁμοῦ, τὸ φυτὸν τὸ μελίῤῥυτον, ὅπερ ἔτεμε, το ἀπαίσιον ξίφος τῶν τυράννων, καὶ ἐκέρασε τὸ νέκταρ, τοῖς εὐσεβέσι τὸ ἥδιστον.

Ἀειρρύ τοις δακρύοις σου, καὶ λοιποῖς ἀγωνίσμασι, σῆς στεῤῥᾶς ἀσκήσεως ἐγεώργησας, ἡμῖν τὸν βότρυν τὸν πέπειρον, ληνῷ μαρτυρίου σου, ὃν ἐπάτησας σοφέ· Ὅθεν οἶνον Νικόλαε, τὸν εὐφρόσυνον, ἀγαλλόμενοι πίνομεν βοῶντες, ἐν τῇ θείᾳ ἑορτῇ σου, δόξα τῷ σὲ ἐνισχύσαντι.

Θεία κρήνη πηγάζουσα, νεκταρώδη ἰάματα, τοῖς πιστοῖς Νικόλαε, μάρτυς ἔνδοξε, ἡ σὴ σοφὸς ἀναδέδεικται, ἐξ ἧς ἀρυόμενοι, κατ᾽ ἀμφοῖν τὴν ἀρωγήν, τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἀγαλλόμεθα, κατα χρέος τὴν μνήμην σου τιμῶντες, καὶ γενναίους σου ἀγῶνας, οὓς ὑπὲρ πίστεως ἤνυσας.

Δόξα· ἦχος πλ. α'

Δεῦτε φιλομάρτυρες πάντες, τὸν λαμπρὸν ἀριστέα, καὶ ἀήττητον μάρτυρα, ἐγκωμίων ᾠδαῖς, ὑμνήσωμεν λέγοντες· Χαίροις, ὁσιομάρτυς Νικόλαε ἔνδοξε, ὁ προαγνισθεὶς ἐν τῷ Ἄθωνος ὄρει, καὶ τῇ τοῦ Παναγίου Πνεύματος, δυνάμει καθοπλισθείς· Χαίροις, ὁ μετὰ ταῦτα, κατὰ τῶν ἀνόμων καὶ ἀσεβῶν, στήσας τρόπαια, βροτοὺς καὶ ἀγγέλους, εὐφράνας· ἐν τῇ γενναίᾳ ἀθλήσει σου· διὸ καὶ ἀμοιβαίως, ὧν ἐπόθησας οὐρανίων στεφάνων ἠξίωσαι παρὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ὧ καὶ πρεσβεύων μὴ παύσῃ, ὅπως ἵλεως γένηται ἡμῖν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κρίσεως.

Καὶ νῦν ἦχος ὁ αὐτός

Ἐν τῇ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, τῆς ἀπειρογάμου Νύμφης, εἰκὼν διεγράφη ποτέ· ἐκεῖ Μωϋσῆς διαιρέτης τοῦ ὕδατος, ἐνθάδε Γαβριὴλ ὑπηρέτης τοῦ θαύματος· τότε τὸν βυθὸν ἐπέζευσεν, ἀβρόχως Ἰσραήλ, νῦν δὲ τὸν Χριστὸν ἐγέννησεν, ἀσπόρως ἡ Παρθένος. Ἡ θάλασσα, μετὰ τὴν πάροδον τοῦ Ἰσραήλ, ἔμεινεν ἄβατος· ἡ Ἄμεμπτος, μετὰ τὴν κύησιν τοῦ Ἐμμανουήλ, ἔμεινεν ἄφθορος. Ὁ ὢν καὶ προών, καὶ φανείς, ὡς ἄνθρωπος, Θεὸς ἐλέησον ἡμᾶς.

ΕΙΣ ΤΗΝ ΛΙΤΗΝ

Ἦχος β'

Τὸν ἀδαμάντινον ἐν ἀθλήσει, καὶ ὑπὲρ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ, μυρία παθόντα πάθη, Νικόλαον τὸν Ὁσιομάρτυρα, ἀξίως εὐφημήσωμεν. Οὗτος γὰρ ἀπτοήτως, ἐνώπιον τῶν ἀνόμων, τὸ γλυκύτατον ὄνομα τοῦ Σωτῆρος, λαμπρῶς ἀνεκήρυξε, καὶ τῷ τῆς νεότητος αὐτοῦ εὐτόλμῳ, πάντας ἐξέπληξεν. Δικαίως, οὖν, ἡ τῶν Βρυούλλων πόλις ἐναβρύνεται, καὶ σὺν πᾶσι βοᾷ· ῥῦσαι ἡμᾶς Κύριε, πόνων καὶ θλίψεων, καὶ πάσης κακώσεως, ταῖς αὐτοῦ εὐπροσδέκτοις δεήσεσιν. (Δίς)

Δόξα· ἦχος δ'

Ὁσιομάρτυς Χριστοῦ, Νικόλαε ἀξιάγαστε, σὺ τὴν ὀφρῦν τῶν ἀνόμων καὶ ἀσεβῶν, καθεῖλες γενναιότατα· σὺ καὶ τὴν βλαστήσασάν σε, πόλιν τῶν Βρυούλλων, ἐν κόσμῳ ἐμεγάλυνας, τῇ σπονδῇ τῶν αἱμάτων σου, καὶ πάντας τοὺς Ὀρθοδόξους ὑπερεφαίδρυνας. Ὡς ἔχων παῤῥησίαν πρὸς Κύριον, πρέσβευε ὑπὲρ ἡμῶν, τῶν ἐκ πόθου τελούντων, τὸ ἱερόν σου μνημόσυνον.

Καὶ νῦν · ἦχος ὁ αὐτός.

Νεῦσον παρακλήσεσι σῶν ἱκετῶν Πανάμωμε, παύουσα δεινῶν ἡμῶν ἐπαναστάσεις, πάσης θλίψεως ἡμᾶς ἀπαλλάττουσα· σὲ γὰρ μόνην ἀσφαλῆ, καὶ βεβαίαν ἄγκυραν, ἔχομεν, καὶ τὴν σὴν προστασίαν κεκτήμεθα· μὴ αἰσχυνθῶμεν Δέσποινα, σὲ προσκαλούμενοι· σπεῦσον ἐφ᾽ ἱκεσίαν τῶν σοὶ πιστῶς βοώντων· Χαῖρε Δέσποινα, ἡ πάντων βοήθεια, χαρὰ καὶ σκέπη, καὶ σωτηρία τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΣΤΙΧΟΝ

Ἦχος α'. "Τῶν οὐρανίων ταγμάτων"

Τοὺς ἐπ᾽ ὀλέθρῳ τῆς πλάνης αὐτῶν Νικόλαε, στεῤῥῶς ἀντεχομένους, σὺ κατέπληξας μάρτυς, κραυγάζων ἀτρομήτως τὸν

Ἰησοῦν, ὃν ἀπώλεσα ἄνομοι, σπεύδω δι᾽ αἵματος φθάσαι, καὶ τὴν ὑμῶν ἀποτίθεμαι ἀσέβειαν.

Στίχ. Θαυμαστὸς ὁ Θεὸς ἐν τοῖς Ἁγίοις αὐτοῦ.

Τῶν νεοάθλων τὰ πλήθη τοῖς πρὶν ἑνούμενα, τῷ θείῳ Νικολάῳ, ὑμετέρῳ συνάθλῳ, βραβεῖα οὐρανόθεν νικητικά, προσκομίσοντες ἔλθετε, συνοδοιπόροι γινόμενοι πρὸς Χριστόν, πρὸς ὃν ἥκει δι᾽ ἀθλήσεως.

Στίχ. Τοῖς ἁγίοις τοῖς ἐν τοῖς γῇ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.

Φρυαττομένη ἀνόμων πληθύς ἡ ἄσεμνος, αἰσχύνθητι ὁρῶσα τοῦ Χριστοῦ τὸν ὁπλίτην, Νικόλαον τὸν νέον, τὸν τὰ δεινὰ καθελόντα σου θύρετρα, ὃς τοῖς χοροῖς τῶν Ἀγγέλων, συνὼν ἀεί, ἐποπτεύει τοὺς τιμῶντας αὐτόν.

Δόξα· ἦχος πλ. β′

Τὴν ἐτήσιον μνήμην τοῦ ὁσιομάρτυρος Νικολάου, ἀξιοπρεπῶς πάντες οἱ πιστοὶ καὶ μετ᾽ εὐλαβείας τελέσωμεν. Οὗτος γὰρ δι᾽ ἀγάπην Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ, τοὺ ἰδίου σώματος οὐκ ἐφείσατο, ἀλλ᾽ ὡς θῦμα τοῖς ἀνόμοις, παρέδωκεν ἑαυτόν, γενναίως ἀγωνισάμενος, καὶ τὴν κάραν ἀποτμηθείς, πρεσβεύει ὑπὲρ ἡμῶν πρὸς Κύριον.

Καὶ νῦν · ἦχος ὁ αὐτός

Ὁ Ποιητὴς καὶ λυτρωτής μου Πάναγνε, Χριστὸς ὁ Κύριος, ἐκ τῆς σῆς νηδύος προελθών, ἐμὲ ἐνδυσάμενος, τῆς πρώην κατάρας τὸν Ἀδὰμ ἠλευθέρωσε. Διό σοι Πάναγνε, ὡς τοῦ Θεοῦ Μητρί τε, καὶ Παρθένῳ ἀληθῶς, βοῶμεν ἀσιγήτως, τὸ Χαῖρε τοῦ Ἀγγέλου, Χαῖρε Δέσποινα προστασία καὶ σκέπη, καὶ σωτηρία τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Ἀπολυτίκιον· ἦχος α′ "εἰς πᾶσαν"

Πληθὺς Βρυούλλων εὐφραίνεται σήμερον, τελοῦσα σὴν μνήμην ἀοίδιμον· ἀθλήσας γὰρ ᾧδε ὑπὲρ πίστεως, τοῦ μαρτυρίου ἔσχες τὸν στέφανον· διό μάρτυς Νικόλαε, πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

Ἕτερον ἦχος δ′. "Ταχὺ προκατάλαβε"

Βρυούλλων ἀγλάϊσμα, καὶ πολιοῦχος στεῤῥός, ἐδείχθης Νικόλαε, ἐν τοῖς ἐσχάτοις καιροῖς. Χριστοῦ μάρτυς ἔνδοξε· σὺ γὰρ τῶν παρανόμων ἀποπτύσας τὴν πλάνην, ἤσκησας ἐν τῷ Ἄθῳ, καὶ

λαμπρῶς μαρτυρήσας, πρεσβεύεις ἀδιαλείπτως ὑπὲρ τῶν τιμώντων σε.

Δόξα καὶ νῦν· Θεοτοκίον

Τὸ ἀπ᾽ αἰῶνος ἀπόκρυφον καὶ Ἀγγέλοις ἄγνωστον μυστήριον, διὰ σοῦ Θεοτόκε, τοῖς ἐπὶ γῆς πεφανέρωται· Θεὸς ἐν ἀσυγχύτῳ ἑνώσει σαρκούμενος, καὶ Σταυρὸν ἑκουσίως ὑπὲρ ἡμῶν καταδεξάμενος, δι᾽ οὗ ἀναστήσας τὸν πρωτόπλαστον, ἔσωσεν ἐκ θανάτου τὰς ψυχὰς ἡμῶν.

ΕΙΣ ΤΟΝ ΟΡΘΡΟΝ

Μετὰ τὴν α′ Στιχολογίαν. Κάθισμα

Ἦχος γ′. "Θείας πίστεως"

Πόθῳ ζέοντι, τῷ τοῦ Δεσπότου, πυρπολούμενος ἀνδρειοφρόνως, τοὺς τῆς πλάνης προμάχους κατῄσχυνας καὶ ἐν σταδίῳ Χριστὸν ὡμολόγησας, χαριτώνυμε παμμάκαρ Νικόλαε· μάρτυς ἔνδοξε, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἱκέτευε, δωρήσασθαι ἡμῖν τὸ μέγα ἔλεος.

Δόξα καὶ νῦν· Θεοτοκίον

Θαῦμα μέγιστον! πῶς συνεσχέθη, ὁ ἀχώρητος ἐν τῇ γαστρί σου, καὶ ἐσαρκώθη καὶ ἐφάνη ὡς ἄνθρωπος, μὴ ὑπομείνας φυρμόν ἢ διαίρεσιν τῆς θεϊκῆς καὶ ἀτρέπτου θεότητος, Κόρη Πάναγνε! διὸ Θεοτόκον σε πιστῶς κηρύττομεν ἀεὶ καὶ δοξάζομεν.

Μετὰ τὴν β′ Στιχολογίαν· Κάθισμα.

Ἦχος πλ. δ′. "Τὴν σοφίαν καὶ λόγον"

Μαγικῆς δι᾽ ἀπάτης τῶν ἀσεβῶν, ἐξηρνήσω τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ· ὅθεν οὐ διέλιπες, στένων, κλαίων Νικόλαε, καὶ μετανοίας ἔργοις ἐν ὄρει τοῦ Ἄθωνος, καὶ νυχθημέροις πόνοις, Θεὸν ἱλεούμενος· οὗπερ τῇ δυνάμει, σεαυτὸν καθοπλίσας, Χριστὸν ὡμολόγησας, καὶ δι᾽ αἵματος ἔφθασας· διὰ τοῦτο βοῶμέν σοι· πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, τῶν πταισμάτων ἄφεσιν δωρήσασθαι, τοῖς ἑορτάζουσι τὴν ἁγίαν μνήμην σου,

Δόξα καὶ νῦν. Θεοτοκίον

Δεῦτε πάντα τὰ ἔθνη θεοπρεπῶς, τὴν Μητέρα τοῦ πάντων Δημιουργοῦ, ὑμνήσωμεν λέγοντες· Χαῖρε Θρόνε πυρίμορφε, τοῦ τῶν ὅλων δεσπόζοντος, Ἰησοῦ του Παντάνακτος· χαῖρε μόνη Κυρία, τοῦ κόσμου πανάχραντε· χαῖρε τὸ δοχεῖον τῆς Ἁγίας Τριάδος, Πατρός, Υἱοῦ τε καὶ Πνεύματος, τὸ λαμπρὸν καὶ ἀκήρατον,

Μαριὰμ, Ἀειπάρθενε, Θεοτόκε πανύμνητε· χαῖρε πάνσεμνε Νύμφη ἡλιοστόλιστε· χαῖρε πάντων χαρὰ τῶν ὑμνούντων σε.

Μετὰ τὸν Πολυέλεον
Καθισμα. Ἦχος α΄. "Τὸν τάφον σου Σωτήρ"

Ἡ θήκη ἀληθῶς, ἡ κατέχουσα μάρτυς, τὴν θείαν δεξιάν, καὶ τὴν κάραν σου ὤφθη, πηγάζουσα ἰάματα, ὥσπερ κρήνη, νεκτάρεια, ἣν οἱ δοῦλοί σου, περικυκλοῦντες ἐκ πόθου, ἀρυόμεθα, ἁμαρτημάτων τήν λύσιν, καὶ βίου διόρθωσιν.

Δόξα καὶ νῦν. Θεοτοκίον

Μητέρα σε Θεοῦ, ἐπιστάμεθα πάντες, Παρθένον ἀληθῶς, και μετὰ τόκον φανεῖσαν, οἱ πόθῳ καταφεύγοντες, πρὸς τὴν σὴν ἀγαθότητα· σὲ γὰρ ἔχομεν, ἁμαρτωλοὶ προστασίαν· σὲ κεκτήμεθα, ἐν πειρασμοῖς σωτηρίαν, τὴν μόνην πανάμωμον.

Οἱ ἀναβαθμοί· τὸ α΄. Ἀντίφωνον τοῦ δ΄. ἤχου,
Προκείμενον ἦχος δ΄.
Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τοῦ ὁσίου αὐτοῦ.
Στίχ. Τοῖς Ἁγίοις τοῖς ἐν τῇ γῇ ἐθαυμάστωσεν ὁ Κύριος.
Εὐαγγέλιον τῆς Ἁγίας Εὐφημίας εἰς τὸν Ὄρθρον.
Μετὰ δὲ τὸν Ν᾽ Δόξα· "ταῖς τοῦ Ἀθλοφόρου"
Καὶ νῦν· "ταῖς τῆς Θεοτόκου".
Εἶτα τὸ ἰδιόμελον ἦχος πλ. β΄

Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἠγωνίσω, καὶ τὸν δρόμον τετέλεκας τοῦ μαρτυρίου σου, ὁσιομάρτυς Νικόλαε· διὸ ἐν ὑψίστοις μετὰ ἀγγέλων πρεσβεύεις, ἀντάξια τῶν πόνων σου λαβών, τὰ ἄνω βασίλεια.

Ὁ κανών· ἦχος πλ. δ΄.

Ὠδὴ α΄. "Ἁρματηλάτην Φαραώ"

Ἄναρχε Λόγε, λόγον μοι πρυτάνευον, ὅπως ὑμνήσω σαφῶς, σοῦ τὸν στεφανίτην καὶ ὁσιομάρτυρα, Νικόλαον τὸν ἔνδοξον, ὅπως τοῦτον προστάτην καὶ πρεσβευτὴν ἀκαταίσχυντον, ἔχοιμι πρὸς σὲ τὸν Σωτῆρά μου.

Σταυροῦ τῷ ὅπλῳ μάρτυς συμφραξάμενος, στεῤῥὲ Νικόλαε, ἔθνους ἀλλοπίστου, ἔναντι ἐβάστασας, τὸ ὄνομα τὸ ἅγιον, τοῦ Χριστοῦ κατὰ Παῦλον· διὸ σὺν τούτῳ δεδόξασαι, κάραν σου τμηθεὶς τὴν ἀοίδιμον.

Ὅτε ἐν μέσῳ αἱμοβόρων ἔστηκας, θηρίων ἔνδοξε, Νικόλαε μάρτυς, ὡς ἀρνίον ἄκακον, ἀνηλεῶς σφαττόμενος, ἀνεκραύγαζες· πλάνοι, καρατομοῦντές με πέμπτετε, πρὸς τὸν Ἰησοῦν μου τὸν φίλ-

τατον.

Θεοτοκίον

Φωτὸς δοχεῖον, σὺ ἐγένου Πανάγνε, τὸ φῶς τεκοῦσα βροτοῖς· τὴν ἀμαυρωθεῖσαν πάθεσι καρδίαν μου, καθάρισον διδοῦσά μοι, κατανύξεως θρῆνον, καὶ ἀπαθείᾳ με ἴθυνον, πρὸς τὸ φῶς τὸ θεῖόν σου δέομαι.

Ὠδὴ γ΄. "Ὁ στερεώσας κατ᾽ ἀρχάς"

Ὃν δι᾽ ἀπάτης μαγικῆς, ἠρνήσω μάρτυς ἀφρόνως, ὡς ἐκ μέθης ἀνανήψας ἐν τάχει ὡμολόγησας αὐτόν, Θεὸν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπον, τὴν πλάνην στηλιτεύσας, τὴν τῶν ἀνόμων Νικόλαε.

Σὺ ταῖς παγῖσιν ἀγρευθείς, ἀνεπαισθήτως τῆς πλάνης, καὶ σαυτὸν ἑωρακὼς ἠγρευμένον, τὸν θυρεὸν ἀναλαβών, Νικόλαε τῆς πίστεως, σὺν τοῖς συστησαμένοις, ταύτας ἀνδρείως συνέτριψας.

Σύ με συνέτισον σοφέ, Νικόλαε ἵνα μελψῶ, τοὺς ἀγῶνας προσφυῶς οὓς ὑπέδυς, ὑπ᾽ ἀνόμων ὡς ἀμνὸς ἀνηλεῶς κοπτόμενος, τὴν πλάνην κατατέμνων τῶν ἀσεβῶν τὴν παμβέβηλον.

Θεοτοκίον

Ὄρος σὺ εἶ τὸ ὑψηλόν, ἐξ οὗ ἐτμήθη ὁ λίθος, ὁ λεπτύνας τὰ γλυπτὰ τῶν εἰδώλων· διὸ ἄχραντε σεμνή, ψυχῆς μου τὰ ἰνδάλματα, λεπτύνασα πρὸς ὄρος τῆς ἀρετῆς με χειραγώγησον.

Κάθισμα. Ἦχος δ΄. "Κατεπλάγη Ἰωσήφ".

Ποταμὸς ὡς ἐξ Ἐδὲμ ἐκ τῆ Ἑῴας ἀθλητά, προχεόμενος πληροῖς ἅπαν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς, καὶ κατακλύζεις τοῖς χεύμασι τῶν σῶν αἱμάτων, τὴν γῆν τῶν ἀσεβῶν, τὴν ἀκανθοβλαστον· ἀρδεύεις νοητὸν δὲ τὸν Παράδεισον, βλαστοὺς, ὡραίους φέροντα μαρτύρων νεοθαλῶν ὦ Νικόλαε, σὲ μιμουμένους, καὶ ἐναθλοῦντας καὶ τὸν Χριστὸν δοξάζοντας.

Δόξα καὶ νῦν· Θεοτοκίον

Κατεπλάγησαν Ἁγνή, πάντες Ἀγγέλων οἱ χοροί, τὸ μυστήριον τῆς σῆς κυοφορίας τὸ φρικτόν· πῶς ὁ τὰ πάντα συνέχων νεύματι μόνῳ, ἀγκάλαις ὡς βροτὸς ταῖς σαῖς συνέχεται, καὶ δέχεται ἀρχὴν ὁ προαιώνιος, καὶ γαλουχεῖται σύμπασαν ὁ τρέφων πνοὴν ἀφάτῳ χρηστότητι, καὶ σὲ ὡς ὄντως Θεοῦ Μητέρα, εὐφημοῦντες δοξάζομεν.

Ὠδὴ δ΄. "Εἰσακήκοα Κύριε"

Φαεινὸν ὥσπερ ἥλιον δεξαμένη μάρτυς ἡ Ἐκκλησία σε, ἀποφραττει τὰ φρυάγματα τῶν αἱρετιζόντων, Νικόλαε.

Οὗ τὸ κάλλος ἐπόθησας, θᾶττον σὺ δι᾽ αἵματος φθάσαι ἔσπευσας, καὶ τυχὼν μετοχετεύεις νῦν τοῦτο τοῖς τιμῶσί σε, Νικόλαε.

Νίκης τρόπαια ἔστησας, κατὰ πλάνης μάρτυς ἀντιταξάμενος ὅθεν γερα νῦν ἐπάξια νέμει σοι ὁ Κύριος, Νικόλαε.

Θεοτοκίον

Τὰς οὐλὰς τῶν τραυμάτων μου, ταῖς ῥοαῖς ἀπόπλυνον τῶν δακρύων μου, ἵνα εὔθυμος δοξάζω σε, Παναγία Μητροπάρθενε.

Ὠδὴ ε΄. "Ἵνα τί με ἀπώσω"

Οὗ τοῦ κάλλος ἐτρώθης, πρὸς αὐτὸν ἀνέκραζες θεῖε Νικόλαε· ποῦ ποιμαίνεις Λογε, ὡς ἀρνία, μαρτύρων τὰ πνεύματα· οἷς συμποίμανον με, καὶ ἀρωμάτων τῶν ἐκείνων, τὴν ψυχήν μου, ὦ Σῶτέρ μου, πλήρωσον.

Νεος ἐν τοῖς Ὁσίοις, νέος καὶ ἐν μάρτυσιν ὤφθης Νικόλαε, ἄμφω τοὺς ἀγῶνας, διανύσας καλῶς ὁσιομάρτυς, νέος στεφανίτης, νῦν δὲ Χριστῷ συμβασιλεύων, τοὺς ὑμνοῦντάς σε σῷζε πρεσβείαις σου.

Θεοτοκίον

Ἔχοντές σε οἱ πόθῳ κλῆρόν σου τὸν ἅγιον οἰκοῦντες, Δέσποινα ἄγρυπνον προστάτην, τὰς βουλὰς τῶν ἐχθρῶν ἀποκρούομεν, καὶ ἐπαναστάσεις, τὰς καθ᾽ ἡμῶν ἐπερχομένας· εὐχαρίστως διό σε δοξάζομεν.

Ὠδὴ στ. "Ἱλάσθητί μοι Σωτήρ"

Κλῆμα σὺ ἔφυς ἀληθῶς, Θεοῦ φυτείας Νικόλαε, ταῖς τῶν ἀνόμων χερσί, τεμνόμενον ἀνέβλυσας, οἶνον τὸν νεκτάρειον, τὴν τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησίαν εὐφραίνοντα.

Τιμῶν τὸ ὄνομα Χριστοῦ, κηρύττεις τοῦτο ἐνώπιον, τῶν σῶν ἀγρίων φονευτῶν, ὑφ᾽ οὗπερ δεδόξασαι, φανεὶς αὐτοῦ φίλτατος, Νικόλαε μάρτυς, νέος ἅμα τε καὶ ὅσιος.

Παρέστης μάρτυς τῷ Χριστῷ, περιῤῥεόμενος αἵματι· μαρτύρων δὲ σὺν τοῖς χοροῖς, χορεύεις γηθόμενος, Νικόλαε ἔνδοξε, ἀκηράτῳ στέφει, παρ᾽ αὐτοῦ καταστεφόμενος.

Θεοτοκίον

Ρῦσαι ἡμᾶς, βαρβαρικῆς, Παρθένε ἐπιθέσεως, καὶ συμφορῶν ἐπιφορᾶς, νόσων τε καὶ θλίψεων, καὶ πάσης κακώσεως, σὲ παρακαλοῦμεν, τῇ ἀμάχῳ προστασίᾳ σου.

Κοντάκιον· ἦχος β'

Τὴν πλάνην τῶν θεομισῶν διέλυσας ἀήττητε, τῆς νίκης λαβὼν τὸ στέφος τῇ ἐνστάσει σου, καὶ Βρυούλλων ἐφάνης ἐγκαλλώπισμα, ὁσιομάρτυς Νικόλαε· διὸ μὴ παύσῃ πρεσβεύων ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Οἶκος

Κάθαρόν μου τὰς φρένας, Ἰησοῦ μου γλυκύτατε, ἵνα ἰσχύσω ἐξυμνῆσαι τὸν ὑπὲρ σοῦ γενναίως ἀθλησαντα Νικόλαον τὸν Ὁσιομάρτυρα. Οὗτος γάρ τῷ σῷ Θείῳ πυρπολούμενος ἔρωτι, τὸ σὸν ἀνεκήρυξε λαμπρῶς ἐξυμνῶν πανάγιον ὄνομα· καὶ ἀφειδήσας ὅλως ἑαυτοῦ, μανιωδῶς παρ᾽ αὐτῶν, ὡς ἀρνίον, ἐσφάττετο· διὸ καὶ ἐπὶ γῆς ἐδοξάσθη τὸ ἱερὸν αὐτοῦ σκήνωμα θείῳ φωτὶ ἐλλαμπόμενον, ἡ δὲ μακαρία αὐτοῦ ψυχὴ μετὰ ὁσίων καὶ μαρτύρων ἐν οὐρανῷ. Ἀλλὰ μάρτυς μὴ παύσῃ πρεσβεύων ὑπὲρ πάντων ἡμῶν.

Τῇ ΙΑ' τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἡ ἄθλησις τοῦ ἁγίου ἐνδόξου νέου Ὁσιομάρτυρος Νικολάου τοῦ ἐκ Βρυούλλων.

Στίχ. Τὸν σταυρὸν αἶρων Νικόλαος Κυρίου
Πλάνην πατάσσει τῶν ἀπίστων γενναίως.
Νικόλεων τάμε χαλκὸς ἀπίστων ἐνδεκάτηφι.

Ταῖς τοῦ ἀθλοφόρου πρεσβείαις Χριστὲ ὁ Θεὸς ἐλέησον καὶ σῶσον ἡμᾶς. Ἀμήν.

Ὠδὴ ζ'. "Παῖδες Ἑβραίων".

Εἶδες τὴν μόνην Θεοτόκον, πρὸς τὸ στάδιον θαῤῥύνουσάν σε μάρτυς, καὶ ἐχθρῶν τὴν ὀφρῦν, Νικόλαε συντρίψας, εὐλογητὸς εἶ Κύριε, ἐβόας εἰς αἰῶνας.

Ὅμιλον, μάρτυς, τῶν Μαρτύρων, καὶ τὰ σκάμματα ζηλώσας εὗρες τούτους, σὺν αὐτοῖς τῷ Χριστῷ, Νικόλαε κραυγάζων : εὐλογητός εἶ Κύριε, ὁ Θεὸς εἰς τούς αἰῶνας.

Θεοτοκίον

Μετὰ τῶν ἄνω στρατευμάτων, τῶν μαρτύρων τε ὁμοῦ καὶ τῶν

όσίων, τῇ Ἁγνῇ κραυγάζομεν Παρθένῳ ὁμοφώνως: Εὐλογημένη Πάναγνε σὺ ὑπάρχεις εἰς αἰῶνας.

Ὠδὴ η΄. " Ἑπταπλασίως κάμινον"

Πρὸς λιμένα οὐράνιον, προσωρμίσθης Νικόλαε, πλεύσας ἀκυμάντως, διὰ τοῦ σοῦ αἵματος, καὶ ἔστης γηθόμενος, περὶ τὸν Θρόνον τοῦ Ἰησοῦ· ᾄδεις δ` ἐμμελῶς μετὰ τῶν ἄνω ταγμάτων· οἱ παῖδες εὐλογεῖτε, ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε, Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Ὢ τῆς στεῤῥᾶς ἐνστάσεως! ὢ γενναίου φρονήματος! ὢ τῆς καρτερίας! Εὖγε ἀδαμάντινε, Νικόλαε ἔνδοξε! κατεναντίον τῶν ἀσεβῶν ἔστης ἀκλινῶς, αὐτῶν τὴν πλάνην ἐλέγχων, βοᾶν μὴ πειθομένων· ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, λαὸς ὑπερυψοῦτε Χριστὸν εἰς τοὺς αἰῶνας.

Θεοτοκίον

Θεὸς ἡμῖν ἐπέφανε, διὰ σοῦ Παναμώμητε, πίστεως ἀρότρῳ, ὁδὸν ἡμῖν ἔτεμεν, δι` ἧς πορευόμενοι, παραχαράκτους αἱρετικῶν φεύγομεν, ἁγνή, τὰς βλασφημίας βοῶντες· οἱ παῖδες εὐλογεῖτε, ἱερεῖς ἀνυμνεῖτε, τὴν μόνην Θεοτόκον εἰς πάντας τοὺς αἰῶνας.

Ὠδὴ θ΄. "Ἐξέστη ἐπὶ τούτῳ ὁ οὐρανός"

Ὑψώθης, ἐδοξάσθης παρά Θεοῦ, ὑπὲρ οὗ σου τὸ αἷμα ἐξέχεας, ὦ ἀθλητά, ξίφει σου τὴν κάραν ἀποτμηθείς· μαρτύρων τοῖς στρατεύμασι νέων καὶ τῶν πάλαι χαρμονικῶς χορεύων συναγάλλῃ, ὑπὲρ τῶν σὲ ὑμνούντων μνείαν, Νικόλαε, ποιούμενος.

Ἐκφεύγων σκηνωμάτων ἁμαρτωλῶν, πρὸς τὸ Ὄρος ἀνῆλθες τοῦ Ἄθωνος· καὶ τὴν ἐκεῖ Σκήτην παροικήσας τὴν εὐαγῆ τῆς Ἄννης καὶ δι` αἵματος αὖθις πρὸς τὸ ὄρος τὸ νοητόν, ἀνέπτης μετ` Ἀγγέλων, Νικόλαε, τρισμάκαρ, τῇ Τριάδι παριστάμενος.

Ἀνῆψάς σου τὸν πόθον πρὸς τὸν Χριστόν, οὐδ` ἠρκέσθης ἀσκήσεως σκάμμασιν, ἕως ἐλθών, ἤλεγξας τὴν πλάνην τῶν ἀσεβῶν, ὑφ` ὧν σοφὲ Νικόλαε, ἀπετμήθης κάραν σου τὴν σεπτήν, ἥν ἔστεψε τὸ Θεῖον ὃ ἐξιλέωσαί μοι, τῷ προσλαλοῦντί σοι ἐν ᾄσμασιν.

Θεοτοκίον

Μακάριος λαός τε καὶ ἐκλεκτός, ἀληθῶς ὁ ἀεὶ μακαρίζων σε· καὶ γὰρ Θεόν, ἄχραντε, τεκοῦσα δίχα φθορᾶς, ἐκ ταύτης τοῦτον ἔσωσας, ἴθυνάς τε τοῦτον πρὸς τὸν Θεόν· αὐτὸν οὖν ἐκδυσώπει, πάσης ἡμᾶς ρυσθῆναι ὀδύνης τε καὶ θλίψεως.

Ἐξαποστειλάριον "Τοῖς μαθηταῖς συνέλθωμεν"

Δικαστικοῦ πρὸ βήματος, τὸν Δεσπότην κηρύξας, νικητικῷ Νικόλαε, σὺ κατέστεψαι στέφει, καὶ τῷ Χριστῷ παρέστηκας, μάρτυς λελαμπρυσμένος· αὐτὸν οὖν ἐκδυσώπησον, ὀφλημάτων τὴν λύσιν, τοὺς τὴν φαιδρὰν καὶ φωσφόρον μνήμην σου ἐκτελοῦντας εὑρεῖν καὶ μέγα ἔλεος ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Ἕτερον· "Ἀπόστολοι ἐκ περάτων"

Κρήνη πηγάζουσα νέκταρ, τῆς ἀθεΐας τὴν φλόγα, κατασβεννύουσα ὤφθη, Νικόλαε σοῦ ἡ κάρα, ἣν μετὰ πόθου, τιμῶντες, πληρούμεθα εὐφροσύνης.

Θεοτοκίον

Χρυσοπλοκώτατε πύργε, καὶ δωδεκάτειχε πόλις, ἡλιοστάλακτε Θρόνε, καθέδρα τοῦ Βασιλέως, ἀκατανόητον θαῦμα, πῶς γαλουχεῖς τὸν Δεσπότην!

Εἰς τοὺς αἴνους. ἦχος β'. "Ποίοις εὐφημιῶν"

Ποίοις ὑμνῳδιῶν κάλλεσι, στεφανώσωμεν τὸν στεφανίτην, τὸν λαμπρὰ τῆς νίκης Νικόλαον κατὰ πλάνης στήσαντα τρόπαια, τῆς θεομισοῦς καὶ παμβεβήλου· καὶ ταύτην τῆς ἀληθείας τοῖς πυρσεύμασι, γενναίως καὶ ἀτρομήτως στηλιτεύσαντα· ὅνπερ πάνυ ἐπαξίως, ἀθανάτου δόξης, διαδήματι στεφανοῖ, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ ἔχων τὸ μέγα ἔλεος.

Ποίοις εὐφημιῶν χείλεσιν, ἐπαινέσωμεν τὸν ἀθλοφόρον, τὸν ἐκ γῆς πρὸς ὕψος οὐράνιον, ἀναπτάντα θεῖον Νικόλαον, καὶ τὰς σκηνὰς τῶν ἀθλοφόρων οἰκοῦντα, ἀεὶ δὲ, τῷ θείῳ θρόνῳ παριστάμενον, καὶ θείοις χοροῖς ἀγγέλων συγχορεύοντα, τὸν καθαιρέτην τῆς πλάνης, τὸν στεῤῥὸν ὁπλίτην· δι᾽ οὗ δαιμόνων ὀφρύν, Χριστὸς καταβέβληκεν, ὁ ἔχων τὸ μέγα ἔλεος.

Ποίοις μελῳδιῶν ἄνθεσιν, ἀναδήσωμεν τὸν στεφανίτην! τῆς θεογνωσίας τὸν κήρυκα, καὶ τῆς ἀπιστίας τὸ δρέπανον, τῶν ὁσίων κλέος καὶ μαρτύρων Βρυούλλων, περιφανέστατον ἀγλάϊσμα· καὶ θρέμμα, εὐαγέστατον τοῦ Ἄθωνος, τὴν ἀναβλύζουσαν κρήνην, ἰαμάτων ὄμβρους, οὓς ἀντλοῦντες οἱ πιστοί, Χριστὸν τὸν Θεὸν ἡμῶν ἐν ὕμνοις μεγαλύνομεν.

Δόξα· ἦχος πλ. δ'

Σήμερον ὁ ὁσιομάρτυς Νικόλαος, ἐν δύο πλουτῶν ἀθλήσεσι,

τῇ πρότερον ἀσκήσει, καὶ εἶτα τοῦ μαρτυρίου, διὰ τὸν πρὸς Χριστὸν ὃν εἶχεν ἐγκάρδιον ἔρωτα, δύο σκηνὰς ἐκληρώσαντο, καὶ τῶν ὁσίων καὶ τῶν μαρτύρων, μετ᾽ αὐτῶν εἰς αἰῶνας ἀγαλλόμενος. Τούτῳ οὖν καὶ ἡμεῖς πιστῶς ἐκβοήσωμεν· Θεράπον Χριστοῦ, καὶ φίλε πιστότατε, μὴ διαλίπῃς πρεσβεύων αὐτῷ ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν.

Καὶ νῦν. Θεοτοκίον

Δέσποινα πρόσδεξαι, τὰς δεήσεις τῶν δούλων σου, καὶ λύτρωσαι ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἀνάγκης καὶ θλίψεως.

Δοξολογία μεγάλη καὶ Ἀπόλυσις.

Βασιλείου Ἀθ. Τσίγκου
Ἐπικούρου Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

Ἐπικήδειος προσφώνησις στόν ἀρχιμανδρίτη π. Στέφανο Σιναΐτη (πρωτοπρεσβύτερο Σάββα Ἰ. Ψαρόπουλο) 1936-2007

"Μακάριοι οἱ νεκροί οἱ ἐν Κυρίῳ ἀποθνῄσκοντες ἀπ᾽ ἄρτι. ναί, λέγει τό Πνεῦμα, ἵνα ἀναπαύσωνται ἐκ τῶν κόπων αὐτῶν· τά δέ ἔργα αὐτῶν ἀκολουθεῖ μετ᾽ αὐτῶν"(Ἀποκ. 14,13). *"Μακαρία ἡ ὁδός ᾗ πορεύῃ σήμερον"*, σεβαστέ καί πολυαγαπημένε μας πνευματικέ πατέρα Στέφανε, *"ὅτι ἡτοιμάσθη σοι τόπος ἀναπαύσεως".*

Στίς 8 ἡ ὥρα τό πρωΐ τῆς περασμένης Παρασκευῆς 15 Ἰουνίου ἐξεδήμησε εἰς Κύριον, ἀναχώρησε γιά τή Βασιλεία τοῦ Θεοῦ, στή μονάδα ἐντατικῆς θεραπείας τοῦ Νοσοκομείου "Παπανικολάου", μία ὄντως ἁγιασμένη καί οὐρανόφωτη ψυχή, ὁ σεβάσμιος λευΐτης, ὁ πιστός οἰκονόμος τῶν μυστηρίων καί τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ὁ ἀρχιμανδρίτης π. Στέφανος, ἀδελφός τῆς Μονῆς τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ. *"Ἀναπεσών ἐκοιμήθη ὡς λέων καί σκύμνος" (Γεν.* 49,9). Μετά ἀπό πολύχρονη καί ἀπίστευτα σκληρή δοκιμασία στό κρεβάτι τοῦ πόνου καί τῆς ἀρρώστιας εἶχε φθάσει πλέον ἡ ὥρα νά τόν ξεκουράσει ὁ Κύριος στήν ἀγκαλιά του, γιά νά βρίσκεται συνεχῶς μαζί του καί νά μπορεῖ νά συλλειτουργεῖ μέ τούς ἀγγέλους στήν οὐράνια λειτουργία, νά μπορεῖ νά συναντᾶ ὅλους τούς ἁγίους τοῦ Θεοῦ, τούς ὁποίους γνώρισε προσωπικά καί συνομίλησε πολλές φορές μαζί τους, ὅπως ἐπίσης νά ἀνταμώσει καί μέ ὅλους τούς ἀγαπημένους του ἀνθρώπους, τούς οἰκείους του, τούς πνευματικούς πατέρες καί συλλειτουργούς του, τούς ἐνορίτες του καί ὅσα ἀπό τά πνευματικά του τέκνα ἔχουν ἤδη μεταβεῖ *"ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τήν ζωήν".*

Ὅσοι βρισκόμαστε αὐτή τήν ὥρα ἐδῶ, γιά τόν τελευταῖο ἀσπασμό καί τό κατευόδιον γιά τήν ποθεινή πατρίδα, καί γνωρίσαμε ἀπό κοντά τόν *"διεληλυθότα ἤδη στούς οὐρανούς"(Ἑβρ.* 3,14), π. Στέφανο, καί πε-

ρισσότερο ὅσοι εἴχαμε πολυετή σχέση πνευματικῆς πατρότητος μαζί του, καταθέτουμε τή μαρτυρία γιά τό φωτεινό καί ἀειλαμπές πρότυπο ἀξίου κληρικοῦ καί ὁμολογοῦμε ὅτι ὄντως "πατήρ μέγας κεκοίμηται". Ὑποκλινόμεθα εὐλαβικά ἐνώπιόν του καί καταθέτουμε ἀψευδῶς σέ ὅλους τή μαρτυρία αὐτῶν πού ἐδῶ καί χρόνια ζήσαμε καί εἴδαμε στό πρόσωπό του καί τό ἔργο του, ἀκόμη δέ καί μέ τήν ὄντως μαρτυρική τελευτή του.

Ὁ ἀείμνηστος π. Στέφανος ἦταν προικισμένος μέ πολλά πνευματικά χαρίσματα, προσόντα καί ἀρετές. Ὡς ἄνθρωπος, ὡς οἰκογενειάρχης, ὡς ἱερέας καί πνευματικός πατέρας ἑκατοντάδων ἀνθρώπων ὑπῆρξε σπάνιος καί ὑποδειγματικός. Ἀπέραντη ἀγάπη καί ἐμπιστοσύνη στόν Θεό καί στίς ἀνεξιχνίαστες βουλές του, φλογερή πίστη, ἀδιάλειπτη ἐπικοινωνία προσευχῆς μέ τόν Θεό καί τούς ἁγίους του, ἀσκητικότητα στό βίο του. Ἄνθρωπος μέ πηγαία καλοσύνη, παιδική ἁπλότητα, αὐθορμητισμό καί εὐαισθησία, ἀνυπόκριτη εὐγένεια καί μεγαλοσύνη, βαθιά ταπείνωση, ἐντιμότητα καί ἀνιδιοτέλεια, συνέθεταν ὁρισμένα ἀπό τά χαρακτηριστικά μίας ἀγαθῆς ψυχῆς, πού κατοικοῦσε σέ ἕνα ὑψηλό, ἐπιβλητικό καί λεβέντικο σωματικό ἀνάστημα. Κοσμοδιάστατος, πληθωρικός, σεμνός καί ἀθόρυβος στίς ἀφανεῖς καί ἀθέατες δραστηριότητές του, ἀνεκτικός, μεγάθυμος, μέ ἀπέραντη ὑπομονή καί κατανόηση. Ἦταν ὁ ἄνθρωπος μέ μοναδικό ψυχικό μεγαλεῖο καί ἕνα πάντοτε χαμογελαστό πρόσωπο. Παρά τίς πολλές δοκιμασίες καί τά προβλήματά του, ἦταν πάντοτε εὔχαρις, γλυκύς στό βλέμμα, ἀκάματα δραστήριος, ἐγκάρδια προσηνής. Διέθετε μία ρωμέϊκη ἀρχοντιά, αὐθόρμητη, φυσική καί εὐδιάκριτη σέ ὅλα καί πρός ὅλους, πού πήγαζε ἀπό τόν πλοῦτο τῆς ψυχῆς του καί τό πνευματικό του κεφάλαιο. Διακρινόταν ἀπό τή σπάνια εὐστροφία του στήν ἐπικοινωνία, τή δραστηριότητα, στοργικότητα, φιλανθρωπία καί ἀπό μία ἀσυνήθιστη γιά τίς ἡμέρες μας ἀφιλαργυρία, καθώς ἀδιαφόρησε καί περιφρόνησε μέ ἰδιάζουσα σταθερότητα καί ἐπιμονή τόν χρυσό καί τά ἀργύρια.

Ὁ ἐκλιπών π. Στέφανος, Κωνσταντινοπολίτης τήν καταγωγή, γεννήθηκε στή Θεσσαλονίκη τό 1936. Νυμφεύθηκε τήν εὐσεβή Εὐανθία Προδρομίδου μέ τήν ὁποία ἀπέκτησε δύο παιδιά, τήν Δέσποινα καί τόν Ἰωάννη. Μετά τίς σπουδές του στήν Ἀγγλική Φιλολογία, τήν Ἀρχαιολογία καί τά Λογιστικά, συνέχισε στή Θεολογική Σχολή Θεσσαλονίκης καί δέν ἔπαυσε νά μελετᾶ καί νά καταρτίζεται συνεχῶς σέ θέματα παλαιοντολογίας, κοινωνιολογίας, ψυχολογίας, οἰκονομικῶν, θεολογίας ἀκόμη δέ καί τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης καί νά ἐκπλήσσει τόν ὁποιοδήποτε συνομιλητή του γιά τήν ἐπιστημονική του συγκρότηση καί ἐπάρκεια. Καί ἐνῶ μποροῦσε νά ἀκολουθήσει ἄνετα ἀκαδημαϊκή σταδιοδρομία, ὅπως καί ἐπιτυχημένη λαμπρή καριέρα συνεχίζοντας τήν ἐργασία του, προτίμησε νά ἀποδεχθεῖ ἀμέσως τήν κλήση τοῦ

Θεοῦ καί νά ἱερωθεῖ τό 1969. Μέ τήν εἴσοδό του στόν ἱερό κλῆρο, "ὁ λύχνος ἐτέθη ἐπί τήν λυχνίαν". Μετά ἀπό ἕνα σύντομο πέρασμα ὡς διάκονος, στόν ἅγιο Ἀθανάσιο, χειροτονήθηκε ἱερέας καί τοποθετήθηκε σέ αὐτήν ἐδῶ τήν ἐνορία τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, ὅπου ὑπηρέτησε ὑποδειγματικά πάνω ἀπό εἰκοσιπέντε χρόνια μέχρι τή συνταξιοδότησή του, γιά νά ἀφοσιωθεῖ στή συνέχεια ἐξ ὁλοκλήρου στήν τέλεση τοῦ μυστηρίου τῆς ἱερᾶς ἐξομολογήσεως καί συγχωρήσεως.

Τά μεγάλα χαρίσματα δίδονται ὅπου ὑπάρχουν πολλές δοκιμασίες. Καί ὁ π. Στέφανος ἀναμετρήθηκε μέ ἄπειρες καί ἀσυνήθιστες γιά τούς πολλούς δοκιμασίες, ἀρρώστιες καί θανάτους ἀγαπημένων του προσώπων, καθώς ἡ ἀνερμήνευτη ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐπέτρεψε νά χάσει τό 1984 σέ νεαρή ἡλικία (15 ἐτῶν) τό παιδί του Ἰωάννη, λίγα χρόνια ἀργότερα νά φύγει ἡ μητέρα του Φωτεινή καί τό 1995 νά στερηθεῖ τήν ἀγαπημένη του σύζυγο καί συμπαραστάτη Εὐανθία πρεσβυτέρα. Ὅταν δέ ἦλθε τό πλήρωμα τοῦ χρόνου (1997) καί ὡρίμασαν οἱ προϋποθέσεις ἐπέλεξε νά ἐνταχθεῖ ὡς ἀδελφός στήν ἱερά μονή τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης τοῦ Σινᾶ.

Ἡ ἱερατική του διακονία συνδέθηκε μέ τόν ναό τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης καί δι᾽ αὐτῆς μέ τό μοναστήρι της στό Σινᾶ καί τόν παριστάμενο ἀρχιεπίσκοπο καί ἐπί μακρόν πνευματικό του πατέρα κ. Δαμιανό. Μέ "*τήν τῆς ἱερατείας χάριν*" οἰκονόμησε τό μυστηριακό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας, οἰκοδόμησε τούς ἐνορίτες του, παρηγόρησε καί στήριξε πολλούς ἀσθενεῖς καί κοπιῶντες, καλλιέργησε τό γνήσιο ἐκκλησιαστικό φρόνημα, τήν ἱερατική καί μοναχική κλήση σέ νέους ἀνθρώπους, ὁδήγησε καί προετοίμασε πολλούς ἄλλους γιά τόν εὐλογημένο γάμο καί γενικά ἐνέπνευσε σέ ὅσους τόν γνώρισαν τό πρότυπο τοῦ ἀληθινοῦ ποιμένα, ὡς μιμητής τοῦ Χριστοῦ καί τῶν ἁγίων του. Ἱεράτευσε ἐν εὐλαβείᾳ καί σύντομα καταξιώθηκε στή συνείδηση ὅλων ὡς ἄξιος ἱερουργός τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ. "*Ἐδούλευσεν εἰς τό εὐαγγέλιον*" (Φιλιπ. 2, 22) καί ὄντως πληροφόρησε τή διακονία του. Ἄριστος λειτουργός μέ ἀγάπη καί φόβο Θεοῦ γιά τά τελούμενα, ζυμώθηκε μέ τή θεία λατρεία. Ποιός μπορεῖ νά ξεχάσει τήν ἐπί μακρόν μνημόνευση ἑκατοντάδων ὀνομάτων, ζώντων καί τεθνεώντων, στήν ἁγία πρόθεση καί τήν μνημόνευση πλήθους ἁγίων στό τέλος κάθε θείας λειτουργίας; Ποιός δέν θυμᾶται πόσοι πολλοί ἀπό τούς ἐκκλησιαζομένους τόν περίμεναν κάτι νά τοῦ ποῦν, κάτι νά τοῦ ζητήσουν καί νά τόν συνοδεύσουν μέχρι τό σπίτι του. Καί σέ ὅλους κάτι ἔλεγε, κάτι ἔδινε, πάντοτε μέ πολύ λεπτότητα, διάκριση καί σεβασμό στήν ἀξιοπρέπεια τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ἦταν ἀμίμητος στή φιλανθρωπία καί τίς ἐλεημοσύνες. Δέν ἄφηνε ποτέ ἀβοήθητο κανέναν ἀπό ἐκείνους πού κτυποῦσαν τήν πόρτα του. Σέ κάποιον πλήρωνε τό ἐνοίκιο, σέ ἄλλον τούς λογαριασμούς, σέ ἄλλον τά φάρμακα, σέ ἄλλον ἀγόραζε φαγώσιμα, γιά ἄλλον ἔβρισκε κάποιο γιατρό, σέ ἄλλον

ἐργασία, ἄνοιγε συνεχῶς πόρτες, ἔβρισκε λύσεις καί τόσα πολλά ἄλλα ἄγνωστα στούς περισσοτέρους, πού ὁ ἴδιος ἐπιμελῶς ἀπέκρυπτε. Ὅλα αὐτά τά ἐνδεικτικῶς ἀναφερθέντα τόν κατέστησαν γρήγορα πολύ ἀγαπητό καί σεβαστό σέ ὅλους.

Κατά κοινή ὁμολογία, ὁ π. Στέφανος ἔγινε εὐρύτερα γνωστός ὡς πνευματικός πατέρας, γιά τό χάρισμα τῆς διακρίσεως, τό φιλάνθρωπο ἦθος του, τό διαλλακτικό, μακρόθυμο καί παρακλητικό τοῦ χαρακτῆρα του. Ἀναλώθηκε "ψυχῇ τε καί σώματι"στή διακονία τοῦ μυστηρίου τῆς μετανοίας καί ἐξομολογήσεως. Δέχθηκε στό πετραχήλι του τόν πόνο, τήν ἀγωνία καί τήν κατάθεση ψυχῆς χιλιάδων ἀνθρώπων, τούς ὁποίους ἐξομολογοῦσε ἀκούραστα μέχρι καί τίς τελευταῖες ἑβδομάδες ξαπλωμένος στό κρεβάτι τοῦ ἀφόρητου πόνου. Ὡς πνευματικός συνέπασχε μέ τόν ἐξομολογούμενο, συχνά ἔκλαιγε περισσότερο ἀπό αὐτόν καί προσευχόταν μαζί του. Ἄκουγε μέ τίς ὧρες, νουθετοῦσε, ἔδινε τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν. Ἀνακούφισε καί ἀνέπαυσε ψυχές καί ὁδήγησε σέ λιμένες σωτηρίους μεγάλο ἀριθμό ἀνθρώπων. Ὅμως πάνω ἀπό ὅλα ἦταν πατέρας, πραγματικός πατέρας γιά ὅλους. Ἄν, κατά τό εὐαγγελικό, σέ ἀγγάρευε νά τόν συνοδεύσεις γιά ἕνα μίλι, πήγαινες εὐχαρίστως μαζί του δύο μίλια (*Ματθ.* 5, 41). Γιατί ἤξερες ὅτι ἀκόμη καί μία γουλιά νερό νά τοῦ προσέφερες, μέ τό καλαμάκι στό ποτήρι, θά ἄκουγες πάντοτε τό "εὐχαριστῶ"καί "τήν εὐχή τοῦ Θεοῦ νά ἔχεις παιδί μου".

Μιλοῦσε τή γλῶσσα τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ ἁπλά, μέ σαφήνεια καί ἐπιχειρήματα, σέ κάθε ἄνθρωπο στό δικό του ἐπίπεδο. Εἶχε ἀπέναντί του ἀπό ἁπλούς ἀνθρώπους μέχρι τούς πιό μορφωμένους, κάθε ἡλικίας καί κοινωνικῆς τάξεως, λαϊκούς, μοναχούς, κληρικούς ὅλων τῶν βαθμίδων. Ὅταν ὁ ἐξομολογούμενος ἔφευγε ἀναπαυμένς καί συγχωρημένος καί ἔκλεινε τήν πόρτα, ὁ π. Στέφανος συνέχιζε, καθώς ἄνοιγε ἰδιαίτερη μακρά συνομιλία μέ τόν οὐρανό καί μιλοῦσε ἄλλη γλῶσσα, αὐτή τῶν ἀγγέλων. Εἶχε ὄντως μεγάλη παρρησία στόν Θεό καί προσευχόταν ἔνδακρυς ὧρες ὁλόκληρες γιά ὅλους. Ἀδιαλείπτως τήν ἡμέρα καί ἐντόνως τίς πρῶτες μεταμεσονύκτιες ὧρες ὁ π. Στέφανος προσευχόταν μνημονεύοντας ὅλους, τόν καθένα μέ τό ὄνομά του καί τό πρόβλημά του. Τά προβλήματα τῶν ἄλλων ἦταν καί δικά του καί σχεδόν ξεχνοῦσε ἤ καί παραμελοῦσε τόν ἑαυτό του. Στήν πραγματικότητα ὅλα τά δικά του προβλήματα τά εἶχε ἀναθέσει στό Θεό, εἶχε "*παραθέσει ἑαυτόν καί ἀλλήλους Χριστῷ τῷ Θεῷ*". Τήν ἑπομένη τοῦ τηλεφωνοῦσαν καί τοῦ ἔλεγαν "πάτερ, τό χθεσινό μου πρόβλημα λύθηκε" καί αὐτός ἀπαντοῦσε "μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ".

Παρά τό γεγονός ὅτι τά μισά χρόνια τῆς ζωῆς του τά πέρασε μέ πολλές δοκιμασίες, θλίψεις, ἀρρώστιες καί προβλήματα σέ σημεῖο νά καθηλωθεῖ καί νά μή μπορεῖ νά μετακινεῖται τά τελευταῖα δύο περίπου χρόνια, σέ δεκάδες ἐπισκέψεις μου καί ἑκατοντάες ὧρες συζητήσεων

μας, δέν τόν ἄκουσα οὔτε μία φορά νά διαμαρτύρεται καί νά γογγύζει, γιατί γνώριζε ὅτι ὅλα τά ἐπιτρέπει ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καί ὅλα εἶναι στήν πρόνοιά του. Ἕνα πρᾶγμα μόνο τόν στενοχωροῦσε βαθύτατα, ὅτι δέν μποροῦσε νά μετακινηθεῖ νά πάει στήν Ἐκκλησία νά λειτουργηθεῖ. "Παπάς ἐγώ καί νά περνᾶνε μεγάλες μέρες ἀλειτούργητος" ἔλεγε μέ παράπονο. Τό "γεννηθήτω τό θέλημά Σου" καί Ἐκεῖνος ξέρει" εἶχε γίνει στάση ζωῆς γιά τόν π. Στέφανο, ἀκολουθώντας τό "*ἐαν τε ζῶμεν, ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν τοῦ Κυριου ἐσμεν*". Γνώριζε ὅτι ὁ Θεός ἤθελε νά δώσει καί ἄλλα, νά νουθετήσει καί νά ἐνδυναμώσει περισσότερο τά πνευματικά παιδιά, τά ὁποῖα τοῦ εἶχαν ἐμπιστευθεῖ τήν ψυχή τους. Συχνά ἔλεγε ὅτι χρειαζόταν λίγο ἀκόμη καιρό γιά νά μετανοήσει καί νά βρεθεῖ ἕτοιμος μπροστά στόν Κύριο. Με τή σκέψη τῆς μελλουσας κρίσεως πολλές φορές δάκρυζε.

Ἐνδιαφερόταν γιά ὅλους μέχρι τό τέλος τὴς ζωῆς του. Ἄκουγε, ρωτοῦσε νά μάθει πῶς προχωροῦν τά θέματα πού ἀπασχολοῦσαν τόν καθέναν, ἔδινε τίς κατάλληλες νουθεσίες, προβλέποντας συχνά καί τήν κατάληξη τῶν πραγμάτων. Ἀδιαφοροῦσε ἐάν καταπονοῦσε τόν ἑαυτό του καί ἐπιβάρυνε τήν ἤδη βεβαρημένη ὑγεία του. Ἔφευγες ἀπό κοντά του μέ τίς νουθεσίες "πρῶτα ὁ Θεός", "ὅλα μέ τή χάρη τοῦ Θεοῦ", καί πορευόσουν μέ τήν εὐχή του "εἰς ὁδόν Κυρίου". Γιά ὅσους γνώριζαν ὁ πατήρ εἶχε ἀναχωρήσει γιά τήν ἄλλη ζωή πολύ νωρίτερα ἀπό τό θάνατό του. Ἡ σκέψη καί ἡ προσευχή του ἦταν σέ ὅλα τά ἀγαπημένα του πρόσωπα. Τήν σύντροφό του, τό παιδί του, τήν μητέρα του, τόν ἀγαπητό του π. Θεόδωρο, τόν π. Γεώργιο, τόν π. Ἐλευθέριο, τόν γέροντα Παΐσιο, στά κοιμηθέντα πνευματικά του παιδιά, καί σέ τόσους πολλούς ἄλλους. Συχνά ὅλους αὐτούς τούς μνημόνευε σάν ζωντανούς. Ἦταν πράγματι ἀλλοῦ. Μιλοῦσε σάν νά εἶχε ἐπιστρέψει ἀπό κάποια μυστική συνάντηση καί κουβέντα μαζί τους. Ἄν ἔμενε κοντά μας τό ἔκανε μόνο γιά μᾶς, νά μᾶς βοηθήσει, νά μᾶς νουθετήσει, νά μᾶς στηρίξει. Ἄν τά τελευταῖα χρόνια πήγαινε νά μείνει κάπου ἀλλοῦ δέν θά μποροῦσε νά τοῦ πεῖ κανείς τίποτε. Ὅμως ἔμεινε ἐδῶ, γιατί ἐμεῖς ἤμασταν αὐτοί πού τόν χρειαζόμασταν κοντά μας, γιά τήν παρουσία του, τίς νουθεσίες καί τίς εὐχές του.

Ἀφοῦ πορεύθηκε ἕως τέλους "*τήν ὁδόν Κυρίου*", τώρα ἀφήνει ὅλους τούς ἐδῶ ἀγαπημένους του, τά πολλά πνευματικά του τέκνα καί πορεύεται στή χώρα τῶν ζώντων νά συναντήσει καί τούς ἐκεῖ ἀγαπημένους του, ὅσους ἔφυγαν μόνο σωματικά. Ζοῦσε διαρκῶς μαζί τους. Ἔκρυβε μέσα του ἕνα βουβό καί βαθύτατο πόνο γιά ὅλα τά ἀγαπημένα του πρόσωπα. Νοιαζόταν, ἐνδιαφερόταν, προσευχόταν γιά ὅλους, γιά ὅλα τά κομμάτια τῆς ψυχῆς του, γιά τούς ζῶντες καί τούς κεκοιμημένους. Εἶχε βαθιά πίστη, προσδοκοῦσε ὅτι θά ἀντάμωνε ὅλους ὅσους ἔχασε ἀπό κοντά του.

Ἀγάπησε πολύ τόν Χριστό. Ὁ Χριστός ἦταν τό πᾶν γιά τόν π. Στέ-

φανο. Αὐτόν ζοῦσε καί μέ τήν προσευχή του ἀνέπνεε. Γνώριζε πότε θά φύγει καί προετοιμάσθηκε γιά τό μεγάλο ταξίδι. Ἀκόμη καί στό κρεβάτι τοῦ πόνου δίδασκε τήν καρτερία, τήν ὑπομονή, τήν ὑπακοή στό θεῖο θέλημα, ὡς ἀληθινός μάρτυς Χριστοῦ. Ἐκοιμήθη ἐν Κυρίῳ καί ἔκλεισε τά μάτια του προσευχόμενος, μέ τό βλέμμα του στραμμένο στόν οὐρανό. Γιά ὅλους ἐμᾶς τούς ζῶντες, τούς περιλειπομένους ὁ π. Στέφανος δέν ἔφυγε ἀπό κοντά μας "*Οὐκ ἀπέθανε*"(*Λουκ.* 8,52), ἀλλά ζεῖ μέ τόν Χριστό πού ἀγάπησε καί ὑπηρέτησε σέ ὅλη του τή ζωή. Ὅλοι ἐμεῖς κάτι πήραμε ἀπό αὐτόν. Πήραμε καί εὐεργετηθήκαμε ἄλλος περισσότερο καί ἄλλος λιγότερο. Μᾶς ἀγάπησε ὅλους ἀνεξαιρέτως μέ τό δικό του τρόπο καί τά δικά του μέτρα. Ἴσως νά μήν ἀξίζαμε ὅλοι ὅσα προσέφερε στόν καθένα μας. Ἐκεῖνος ἔκανε αὐτό πού καταλάβαινε καί πίστευε ὅτι ἦταν τό θέλημα τοῦ Θεοῦ γιά τόν καθένα. Συχνά ἔλεγε:"θά ἀργήσει, ἀλλά θά καταλάβει καί αὐτός". Ἐμεῖς μᾶλλον συχνά δέν τόν καταλαβαίναμε, ἴσως νά τόν παρεξηγήσαμε ἤ καί νά τόν ἀδικήσαμε στίς κρίσεις μας παρά ἐκεῖνος ἐμᾶς. Ἴσως κάποτε καθαρότερα δοῦμε τί ἔγιναν καί πῶς ἔγιναν τά πράγματα ἀπό τήν πλευρά μας, ἔχοντας ὑπόψη ὅτι ὑπάρχει ἡ δίκαιη κρίση τοῦ Θεοῦ, πού θά φανερώσει τά κρύφια καί μύχια τῶν καρδιῶν ὅλων μας.

Ὅλα ὅσα ἀναφέρθηκαν εἶναι ἐλάχιστα γιά τόν π. Στέφανο. Κατά τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν Θεολόγο, "*σιωπῶ τά ἀπορρητότερα, ὧν Θεός μάρτυς*". Αὐτός ἦταν ὁ π. Σάββας τῆς ἁγίας Αἰκατερίνης, ὁ π. Στέφανος Σιναΐτης. Ἡ παρουσία του θά εἶναι πλοῦτος μέγας καί ἀνεκτίμητο κεφάλαιο γιά τήν Ἐκκλησία, γιά ὅλους μας. Τώρα ἡ ψυχή του ἀπαλλαγμένη ἀπό τό βάρος τῆς σαρκός, ἀναπαύεται "*ἔνθα ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καί στεναγμός*". Ἤδη ὡς ἐκλεκτός συνδαιτήμονας μετέχει στό "*δεῖπνον τό μέγα τοῦ Θεοῦ*" (Ἀποκ. 19,7) καί συναγάλλεται μετά τῶν ἀγγέλων καί τῶν ἁγίων του. Τώρα πού θά συλλειτουργεῖ στό ἄνω θυσιαστήριο καί θά γεύεται τήν "ἀνεννόητη ἡδονή"τῆς θέας τῆς θείας δόξας, εἴμαστε βέβαιοι ὅτι δέν θά μᾶς ξεχάσει στή χαρά τοῦ παραδείσου. Ἡ ἀγαπῶσα καρδιά του θά μεταφέρει στόν Χριστό τά προβλήματα, τίς ἔγνοιες, τίς ἐλλείψεις μας.

Σεβαστέ μας ἀείμνηστε π. Στέφανε, σέ εὐχαριστοῦμε γιά ὅλα. Σοῦ εἴμαστε παντοτινά εὐγνώμονες γιά ὅ,τι προσέφερες στόν καθένα μας. Νά ἔχουμε γιά πάντα τήν εὐχή σου, τή θύμησή σου. Προσεύχου καί πάλι ἐν παρρησίᾳ στόν Θεό νά μᾶς ἐνδυναμώσει, ὥστε νά ἀξιωθοῦμε νά σέ συναντήσουμε καί νά συνεορτάζουμε τό "*Πάσχα τό μέγα καί ἱερώτατον.... ἐν τῇ ἀνεσπέρῳ ἡμέρᾳ τῆς Βασιλείας*" τοῦ Πατρός καί τοῦ Υἱοῦ καί τοῦ Ἁγίου Πνεύματος . Αἰωνία σου ἡ μνήμη.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑΙ

Χ. Σταμούλης, *Κάλλος τό ἅγιον*, (ἐκδ. Ἀκρίτας) Ἀθήνα 2005[2].

Α. Ὁ συγγραφέας τοῦ βιβλίου "*Κάλλος τό ἅγιον*" Χρυσόστομος Σταμούλης (στό ἑξῆς Χ.Σ.) ἤδη ἀπό τόν πρόλογο δίνει τό περιεχόμενο τῶν ἐνδιαφερόντων του. Κάνει κατανοητό ὅτι θά πλεύσει τό συγγραφικό του ταξίδι ὁλιστικά, δίχως τό δίλημμα Ἀνατολή-Δύση νά τόν προκαταβάλει (σ. 13). Ἔτσι, πιστεύω, δέν ξεκινᾶ τήν ἐργασία του μέ μία γνωστή κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες στή θεολογική σκέψη τοῦ τόπου μας προκατάληψη. Ἀντιθέτως, ξεκινᾶ μέ μία ἐποπτική προοπτική καί, ἐφόσον ἡ ὁλιστική σκέψη εἶναι κατά τῆς προκατάληψης, ὑπογραμμίζει ἐξαρχῆς καί στηλιτεύει μ᾿ αὐτή του τή διευκρίνιση τόσο τήν ἐπιστημονική ὅσο καί τήν ὁμολογιακή προδιάθεση. Ὁ *αἰσθητικός λόγος* εἶναι γιά τόν Χ.Σ. λόγος ὑπαρξιακός (σ. 14 ἑξ.). Καί αὐτό σημαίνει γιά τόν ἴδιο τόν συγγραφέα *τόν λόγο (τῆς) ἐμπειρίας*, ὅπου δέν χωρᾶνε οἱ διασπάσεις, οἱ ὁποῖες καλλιεργοῦνται στόν τόπο τῆς (αὐτονομημένης ἀπό τόν ἔμπρακτο βίο) θεωρητικῆς διανόησης.

Ἤδη ἀπό τή σ. 16 λειτουργεῖ ἡ δογματολόγος ἐπιχειρηματολογία, δηλ. *ἡ αἰσθητική τοῦ σαρκωμένου Λόγου*, ὄχι ὡς ἠθικοσυναισθηματικό γεγονός, ἀλλά ὡς παράδοξο. Ἀπό μία τέτοια προοπτική καί ἡ διαίρεση δόγματος-αἰσθητικῆς μόνο ὡς *καταπτωση* μπορεῖ νά θεωρηθεῖ, καί θωρεῖται ὄντως ἔτσι ἀπό τόν Χ.Σ., ἀλλά καί ὡς ἀπαξίωση τοῦ εὕρους τῆς δογματικῆς θεολογίας, ἡ ὁποία δεκαετίες τώρα δέν ἔχει πάψει στόν χῶρο μας νά ὑποφέρει ἀπό τούς "τεχνολόγους τοῦ δόγματος". Τό *παράδοξο* ἀποτελεῖ καί τό χαρακτηριστικό τῆς ὀρθόδοξης ἁγιότητας, ἡ ὁποία εἶναι ἀνοιχτή στήν ἔκπληξη (σ. 20), ὅπως ἀνοιχτή στόν αὐτοπροσδιορισμό εἶναι μία ὑγιής Ὀρθοδοξία (σ. 21). Ὁ Χ.Σ. ταπεινά θέτει τόν στόχο του καί μᾶλλον θέλει νά πεῖ πώς ὅσα ὁ ἴδιος θά ἐκθέσει δέν εἶναι στήν οὐσία καινούργια. Αὐτή εἶναι, θεωρῶ, ἡ πρωτοτυπία τοῦ Χ.Σ. ἤ, μᾶλλον, ἔτσι ξεκινᾶ κανείς τίς εἰλικρινεῖς θεολογικές δημιουργίες.

Α. 1. Μέ ταπεινό λοιπόν, ἀλλά καί εὐθές πνεῦμα, ὁ Χ.Σ. (σ. 27

ἑξ.) τίθεται πρῶτ᾽ ἀπ᾽ ὅλα ἐνώπιον τῆς ἄποψης τοῦ Κ. Ζουράρη (στό ἑξῆς Κ.Ζ.) ὅτι δέν ὑπάρχει αἰσθητική στά ὅρια τῆς καθ᾽ ἡμᾶς Ἀνατολῆς. Ὁ ὅρος πού ὁ Κ.Ζ. χρησιμοποιεῖ εἶναι *φιλοκαλία*. Τό πρόβλημά του εἶναι, ὅμως, ὁρολογικό καί τεχνικό, ὥστε τελικά νά ξεφεύγει ἡ οὐσία πάνω σέ ἐπιφανειακές ὁρολογικές καί τεχνικές διακρίσεις. Πράγματι, ἡ ἀρχή, τόσο τοῦ Κ.Ζ. ὅσο καί τοῦ Γ. Σεφέρη εἶναι πώς *δέν ἀνήκουμε στή Δύση*, ἀλλά στήν Ἀνατολή (σ. 31). Ὅμως ὁ Χ.Σ. θέλει νά βγάλει ἔξω τόν ποιητή (Γ. Σεφέρη) ἀπό τό δίπολο, ψάχνοντας τήν οὐσία κι ὄχι τήν τεχνική ὁρολογία ἤ τούς τεχνητούς διαχωρισμούς. Δέν θά κουράσω τόν ἀναγνώστη μου μέ εἰδικές ἀναλύσεις καί ἀναφορές. Ἀπό κριτική ἄποψη ἔχει σημασία ὅτι ὁ Χ.Σ. ἀνιχνεύει στήν ἔκφραση τοῦ Κ.Ζ. πώς ἡ ἀπό μέρους τοῦ σοφοῦ πολιτειολόγου προσέγγιση Δύσης-Ἀνατολῆς γίνεται μέ "*ἰδεολογικό τρόπο*" (σ. 35). Πέρα ἀπό αὐτό ὅμως στόν Κ.Ζ. καταλογίζεται καί ἐπιστημονική ἀσυνέπεια, ὅταν στή σ. 39 δείχνει ὁ Χ.Σ. σαφῶς ὅτι ἡ ὁρολογία δέν χρησιμοποιεῖται μέ ἀκρίβεια ἀπό τόν Κ.Ζ. (σ. 39). Ἐξάλλου, ἡ ἄρνηση τῆς ἀρχῆς τοῦ *αὐτοπροσδιορισμοῦ* μέσα ἀπό τόν *ἑτεροπροσδιορισμό* (σ. 49) εἶναι ἡ ἐπιστημονική καί ὑπαρξιακή ἀγωνία, μέσα ἀπό τήν ὁποία ὁ Χ.Σ. ἐπιχειρεῖ τήν κριτική του.

Τονίζει, λοιπόν, πώς ὅ,τι γίνεται αὐτοσκοπός κινδυνεύει στήν ἀλλοτρίωση, στόν μηδενισμό, στήν ἀνυπαρξία (σ. 43). Καί αὐτοσκοπός δέν πρέπει νά γίνει ἡ μονομέρεια, ὅπως ἐδῶ ἡ ὁρολογική μονομέρεια, ἡ ὁποία, καθώς ἀποδεικνύει ὁ Χ.Σ., δέν βγαίνει ἀπό τήν ἐξέταση τῶν κειμένων τοῦ Σεφέρη (σσ. 48-49). Οὔτε ὁ δρόμος τῆς αὐτοσυνειδησίας μέσα ἀπό τόν ἑτεροπροσδιορισμό εἶναι ἀσφαλής δρόμος. Αὐτή τή διαπίστωση ὁ Χ.Σ. τήν προβάλλει ὡς σεφερικό σκέπτεσθαι (σ. 49) ὅπως προβάλλει καί τό συμπέρασμα πώς, ἄν ὁ Κ.Ζ. εἶχε ἑρμηνεύσει σαφῶς τόν Διονύσιο Ἀρεοπαγίτη στό ἐρώτημα "*ἀναίσθητη φιλοκαλία ἤ φιλόκαλη αἰσθητική*", σαφῶς καί θά διάλεγε τό δεύτερο σκέλος, δηλ. τῆς *αἰσθητικῆς μέ ἀναφορά καί νόημα*, ὅπως σαφῶς μέ νόημα συμπεραίνει ὁ Χ.Σ. στή σ. 53.

Α. 2. Ἡ ἐπιλογή τώρα τοῦ Ἡμερολογίου τοῦ Σμέμαν ἀπό τόν Χ.Σ. δέν εἶναι τυχαία. Δείχνει τήν ἔμφαση πού θέλει νά δώσει ὁ Χ.Σ. ὄχι στή θεολογία τοῦ γραφείου, ἀλλά στή ζῶσα θεολογία τοῦ ἀγωνιῶντος ἀνθρώπου. Αὐτό σημαίνει θεολογία ἐν ἐξελίξει (σσ. 54-55), μία θεολογία πού ἐπιμένει στήν ὁμορφιά τοῦ κόσμου καί στή βιωματική ἀλήθεια ὅτι ἡ ὁμορφιά τῆς φύσης ἀναφέρεται στούς ἄλλους (σ. 59). Ὁ Χ.Σ. βρίσκει τή φιλοκαλία στόν Σμέμαν μέσα στό ὁλιστικό του πνεῦμα, στό γεγονός ὅτι ὁ Ρῶσος δέν θέλει τίποτε πού ἀφορᾶ τήν ἑνότητα νά πάει χαμένο (σ. 61). Καί στόν Σμέμαν ὁ Χ.Σ. ἀναζητᾶ καί τονίζει τήν ὀρθόδοξη παραδοξολογία (Ὁ Σμέμαν τή λέει ἀντινομία καί ὁ Χ.Σ. ἀμφισημία) (σ. 62). Ἄν θέλει κανείς νά κατανοήσει τήν αἰσθητική ἔννοια τῶν ἀντιθέτων μπορεῖ νά δεῖ

π.χ. τό (ρητορικό) ἐρώτημα "ἀσκητικός χριστιανισμός ἤ μυστικός χριστιανισμός" (77 ἑξ.). Γίνεται σαφές στά λεγόμενα τοῦ Χ.Σ. πώς μία διαλλακτική θεολογία εἶναι μᾶλλον ἡ αἰσθητική φιλόκαλη θεολογία. Καί στίς ἀναφορές ἐδῶ στόν Σμέμαν ὁ ἀναγνώστης λαμβάνει αὐτό τό μή διαιρετικό μήνυμα πού σελίδα μέ σελίδα χτίζει ὁ Χ.Σ. Ἔτσι, σ᾽ ἕνα ἄλλο σημαντικό στοιχεῖο πού θά στεκόμασταν μέ ἰδιαίτερη προσοχή εἶναι ἡ σχέση τοῦ θανάτου μέ τήν αἰσθητική, ὅταν ὁ Χ.Σ. τονίζει ἀπό τόν π. Σμέμαν πώς ὁ θάνατος προσδιορίζει τή ζωή (σ. 84). Ὁ θάνατος ὑπάρχει, ὅπως λέγεται, γιά νά θριαμβεύσει ἡ ζωή (σ. 87). Αὐτό εἶναι μία δογματική ἀλήθεια, ἡ ὁποία συνδέεται στενά μέ τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου *ἐκ τοῦ μή ὄντος* καί τήν ἀναφορά του στόν Θεό. Μία θεολογία πού ἐκτιμᾶ αὐτή τή δογματική ἀλήθεια δέν μπορεῖ νά μήν συνάγει τά διεστῶτα, δέν μπορεῖ νά μήν καταλαβαίνει ὅτι ὁ μόνος πραγματικά θανατηφόρος ἐχθρός εἶναι ἡ ἁμαρτία καί ἡ διαίρεση πού αὐτή προκαλεῖ (σ. 100).

Α. 3. Τρίτος στή σειρά ἀπό τούς νεότερους στοχαστές καί θεολόγους πού ἐξετάζεται (σ. 103 ἑξ.) εἶναι ὁ ἀείμνηστος *δογματολόγος τῆς Θεσσαλονίκης* Ν. Ματσούκας. Στόν Ν. Ματσούκα (στό ἑξῆς Ν.Μ.) ὁ Χ.Σ. βρίσκει καί τονίζει τήν ἔλλειψη τῆς *θεολογικῆς ἀποκλειστικότητας* καί τήν ἔντονη ὕπαρξη μιᾶς ἑνωτικῆς ματιᾶς (σ. 103 ἑξ.), ὅπου δέν χωρᾶ ἡ κλειστή ἀντιπαράθεση μεταξύ Δύσης-Ἀνατολῆς (σ. 107 ἑξ.). Ὁ Ν.Μ. στάθηκε πράγματι ἐναντίον τοῦ βολέματος σέ παρατάξεις καί σχετικά μέ τήν Ἀνατολή δέν τή θεώρησε ὡς ἄρνηση καί ἐναντίωση στή Δύση (σ. 109). Συνδέοντας τή σκέψη τοῦ Ν.Μ. μέ τόν Σμέμαν, ὁ Χ.Σ. ἐπανέρχεται στόν σημαντικό ὅρο "ἀντίφασις", τονίζοντας ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου ἀπό τόν μηδενισμό εἶναι ἐξαιτίας τῶν ἀντιφάσεων, ἀντιφάσεων (ἐγώ θά τό *πῶ παραδόξου*) πού λειτουργεῖ στό πλαίσιο τῆς ἑνότητας (σσ. 119-120). Σχετικά μέ τόν Ν.Μ. ὁ Χ.Σ. κινεῖται γύρω ἀπό τόν κεντρικό ἄξονα ὅτι ὁ μεγάλος αὐτός δογματολόγος τῆς ἐποχῆς μας θεολογεῖ μέ τρόπο ὁλιστικό (σ. 128). Γιά νά καταλάβει κανείς τί εἶναι πραγματικά καλό καί κακό, κατά Ν.Μ., χρειάζεται ἡ ἀσκητική γυμνασία τοῦ θείου ἐραστῆ (σσ. 130-131). Δέν θά πῶ ἐδῶ περισσότερα γιά τόν Ν.Μ.[1]. Εὐτυχῶς πού ὁ ἀείμνηστος δογματολόγος ἔζησε καί διάβασε αὐτό τό βιβλίο (1η ἔκδοση), μέ βάση τό ὁποῖο τοῦ εἶπα σέ προσωπική συζήτηση ὅτι μπορεῖ νά ἀναφωνίσει εὐχάριστα ὡς δάσκαλος "*νῦν ἀπολύεις τόν δοῦλον σου δέσποτα*"! Συνεχίζω νά πιστεύω καί ἐπιμένω

1. Περισσότερα γιά τήν δογματική καί οἰκουμενική σκέψη τοῦ Ν.Μ. βλ. Ἰ. Γ. Κουρεμπελές, *Δόγμα καί Οἰκουμένη στή θεολογική σκέψη τοῦ Ν. Ματσούκα*, στό Ἐπιστ. Ἐπετηρίδα τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ (Τμ. Θεολογίας) 14 (2004) σσ. 115-149.

σέ αὐτή τή φράση, τιμώντας τή γένεση ἀπογόνων τοῦ ἐπιστήμονα καί δασκάλου Ν.Μ., διότι θεωρῶ πράγματι τόν Χ.Σ. ἕναν πολύ καλό γνώστη τῆς θεολογικῆς σκέψης τοῦ ἀείμνηστου Ξανθιώτη, ἀλλά καί συνεχιστή αὐτῆς τῆς *δογματικῆς-ἀδογμάτιστης* νοοτροπίας, πού ἔκανε πολλούς μή θεολόγους νά ἀγαπήσουν τή θεολογία.

Β. 1. Στό 2ο κεφ. ὁ Χ.Σ. ἔρχεται στίς στιγμές τίς πατερικῆς θεολογίας πού μιλᾶ γιά τήν ὁμορφιά, τήν ὡραιότητα, τό κάλλος, τό ὁποῖο ἐξαρχῆς ἀντιπαρατίθεται στή διαβολική διάσπαση τῆς ἑνότητας τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό (σ. 136). Ἡ δογματική ὁρολογία δέν φαίνεται μέ τό πρῶτο διάβασμα. Ὁ Χ.Σ. καταφέρνει ἐδῶ πολύ δύσκολα ὁρολογικά θέματα νά τά ἐνδύσει σέ μία ζωντανή γλώσσα, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νά μήν αἰσθάνεται ὅτι διαβάζει ἕνα *τεχνικό μελέτημα δογματικῆς* ἤ μία ἐπιστημονική μελέτη πού δέν ἐνδιαφέρεται γιά τό δέσιμο τῆς ἐπιστήμης μέ τήν κοινωνία καί τίς σύγχρονες ἀνθρώπινες ἀγωνίες. Τριαδολογία (σ. 136), κοσμολογία (σ. 137), διάκρισὴ οὐσίας-ἐνέργειας (σ. 137), ἀντίθεση στόν ὁρισμό τῆς σχέσης Θεοῦ-ἀνθρώπου (σ. 138) εἶναι ἐπί παραδείγματι πράγματα πού περνᾶνε χωρίς ὁρολογικές συμφορήσεις μόνο σέ δύο σελίδες (σσ. 136-138). Κι ὅταν (σ. 141 ἑξ.) εἰσέρχεται ὁ Χ.Σ. σέ δύσκολες δογματικές ὁρολογίες μέ κριτικό πνεῦμα, ὁ ἀναγνώστης δέν μένει μέ τήν ἐντύπωση πώς ὁ Χ.Σ. παλεύει μέ ὁρολογικά φαντάσματα. Ὁ ἀναγνώστης σίγουρα θά βρεῖ πάντα, ἀκόμη κι ἀπό τήν ἐξέταση ἑνός δύσκολου συγγραφέα, ὅπως τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτη, τό κεντρικό νόημα, ὅπως στή σ. 146 πού λέει συμπερασματικά ὅτι "*καλό εἶναι αὐτό πού μετέχει στό κάλλος, ἡ κτιστή πραγματικότητα, καί τό κάλλος ἡ μετεχόμενη καλοποιός αἰτία ὅλων τῶν καλῶν, ὁ ἄκτιστος τριαδικός Θεός*".

Ἐξάλλου, πρέπει νά τονίσουμε ὅτι ἡ θεολογική ἀνάπτυξη αὐτοῦ τοῦ β′ κεφαλαίου ἔχει στέρεες πατερικές ἀναφορές γιά τό κάλλος. Εἰδάλλως τί λόγο θά εἶχε ὁ Χ.Σ. νά μιλᾶ γιά "ἀγαθουργία" καί "δικαιοσύνη" καί νά διευκρινίζει πώς ὁμορφιά δέν εἶναι ἡ ἠθική ζωή, ἀλλά ἡ ἕνωση μέ τόν Θεό (σσ. 162-163); Ἄν ὁ Χ.Σ. εἶχε στήσει τή δογματική του ἔκφραση μόνο σ᾽ ἕνα κεφάλαιο τῆς δογματικῆς, ὅπως ἔχουμε συνηθίσει ἀπό τή σύγχρονη βιβλιογραφία, δέν θά 'λεγε, κατά τή γνώμη μου, πολλά γιά τήν ὁμορφιά. Λέει τά πάντα, ἐπειδή κινεῖται ἐποπτικά στήν ὀρθόδοξη δογματική διδασκαλία. Ἔτσι, γιά νά ποῦμε ἀκόμη ἕνα παράδειγμα, θά δεῖ κανείς πόσο μεθοδευμένα τοποθετεῖ τή σχέση τοῦ κάλλους μέ τή Χριστολογία, τονίζοντας πλέον τώρα μέ νόημα ὄχι ἁπλά τήν ἐνεργειακή, ἀλλά τήν *ὑποστατική σχέση* τοῦ ἀνθρώπου μέ τόν Θεό (σσ. 166-167).

Ἡ θεολογία ὡς ἡ πραγματική τέχνη (σ. 172) καί ἡ πτώση τοῦ ἀνθρώπου ὡς πτώση ἀπό τή σχέση μέ τόν Θεό διευκρινίζονται

ἐπαρκῶς, γιά νά γίνει κατανοητό τί σημαίνει ἡ ἔνδυση τοῦ Χριστοῦ ἀπό μᾶς. Ἐδῶ σ᾽ αὐτές τίς σελίδες νόμισα στήν ἀρχή πώς "ἀνακάλυψα" ἕνα κενό. Λείπει ἡ εὐχαριστιακή μετοχή, εἶπα, πρός στιγμήν. Ὅμως, πιό κάτω (σ. 199) δέν ἀφήνει ὁ Χ.Σ. τίς γνώσεις του στόν Κύριλλο Ἀλεξανδρείας νά πᾶνε χαμένες, δέν ἀφήνει δηλ. ἀπ᾽ ἔξω τήν ὀμορφιά τῆς θείας καλλιέργειας τοῦ ἀνθρώπου μέ τήν κατά σάρκα ὡραία μετοχή του στόν Θεό Λόγο. Κι ὅλα εἶναι βέβαια δεμένα μέ τή Σωτηριολογία, τόσο ὥστε νά ξεσπᾶ ὁ συγγραφέας σ' ἕνα σημεῖο: "*Ὁ ἄνθρωπος τῆς Ὀρθοδοξίας ἤ σώζεται ὁλόκληρος ἤ δέν σώζεται καθόλου. Μεσοβέζικες λύσεις δέν ὑπάρχουν*". Στά περί τῆς φύσης τοῦ ἀνθρώπου ὁ Χ.Σ. δέν χαρίζει τίποτα στή διαίρεση. Ὅλος ὁ ἄνθρωπος ἔχει τήν ἀναφορά του στόν Θεό ἀκόμη καί ἡ παρεξηγημένη φαντασία (σ. 184 ἑξ.)! Λέει λοιπόν στή σ. 194: "*Εὐτυχῶς, μέ ἄλλα λόγια, πού ὑπάρχει ἡ φαντασία καί γνωρίζουμε Χριστό καί τριαδικό Θεό*". Νά μία ἀκόμη φορά πού ὁ Χ.Σ. δείχνει σαφῶς *ὅτι τά πράγματα ἔχουν σημασία κι ὅτι δέν ζυγομαχοῦμε θεολογικά ἐπί ὀνομάτων.*

Β.2. Αὐτό ἄλλωστε ἐνδιαφέρει τόν Χ.Σ., ὅταν ἔρχεται σέ ἀντιπαράθεση μέ τίς φιλοπλατωνικές ἀπόψεις τοῦ Χ. Γιανναρᾶ, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά θεωρεῖ τή φύση δυνάστη τοῦ προσώπου (σ. 220 ἑξ.). Ὅσον ἀφορᾶ τό θέμα τῆς κτισιολογίας, ὁ Χ.Σ. ἐντοπίζει τό πρόβλημα στό γεγονός ὅτι ἀπό εἰδωλολατρικό φόβο ἀφαιρεῖται τό νόημα τῆς κτίσης (σ. 230). Ὁ *ἀνάλγητος ἄνθρωπος* εἶναι αὐτός πού δέν γνωρίζει στήν κτίση τό ἔργο τοῦ δημιουργοῦ (σ. 251). Ὁ Χ.Σ. στήν παράγραφο αὐτή ἐκφράζει τήν ἀνάγκη νά μή χαριστεῖ τό παραμικρό στίς ἀκρότητες οὔτε τοῦ παγανισμοῦ οὔτε τοῦ δυαλισμοῦ. Καί βέβαια αὐτές οἱ ἀκρότητες δέν εἶναι μόνο ἀρχαῖες· εἶναι καί σημερινές, ἄν ἀναλογιστοῦμε ὅτι σύγχρονοι μελετητές τοῦ δόγματος μᾶς *ἀφήνουν ἀπαντητικό κενό στό ἐρώτημα γιατί δημιούργησε ὁ Θεός τόν κόσμο* (σ. 234). Ὁ Χ.Σ. δείχνει σέ αὐτό τό σημεῖο ἐμφανῶς ὅτι δέν χωρᾶ στόν νοῦ του μία δεσμευτική ἐκκλησία, πού δέν εἶναι σωστικός χῶρος της ὅλος ὁ κόσμος.

Β.3. Δέν εἶναι τυχαῖο λοιπόν πού ὁ Χ.Σ. διαλέγει τόν Ν.Γ. Πεντζίκη, γιά νά μιλήσει γιά τά ὅρια τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Χ.Σ. καί μόνο μ᾽ αὐτό ἀποδεικνύει τήν ἀναζήτηση τῆς ἁγιοσύνης μακρυά ἀπό τή στατικότητα καί ὅποιου εἴδους (θεολογική) ἀποκλειστικότητα. *Ἡ* ἀκροθαλασσιά τελικά εἶναι ἐκκλησία καί διηγεῖται δόξα Θεοῦ (σ. 252). Προσέξτε! Ὄχι *ἡ ἀκρότητα*, ἀλλά ἡ *ἀκροθαλασσιά* εἶναι (κι αὐτή) Ἐκκλησία. Πιστεύω ὅτι μ᾽ αὐτό τονίζει ὁ Χ.Σ. ὅτι δέν ὑπάρχουν ἀφέντες στήν Ἐκκλησία, πού ὁρίζουν τί αὐτή εἶναι καί τί δέν εἶναι, κατά τό δοκοῦν. Τό μόνο πού δέν μπορεῖ νά εἶναι ἐκκλησία εἶναι ὅ,τι ἀποκλείει τήν ὅραση τοῦ τριαδικοῦ Θεοῦ. Αὐτό πρέπει νά ξέρει κανείς. Καί αὐτό εἶναι ἀρκετό!

Β.4. Κατά τήν ἀναφορά του στόν γέροντα Σωφρόνιο τοῦ

Έσσεξ ὁ Χ.Σ. ἐπικεντρώνει τό ἐνδιαφέρον του στή σχέση μνήμης τοῦ θανάτου μέ τή ζωγραφική, τό πάθος, ὅπως λέει ὁ Χ.Σ., τοῦ πατρός Σωφρονίου (σ. 268). Σίγουρα θά μποροῦσε κανείς μέ τήν πρώτη ματιά νά ἐπικρίνει τόν Χ.Σ. ὅτι ἡ ἀναλυτικότερη ἀναφορά του στίς τρεῖς, ὅπως τίς χωρίζει περιόδους τῆς ζωῆς τοῦ γέροντος, εἶναι πλατιασμός (σ. 269 ἑξ.). Ὅμως δέν εἶναι ἀσήμαντες αὐτές οἱ ἀναφορές, ὅταν πρόκειται κανείς νά φωτίσει τά βιώματα μέ τά ὁποῖα δένεται ἡ πνευματική ἀγωνία τοῦ γέροντα, ὅπως ἡ βίωση τῆς τραγικότητας τοῦ πολέμου (σ. 275) καί ἡ ἐναγώνια πάλη γιά τήν εὕρεση τοῦ ὡραίου. Ὁ Χ.Σ. ψάχνει ἐδῶ τή μνήμη τοῦ θανάτου καί τήν πνευματική της σημασία στίς ὑπαρξιακές ἀναζητήσεις τοῦ γέροντα. Πολύ ὡραῖα σ᾽ ἕνα σημεῖο λέει σχετικά μ᾽ αὐτές τίς ἀναζητήσεις πού κάνει ὁ γέροντας στά βάθη τοῦ Εἶναι: "*Δέν ἐπρόκειτο οὐσιαστικά γιά ἀποκάλυψη τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ, ἀλλά ἡ ἀνακάλυψη τοῦ κενοῦ πού γεννᾶ ἡ ἀπουσία του*" (σ. 278). Εἶναι πολύ ὡραία ἡ περιγραφή αὐτή, πού δείχνει τήν τραγικότητα τῆς αἴσθησης τοῦ κενοῦ πού γεννᾶ ἡ ἀπουσία τοῦ Θεοῦ. Αὐτή ἡ ἀνθρώπινη αἴσθηση εἶναι μάνα πού γεννᾶ τήν ἀνάγκη γιά ἕνωση μέ τόν Θεό.

Καλῶς ἐπιμένει ὁ Χ.Σ. στήν περί θανάτου ἀγωνία τοῦ Σωφρονίου, ἡ ὁποία ποιεῖ πνευματικότητα καί ἀνάγκη γιά τήν πραγματική ζωή καί τέχνη (σ. 280). Μάλιστα θά μποροῦσα νά σταθῶ συλλογιστικά πάνω σέ περίτεχνες, ἀλλά καί ὀρθές ρήσεις τοῦ Χ.Σ., ὅπως αὐτή πού ὑπερτονίζει τά ἑξῆς: "*Σύμπασα ἡ κτίση, εἴτε μέ τήν κατά φύση λειτουργία της εἴτε μέ τήν παρά φύση λειτουργία της, δείχνει τόν Θεό*" (σ. 284). Αὐτό πού θεωρεῖται συμπερασματικά εἶναι πώς ἡ ζωγραφική εἶναι πραγματική τέχνη μόνο στήν ἀναφορά της πρός τόν δημιουργό, ὁ ὁποῖος εἶναι ἑνωτικός (ἑνοποιός) τῶν πάντων (σ. 292). Ὁ γνήσιος θρῆνος, λοιπόν, τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θρῆνος γιά ὅποια χαμένη ἑνότητα μέ τόν δημιουργό (σ. 293).

Β.5. Μία ἄλλη μεγάλη μορφή μέ τήν ὁποία κλείνει τήν ἐργασία του ὁ Χ.Σ. εἶναι ὁ γέρων Πορφύριος ὁ Καυσοκαλυβίτης (σ. 249 ἑξ.). Στόχος τῆς ἑνότητας αὐτῆς εἶναι οἱ ἀπόψεις τοῦ γέροντα γιά τή φύση. Ἐξετάζεται μάλιστα ὁ γέροντας σέ σχέση μέ ἀπόψεις τοῦ Theodor Adorno γιά τήν αἰσθητική θεωρία. Ὁ Adorno εἶναι ὁ ὑπερασπιστής τῆς ἀντιεγωκεντρικῆς, θά λέγαμε, αἰσθητικῆς (σ. 303), μιᾶς ἀποφατικῆς αἰσθητικῆς πού λέει ναί στή σιωπή (σ. 306). Ὁ γέρων Πορφύριος δέν θέλει τή σιωπή, ἀλλά τήν ὁμιλία ἤ, ὅπως λέει ὁ Χ.Σ., τήν ἐξομολόγηση.

Ὡστόσο, ὁ Χ.Σ. θέλει νά δεῖ συνθετικά, ἀφοῦ βέβαια δέν φοβᾶται τό δίπολο Ἀνατολή-Δύση, καί ἑνωτικά τόν φιλόσοφο καί τόν γέροντα. Ἀναζητᾶ τόν κοινό προβληματισμό καί γιά τήν ἀλήθεια ὅτι ὁ ἀποφατισμός δέν βρίσκεται ἀντιμέτωπος μέ τήν κατάφαση (σ. 307). Ἔτσι, ὁ Χ.Σ. δείχνει ἔμπρακτα ἐδῶ, στό τέλος, ὅτι δέν γυρεύει

νά πουλήσει τό *παράδοξο* ἐδῶ ἤ ἐκεῖ. Λέει: κι ἐδῶ κι ἐκεῖ. Καί κάνει λόγο γιά *εὐρωπαϊκή παράδοση* (σ. 308), κάτι πού δέν θά τό βρεῖ κανείς σέ ὥς τώρα γνωστά στόν χῶρο μας δογματικά μελετήματα. Αὐτό, κατά τή γνώμη μου, εἶναι ἡ διαφορά τοῦ Χ.Σ. ἀπό προηγούμενους δογματολόγους. Δέν ἔχει ἴχνος ἀπολογητισμοῦ τό ἔργο του, ἀλλά ζητᾶ νά ἑνώσει τά διεστῶτα τῆς ἀνθρώπινης ὀρθοδοξίας στόν κοινό παρονομαστή τῆς οἰκουμενικῆς φύσης τοῦ Θεοῦ. Ὀφείλουμε ἐδῶ νά τονίσουμε ὅτι ἡ ἔκφραση τοῦ Χ.Σ. ἔχει ἰδιαίτερη οἰκουμενική ἔμφαση, διότι ἔχει ὡς μόνιμο ἐχθρό τή θεολογική, ἤ ὅποια ἄλλη ἀποκλειστικότητα (σσ. 308-309).

Γι᾽ αὐτό, ἄλλωστε, σ᾽ αὐτή τήν ἑνότητα ἀναδεικνύει καί τή σημασία τῆς φύσης στήν ὅλη δημιουργία καί στή σχέση Θεοῦ-ἀνθρώπου. Ἀλλά καί τόν πόνο μέσα σ᾽ αὐτή τή φύση (καί ἔμπονη κτίση) θέλει νά τόν καταξιώσει. *Ἡ ἁγία εὐαισθησία*, λέει, *σχετίζεται ἄμεσα καί λειτουργικά μέ τόν πόνο καί κατά συνέπεια μέ τήν ἀποκάλυψη, διότι μόνον ὅποιος πονᾶ βλέπει* (σ. 312). Ἄν δέν κινδύνευα νά παρεξηγηθῶ, θά τολμοῦσα νά πῶ ὅτι ὁ Χ.Σ. κάνει μέσα ἀπό τά παραδείγματά του, πού διαλέγει νά ἐρευνήσει, οἰκουμενική θεολογία, τήν κατ᾽ ἐξοχήν θεολογία τῆς ὀρθόδοξης ἐκκλησίας (σ. 313). Οὐδόλως, ἐξάλλου, διαφωνῶ μέ τήν τακτική τοῦ Χ.Σ. νά τοποθετεῖ μέσα στό κείμενό του αὐτούσια τά λόγια τῶν συγγραφέων του. Μοῦ ἔκανε ἔντονη ἐντύπωση τό κείμενο τοῦ Πορφυρίου μέ τόν *ἀετό*, ἄσχετα ἄν ὁ Χ.Σ. στήν ἐπικεφαλίδα του προτιμᾶ τό *ἀϊδονάκι*. Ἴσως τό κάνει αὐτό γιά νά δείξει ἐμφαντικά ὅτι ἡ φύση ἀπό μόνη της δέν μπορεῖ νά πάει πουθενά τόν ἄνθρωπο (σ. 319). Καί ᾽γώ τό ἔνοιωσα πολύ καλά αὐτό μέσα ἀπ᾽ τό συγκεκριμένο κείμενο, σάν νά συμπύκνωνε τοῦτο πράγματι ὅλη τήν ἐργασία. Αὐτό εἶναι πού κατάλαβα, ὅτι πρέπει νά μάθεις νά μιλᾶς στή φύση τή γλώσσα τοῦ δημιουργοῦ της κι ὄχι τή δική σου γλώσσα. Εἶναι ὡραία λοιπόν ἡ γλώσσα τ᾽ ἀϊδονιοῦ!

Γ. Ὁ Χ.Σ. δέν μίλησε δογματικά μέ τίς ξερές καί ἀναίσθητες φωνές τῶν *ὀρθόδοξων τιμητῶν* (ἤ τῶν δῆθεν τιμητῶν τῆς ὀρθοδοξίας). Ἡ μελέτη του εἶναι ἀνοιχτή σέ ὅλους καί στή χαρά τῆς δημιουργίας του αὐτῆς ἀξίζει νά συμμετάσχει ὁ ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου πού πρόσφατα γνώρισε τή δεύτερη ἔκδοσή του (2006). Μέ τήν εὐκαιρία αὐτή παρουσίασα τή σκέψη τοῦ φιλότεχνου μουσικοῦ καί θεολόγου, εὐχόμενος τήν περαιτέρω ἐν δύο φύσεσι καλλιτεχνία του.

Σημείωση: Ἡ βιβλιοπαρουσίαση αὐτή, πού βελτιωμένη δημοσιεύεται στό παρόντα χῶρο, διαβάστηκε σέ εἰδική ἐκδήλωση γιά τήν πρώτη ἔκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Χ.Σ., ἡ ὁποία ἔλαβε χώρα στή Βέροια μέ διοργανωτή-φιλοξενούντα τήν ἐκδήλωση τόν Μητροπολίτη τῆς ἀνωτέρω πόλεως κ.κ. Παντελεήμονα (1-3-2005),

γιά τήν όποία μπορεῖ νά διαβάσει κανείς στό: Παύλειος Λόγος τεῦχ. 54 (2005) σ. 30]

ΙΩ. ΚΟΥΡΕΜΠΕΛΕΣ
Δρ. Θεολογίας
25-4-2007

A. Karamanidou, *Les monastères en Chalcidique dès le 9ème jusqu'à le 19ème siècle, édition Palimpceston,*Thessalonique *2007, ISBN 978-960-7814-30-2.*

La présence du monachisme Athonite a conduit à la fondation de monastères dans les régions extérieures au Mont Athos. On cite par exemple le monastère de Saint Jean Kolovos à Hiérissos et de la Sainte Anastasie Pharmacolytria tout près de Vassilika. Il faut signaler que les plupart d'entre eux ont été ruinés ou bien perdus. Au cours de ses recherches Mme Karamanidou a suivi un programme scientifique au Centre des Recherches Byzantines de l' Université Aristote de Thessalonique sous la direction de l'archiprêtre Th. Zissis, professeur de Patrologie. Son essai est digne de tout éloge, car il constitue l'ensemble de ses intérêts à ce sujet.

L'étude de Mme A. Karamanidou a pour but de présenter un catalogue bien renseigné comprenant presque tous les vieux monastères, hors du Mont Athos, qui sont mentionnés seulement par les sources, mais qui se sont ruinés ou bien n' existent plus. Il s'agit d'une recherche importante qui décrit l'histoire de la prospérité et du déclin de trente-sept monastères que la femme écrivain a localisé à Chalcidique.

La présence du monachisme dans la région de Chalcidique commence dès le huitième siècle quand apparaissent les premiers ascètes qui s'installent à la péninsule de l'Athos. Les ascètes de la Sainte Montagne ont construit leurs cellules aux régions péripheriques pendant la fin du 9ème siècle hors du Mont Athos à Chalcidique; il s'agit d' une première apparition des laures ou bien des groupes des ascètes ayant en tête ossios Euthyme le Nouveau et ses éléves. Vers 870 son disciple Jean Kolovos a créé le premier monastère bien organisé, au sud de la ville d' Hiérissos. Il s'agit du premier monastère qui apparaît dans la région de Chalcidique.

Cette étude nous montre la subsistance de trente-six monastères ruinés et d'un monastère vivant jusqu' aujourd'hui, dit de la Sainte Anastasie Pharmacolytria. A chaque monastère la femme auteur examine le site géographique, l' évolution historique, le catholicon, les métoques, les personnalités des moines et leurs fondateurs et vers la fin s' englobent les résultats et les tableaux chronologiques des monastères. Il faut signaler que les éléments puisés aux sources sont suffisants. Chaque monastère appartient à une certaine période historique ayant

comme fondement l'année de sa fondation ou le moment pendant lequel il est mentionné par les sources. Ainsi on essaie de donner aux événements la valeur qui leur convient en se réfèrant à la création des communautés chrétiennes à Chalcidique.

L'étude est divisée en cinq chapitres. Au premier chapitre (p. 23-28) on essaie de présenter un inventaire des monastères qui ont été fondés à Chalcidique pendant l'époque des Isauriens (717- 867). On se rend compte que jusqu'à la première moitié du 9ème siècle- à cause de la querelle de la culte des images par les moines-, on ne peut pas constater des centres monastiques bien organisés, mais une vie monastique sous la forme de laures.

Au deuxième chapitre (p. 29-111) on présente les monastères qui ont été créés sous la dynastie des empereurs Macédoniens (867-1081), laquelle se considère après le passage de la période iconoclaste comme l'apogée de la gloire byzantine. En même temps une nouvelle époque de prospérité pour le monachisme commence, gagnant ainsi le miracle spirituel du 9ème et du 10ème siècle.

La forme du monachisme qui prédomine pendant la période historique des Isauriens cède déjà sa place aux communautés monastiques bien organisées. On considère que pendant la période de la dynastie Macédonienne, la force de l'église et l' influence du monachisme étaient bien considérables quand même les empereurs encourageaient le développement des communautés monastiques. Pendant cette période-là se sont créés à Chalcidique vingt-cinq monastères hors du Mont-Athos mentionnés dans le deuxième chapitre de l'étude.

Les monastères qui se sont créés pendant le régne des Comnènes et des Anges (1031-1204) prennent place au troisième chapitre (p. 113-114) de l' étude où seulement un monastère est enregistré; il s'agit du monastère des Kékauménon à Kassandra, qui est devenu soumis jusqu'à la fin du 11ème siècle au monastère Xénophon du Mont Athos. Au quatrième chapitre (p. 115-136) l'auteur présente sept monastères qui se sont créés à l' époque des Paléologues (1261-1204); elle considère qu'après la conquête latine de Byzance une période de renovation spirituelle commence sous la dynastie des Paléologues, pour tous les monastères. De plus elle observe que l' influence spirituelle du Mont Athos à Chalcidique et à la région péripherique est considérable.

Enfin le cinquième chapitre (p. 137-140) comprend la déscription d' un monastère qui a été créé pendant la période de la domination turque. Il s'agit d'une époque pendant laquelle prend place un changement de la vie spirituelle à Macédoine. L' empire ottoman a essayé de détruire toute sorte de vie ascétique. Pendant la période ottomane à Chalcidique seul les métoques des monastères de la Sainte Montagne qui soutenaient spirituellement les croyants existaient. Le monastère

de la Vierge à Revenikia qui a commencé à devenir renommé après 1860, car il a été créé sous l' initiative de la fraternité russe du monastère de Saint Pantéléimon.

L' étude s' achève avec les conclusions générales (p. 141-145), c'est à dire avec le tableau des monastères en Chalcidique devenus soumis sous la domination des monastères du Mont Athos, l'index, les tableaux photographiques et la bibliographie.

Aux Archives de l' Athos se sont joints les documents, les chrysobulles, les bulles, les testaments, les mémoires, les inventaires des biens, etc; il s'agit des sources principales par lesquelles nous puisons des témoignages historiques pour les monastères de Chalcidique. L'apposition des textes dans les archives des monastères du Mont Athos tient compte de l'orthographe des prototypes.

Utilisant ces éléments déjà cités Mme Karamanidou a essayé de composer des articles grâce auxquelles on peut étudier l'histoire, les lois, les personnes et leur offre à l'extention du monachisme dans la région de Chalcidique. À la fin de l'étude se joignent une bibliographie spéciale, l'index, les résumés en anglais et en allemand et l' appendice de trente-trois tables. Enfin l'étude est munie d'une carte qui comprend les sites de trente-sept monastères.

Il s'agit d'une étude bien soignée, écrite aux critères bien austères, qui s'adresse à tous ceux qui s'intèressent à l'évolution du monachisme à Chalcidique et en Macédoine en général. Cette étude peut sûrement enrichir la bibliographie générale concernant la recherche en Chalcidique du 9ème jusqu' au 19ème siècle.

À la fin, il faut signaler que tous les renseignements donnés sur l'apogée et le déclin des monastères en Chalcidique contribuent à la réelle présence du m onachisme orthodoxe pendant des siècles dans le monde hellénique. D'après les sources, la Sainte Montagne est devenu depuis le 9ème siècle le plus grand centre monastique non seulement en Macédoine mais aussi en tout pays Balkanique.

Université Aristote de Thessalonique Glycèrie M. Chatzoulis

de la Vierge « [illegible] » qui a [illegible] après lui; car il a été [illegible] de l'édification de [illegible] de Saint Panteleimon.

L'étude s'achève avec les [illegible] générales [illegible] c'est à dire [illegible] en Chalcidique [illegible] soumis [illegible] domination [illegible] index, les tableaux photographiques et la bibliographie.

[illegible] les documents [illegible] chartes [illegible] testaments [illegible] il s'agit des sources principales par lesquelles [illegible] des témoignages historiques pour les monastères de Chalcidique [illegible] des textes dans les archives des monastères du Mont Athos [illegible] utilisant ces éléments [illegible] Kanonidou a analysé [illegible] grâce auxquelles on peut étudier l'histoire des [illegible] les paysans et leur [illegible] l'extension du monachisme dans la région de Chalcidique. À la fin de l'étude se [illegible] bibliographie spéciale. [illegible] les résumés en anglais et en allemand et l'appendice de [illegible] tables. Enfin l'étude est [illegible] qui comprend les [illegible]

[illegible] étude bien soignée [illegible] qui s'adresse à tous ceux qui s'intéressent à l'évolution du monachisme à Chalcidique et en Macédoine [illegible]. Cette étude [illegible] la bibliographie [illegible] la recherche en Chalcidique [illegible] siècle [illegible] tous les renseignements [illegible] Chalcidique [illegible] présence d'un [illegible] pendant des siècles dans le monde hellénique. [illegible] depuis le [illegible] siècle le plus [illegible] en Macédoine mais aussi [illegible] hellénique.

Université Aristote de Thessalonique [illegible]